SKRIFTER
utgivna av
Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid
Göteborgs Högskola

I.

BOHUSLÄNS HÄRADS- OCH SOCKENNAMN

AV

HJALMAR LINDROTH

GÖTEBORG 1918
FÖRLAGSAKTIEBOLAGET VÄSTRA SVERIGE

SKRIFTER
utgivna av
Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid
Göteborgs Högskola

I.

BOHUSLÄNS HÄRADS- OCH SOCKENNAMN

AV

HJALMAR LINDROTH

GÖTEBORG 1918
ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

FÖRKORTNINGAR OCH TECKEN.

k. = kyrka
s. = socken
hd = härad
jb = jordebok

Bokstäver och tecken utöver det vanliga alfabetets:

Av det svenska landsmålsalfabetet ha nyttjats följande typer:

a = a-ljudet i *sal*.
o = o-ljudet i *bo*.
ȯ = öppet ö-ljudet, i riksspråket nästan blott kort, såsom i *dröm*.
θ = ett mellanljud mellan å- och öppet ö-ljud, ej förekommande i riksspråket.
ɫ = »tjockt» l-ljud.

Isländska bokstäver:

ʃ = sche-ljud.
þ = väsentligen samma läspande t-ljud som i eng. *thin*.
ð = motsvarande ljud med stämton, såsom i eng. *the*, *rather*.
ǫ = öppet å-ljud.

Tecknet ′ anger i ett svenskt ord accent och åsyftar då samma accent som i *ánden*, bestämd form av *ánd*. Satt över en vokal i ett isländskt ord anger ′ vokalens längd.

Tecknet ˋ anger samma accent som i *ànden*, bestämd form av *ànde*.

Tecknet ^ anger bruten accent (»cirkumflex»), d.v. s. att två stavelseaccenter liksom äro sammanförda på en stavelse. I riksspråket höres sådant t. ex. vid svordomen *fân*.

FÖRORD.

Till grund för innehållet i föreliggande skrift ligga de offentliga föreläsningar över samma ämne som författaren under sistlidne februari och mars hållit vid Göteborgs Högskola. Då emellertid en fullständig behandling av ämnet därvid icke medhanns, har en sådan skett först i och med det att framställningen nu befordras till trycket. På åtskilliga punkter har även en omarbetning vidtagits.

Skriften framträder som det första numret i den skriftserie som Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs Högskola har för avsikt att publicera. Med avseende på den uppgift som denna serie avser att fylla hänvisas till den anmälan som återfinnes på omslagets yttersida. Föreliggande skrift vill söka avgiva ett prov på vilka kulturella och nationella värden ortnamnsforskningen kan bringa i dagen genom att till behandling upptaga spörsmål som ligga nära för varje hembygdsintresserad. Den vill ock söka visa, husom sådana ämnen kunna behandlas på ett sätt som förenar vetenskaplighet med tillgänglighet även för andra än fackmän.

Göteborg i maj 1918.

Hjalmar Lindroth.

Inledning.

1. Några allmänna grundsatser vid tolkningen av ortnamn.

1. Ortnamnen ha alltid en betydelse, även om denna ofta undandrar sig vår kunskap. (Vid senaste tiders namngivning anbringas namnet dock ofta godtyckligt.)

2. Betydelsen måste sökas med ledning av de älsta åtkomliga namnformerna. Mycket ofta kräves ock kunskap om den på orten i folkmun brukliga namnformen samt om ortens topografiska förhållanden.

3. Allmän språklig och språkhistorisk skolning är oundgänglig. Ofta är det ock nödvändigt att känna till ljudens och formernas historia på just den ort varom det är fråga.

4. Tolkaren av folkliga namn bör kunna ställa sig på folklig ståndpunkt.

5. Det är viktigt att behärska namnmaterialet över ett betydligt större område (landskap, rike o.s.v.) än det som undersökningen för tillfället gäller.

6. Man bör beakta de vägar varpå det rätta namnet förvanskas: folklig eller »lärd» omtydning, anslutning till liknande eller närbelägna namn, skrivares och kartritares slarv eller okunnighet, felläsning i den urkund som avskrives m. m.

7. Man bör i allmänhet inte vänta sig några bestämda, än mindre några märkvärdiga tilldragelser som

namngivningsgrunder. De många gängse förklaringar, som åberopa sådana, äro i största utsträckning tvärtom påfunna efter namnet och böra sålunda misstros; men de böra alltid, så snart de ej genast visa sig formellt omöjliga, prövas så långt ske kan.

8. Man bör ta hänsyn till, att äldre tiders namn ofta äro bildade efter vissa fasta språkliga regler. En ny tolkning bör icke stå i strid med dessa, tvärtom bör man söka stödja den med åberopande av redan tydda eller säkert tydbara likartade fall.

9. Man bör akta sig att utan prövning låta iakttagelser eller metoder från en bygd gälla en annan. Skilda bygders ortnamn avvika ofta till sin bildning, även inom samma land.

10. Det är viktigt, ofta nödvändigt att stå i kontakt med fornforskningen, etnografin, geologin och historien, särskilt för den bygd undersökningen gäller.

Tillämpningen av dessa grundsatser leder nu visst icke alltid till det eftersträvade målet: namnets tydning; ty detta undandrar sig trots allt ej sällan säker kunskap. Men de angivna grundsatserna beteckna dock den väg forskningen har att gå.

2. *Huvudkällorna för vår kännedom om de älsta formerna av Bohusläns härads- och sockennamn.*

1. De isländska kungasagorna nämna bland andra bohuslänska namn också åtskilliga härads- och sockennamn.

2. Biskop Eysteins jordebok, den s. k. Röde Bog, en förteckning över det kyrkliga godset

i Oslo biskopsdöme, dit Bohuslän hörde, från åren 1388—1401 (med åtskilliga senare tillägg).

3. Diplomatarium Norvegicum, Oldbreve til kundskab om Norges indre og ydre forhold, sprog, slægter, sæder, lovgivning og rettergang i middelalderen.

4. Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede. Av vikt för Bohuslän äro del 3 och 4, och de bohuslänska räkenskaperna där härröra från 1519, resp. c. 1528.

5. Bohusläns och Vikens jordebok för 1573 (handskrift i Landsarkivet i Göteborg). Svåråtkomligare äro de likaledes otryckta jordeböckerna från 1544 och 1568 i Riksarkivet i Köpenhamn (den senare blott de tre sydligaste fögderierna) och från 1574 i Kammarkollegii arkiv i Stockholm. Sedan finnas från och med 1580 talrika, likaledes otryckta jordeböcker.

6. Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser 1574—1597. Dessa äro särskilt värdefulla för sina uppgifter om naturförhållanden. De äro icke nedskrivna av biskopen själv, utan av hans följeslagare Oluf Børgessøn, men man anser som säkert att denne av sin förman åtminstone fått en ganska noggrann instruktion rörande vad han borde uppteckna.

7. Aktstykker til de norske stændermøders historie 1548—1661 (bl. 2 häften utkomna).

Strödda namn fallande under vårt ämne träffas naturligtvis också, bland andra bohuslänska namn, i de svenska urkundssamlingarna, bland vilka särskilt erinras om Svenskt Diplomatarium och Svenska Riksarkivets Pergamentsbrev.

En hänvisning förtjäna ock de otryckta, i Landsarki-

vet i Göteborg förvarade kyrkoräkenskaperna, av vilka de älsta bohuslänska härröra från 1580-talet.

Här vill jag ock nämna, att de dialektala uttalsformer av sockennamnen (eller andra bohuslänska namn) som jag meddelar, så gott som uteslutande härröra från Lektor N. Niléns i Göteborgs stadsbibliotek förvarade samlingar från början av 1880-talet.

3. *Hur de bohuslänska häraderna och socknarna fått sina namn.*

1. De namn varmed våra h ä r a d i Skandinavien uppträda i historisk tid ha naturligtvis icke tillkommit genom en akt av avsiktlig namngivning, sedan först såväl begreppet härad fått en fast innebörd som varje enskilt härad sina bestämda judiciellt-administrativa gränser. Utan den rimliga gången är, att ett visst område, en viss trakt fick sitt namn av folket av samma naturliga orsaker, vilka överhuvud framkalla folkliga namn, och att detta namn sedan fästes vid häradet då detta växte fram. Vill man ha något klarare begrepp om h u r detta band mellan vad vi nu mena med ett härad och dettas namn på sin tid kom att knytas, måste man sålunda söka vinna en uppfattning om huru häraderna överhuvud kommo till.

Detta är ett inom historieforskningen mångdiskuterat och på flera olika sätt besvarat spörsmål. Att här ens i sammandrag ta upp det i dess helhet, vore icke lämpligt. Det skall blott sägas några ord om vad som numera med tämlig säkerhet eller sannolikhet kan sägas gälla för det gamla Norge och särskilt för Bohuslän. Härvid har jag kunnat draga nytta av den svenske historikern Doc.. S.

Tunbergs grundliga undersökningar i hans »Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning» (1911). Enligt dennes sannolikt riktiga mening betyder *härad* från början blott 'en skara (på något sätt sammanslutna) människor' och därnäst '(sluten) bygd'. Häradet i denna mening hade då varken någon viss storlek eller tidigast ens några fasta gränser gent emot ett annat »härad»; obygderna voro gränserna. Den älsta samhällsorganisationen måste ha varit en bygdeorganisation. Det måste då ha legat ytterst nära att anknyta denna just till vad man menade med »härad», den slutna bygden. I Danmark synes denna utveckling ha skett mycket tidigt, så tidigt att de enda spåren av en icke politiskt-rättslig betydelse hos ordet där synas vara att finna däri, att häradsgränserna vanligen rätta sig efter de naturliga terrängförhållandena och att häraderna själva utgöra geografiskt avsöndrade delar av landet; härigenom betygar sig nämligen häradet som en naturligt framvuxen institution. I Norge höra vi icke talas om *härad* överallt i landet. Men bl. a. i söder och sydost träffa vi det. Och här synes man först då lyckas komma till rätta med det sätt varpå häradet framträder i historisk medeltid, om man också här utgår från betydelsen »bygd». I norra delen av den gamla Borgartingslagen, i det nuv. sydöstra Norge, äro häraderna mycket små; häradets utsträckning sammanfaller ofta med socknens, så att det har blott en enda socken. Så små områden kunna svårligen ha från början uppkommit som tingskretsar. Men väl har det i Norge funnits naturlig grundval för så små inom sig slutna b y g d e r, avgränsade från grannbygderna. Och till dessa »bygder», som benämndes *härad*, har så, menar man, den söderifrån kommande rättsliga häradsinstitutionen knu-

tit sig, med bibehållande både av områdets storlek och av namnet *härad*. I Bohuslän däremot äro häraderna vida större och rymma alltid mer än en socken. Skulle nu Bohusläns natur och bebyggelseförhållanden göra skillnaden mot lagtingets norra del naturlig, så att på det förra hållet större bygder borde uppstå? Det vill knappt synas så; också här ha vi förutsättningarna för smärre, ganska väl slutna bygder. Det är väl därför rimligt, att orsaken till skillnaden är en annan. Man har tänkt sig, att också i Bohuslän häraderna (i ordets ursprungliga betydelse) voro små, men att deras stora utsträckning i historisk tid antingen berodde på en senare utvidgning utifrån centralbygden eller på inflytande från Sverige och Danmark. Blott det senare synes kunna tillfyllest förklara den genomgående skillnaden mot förhållandena i södra Norge. Man finge då anta, att den beröring med de andra nordiska rikena, för vilken Bohuslän var utsatt på grund av sitt läge — måhända ock på grund av politiska förhållanden i en dunkel urtid — resulterat i att häradsbegreppet i dessa länder, i vilka härad hade en politiskt-rättslig innebörd, där avsatt spår. Förhållandena i länder med vidsträcktare sammanhängande bygder och därför större härad skulle ha påverkat förhållandena i det närgränsande landskapet med smärre och slutnare. Men rörande de närmare omständigheterna härvid ha vi inga upplysningar att tillgå.

De bohuslänska härads n a m n e n böra emellertid förstås som namn på b y g d e r och sålunda, där de innehålla ett appellativt ord, tolkas i anslutning till natur- och terrängförhållandena inom häradet. Men då nu häraderna äro så pass stora, blir det stundom svårt att veta i vilken del av häradet man skall söka den lokal som en gång givit

namnet. Ty detta bör i allmänhet, i överensstämmelse med det nyss sagda, från början ha syftat på ett mindre område. Lättare ställer sig saken i de få fall där häradet fått namn efter en socken därinom. Om de allmänna grunderna för sockennamnens tolkning se strax här nedan.

Om häradsnamnens å l d e r låter sig intet allmänt omdöme uttalas; med avseende på de enkla häradsnamnen se emellertid s. 14.

2. Ordet *socken* känna vi icke i någon hednisk användning, varur den kyrkliga direkt kan ha framgått — alltså som namn på o m r å d e av något slag. *Socken* (isl. *sókn*) är släkt med *söka* och betecknar alltifrån den älsta kristna tiden ett område med gemensam kyrka, dit menigheten från området »sökte». Kyrkan fick namn efter den by eller gård där den uppfördes, och sockennamnet skall därför helt enkelt tolkas efter samma principer som vilket annat by- eller gårdnamn som hälst. Stundom har visserligen byn eller gården i senare tid försvunnit, så att namnet b l o t t lever kvar som sockennamn, men man brukar kunna ha rätt att förutsätta att det även då är förhållanden i kyrkans närhet som varit namngivande.

Då socknens storlek och gränser vid den första kyrkliga organisationen skulle bestämmas, synes direkt hänsyn ha tagits till den världsliga organisationen. Därför står s o c k n e n i de ojämförligt flesta fallen i ett bestämt förhållande till h ä r a d e t. Från början var detta förhållande helt enkelt det, att kyrkan tog upp häradet i sin tjänst som uttryck för den världsliga sidan av det som från religiös synpunkt kallades socken. Häradet blev socken. Såsom ovan nämnts, är detta förhållande ännu bevarat på åtskilliga håll i sydöstra Norge. När däremot de bohus-

länska häradena alltid, så långt vi kunna följa dem tillbaka, innefatta mera än en socken, antas detta bero därpå, att de älsta stora socknarna tidigt blivit uppdelade i flera. Mot slutet av medeltiden började utvecklingen gå tillbaka igen, så att flera socknar sammanslogos, vanligen dock blott i så måtto, att det blev ett »prästagäll» eller pastorat, där e n socken blev modersocken och en (eller flera) annexsocken.[1])

Vi kunna ju inte utan vidare lita på att ett sockennamn är minst lika gammalt som den första kyrkliga organisationen, vilken i dessa trakter i huvudsak genomfördes på 1000-talet; ty vi måste, som nämnt, räkna med senare sockendelning, och då kunde ju den gård eller by, som givit socknen namn, vara yngre än nämnda tid. Dock torde detta i själva verket icke beträffande något enskilt sockennamn kunna göras troligt[2]). Ty kyrkorna förlades så gott som genomgående till de största byarna, och dessa voro de gamla byarna, med anor långt tillbaka i urtiden. I regel äro alltså socken namnen äldre än kristendomen, ofta betydligt äldre. I många fall i Norden har man anledning att tro, och i åtskilliga fall kan det bevisas, att kyrkan efterträtt ett hedniskt tempel. Häri ha vi då också att se ett intyg om att den kyrkliga organisationen i vissa avseenden knöt an vid den hedniska. Att själva socken indelningen föregicks av en motsvarande hednisk indelning i kultkretsar, har man dock icke hittills

[1]) I ej få fall bär då pastoratet häradets namn. Måhända står detta i något samband med en äldre benämning av socknen, då denna sammanföll med häradet.

[2]) Härvid undantagas naturligtvis först i senare tid tillkomna kyrkor (och kapell).

funnit direkt anledning att antaga, åtminstone ej för det gamla Norge.

Om vissa sockenkyrkor har man anledning att antaga, att de icke tillkommit på vanligt sätt, för att motsvara allmogens behov. En storman kunde på sin huvudgård för sitt och sina underlydandes behov uppföra en s. k. högindiskyrka (egentligen 'bekvämlighetskyrka, kyrka uppförd till egen bekvämlighet'). En sådan kunde ofta ligga ganska nära sockenkyrkan. Man har förmodat att av bohuslänska kyrkor Vetteland, Rellen, Åby och Aspång, alla nu försvunna, varit sådana högindiskyrkor.

I. Häradsnamnen.

Som häradsnamn behandlas blott de namn, som icke kommit att beteckna härad blott därigenom, att ett gammalt sockennamn fått vidsträcktare innebörd. Av detta senare slag äro i Bohuslän dock blott namnen *Kville* och *Tanum*. Dessa behandlas då under sockennamnen. Däremot är här rätta platsen att behandla de fall, då häradsnamn och namn på pastorat (prästgäll) sammanfalla, såsom *Fräkne*, *Stångenäs*, *Sotenäs*, *Bullaren*; ty här är häradsnamnet det första, och någon sockenkyrka eller kyrkby svarar ej mot namnet.

1. *Osammansatta häradsnamn.*

Bland de bohuslänska häradsnamn som äro »enkla» bildningar (icke sammansatta av flera ord) träffa vi några bland de urälsta bygdenamnen i landskapet. Sådana gamla namn innehålla ej sällan ord som äro utdöda redan i det älsta litterära språket. Forskaren står därför ofta rådvill vid deras tolkning. Stundom kan icke ens jämförelsen med besläktade språk hjälpa honom längre än på sin höjd till en möjlighet att överväga. Att jag alltså här, redan vid de första namn jag tar upp till behandling, ibland nödgas komma med ett »det vet jag inte», må vara förödmjukande. Men kanske kan jag just därigenom hoppas vinna något förtroende för de namntolkningar som jag kommer att föra

fram med större tillförsikt. Även vid de mest gåtfulla namnen betraktar jag det emellertid som min uppgift att från forskningens nuvarande ståndpunkt söka lägga frågorna tillrätta för en lösning som måhända framtiden kan skänka. Att ta upp tiden med att direkt vederlägga äldre, ometodiska tolkningsförsök kan jag blott i särskilda fall. Av min egen lösning torde i regel framgå varför den eller den lekmannamässiga gissningen är orimlig.

Jag går i det följande från S till N.

Hisingen (*Hísing* flerstädes i de isl. sagorna, *Hising* Äldre Västgötalagen, *Hisingin* 1399) är från början, liksom alltjämt i främsta rummet, ett önamn. Vi ha flera sådana gamla önamn på *-ing*, alla säkerligen av hög ålder. Av dessa är *Hising* avgjort det mest bekanta. *-ing* är en »avledningsändelse», som här är utan självständig betydelse. Det är ordstammen *Hīs-* det gäller att tolka. Men detta bereder betydande svårighet. Det synes högst sannolikt att det är samma *hīs-* som vi ha i *Hisön*, en hög liten skogbeklädd holme just där Bohuslän, Dal och norska riksgränsen sammanstöta, och i det norska *Hisø* härad i Nedenes amt. Åtminstone det senare var förr ett osammansatt önamn,ty det skrevs *Hiss* 1320. Men med denna sammanställning äro vi ej mycket längre komna. Det finns en ordstam *heis-*, *his-* med betydelsen 'torka, ofruktbarhet' som skulle kunna komma ifråga — och kanske kunde vi få äldre tiders naturförhållanden på Hisingen att stämma därmed —, det finns en annan stam av väsentligen samma utseende som tycks betyda 'rysa, skälva' eller (måhända är detta inte alldeles samma stam) 'vara våldsam, våldsamt skjuta i vädret'. På den sista betydelsen är jag tills vidare mest benägen att tänka, om jag fäster mig vid den nämnda *Hisöns* utse-

ende och så, då det gäller *Hisingen*, försätter mig tillbaka till en tid då vattnet stod betydligt högre än nu. Vid gånggriftstidens början, då vattnet var c. 12 m. högre än nu, rände Ramberget upp ur havet som en brant klippa och Kvilledalen var ett sund, så att den västra delen av Hisingen var en ö för sig (enligt Alin och Hofstedt). Det kan vara denna ö som tidigast burit namnet. Och det ligger intet orimligt i att namnet kunde gå tillbaka ända till stenåldern. — Såsom synes av de meddelade äldre formerna, har slutartikeln *-en* i vårt önamn lagts till i senare tid. Det älsta språket hade ännu icke någon bestämd artikel; när denna blivit vanlig, lades den ofta efteråt till de redan bildade oartikulerade namnen.

Tjörn (*Þjornar* (gen.) skalden Einarr Skúlason 1100-t., *Þjorn*[1]) Sverres saga, *Tiorn*, *Tiornar* hauffdi 'Tjörns huvud' 1354 [avskrift], *Þiorn* 1388, 1396, *Tyørn* 1485) är naturligtvis likaledes först i andra rummet häradsnamn. Då genitiven heter *Þjornar*, i poesi rimmande med en form av *stjórn* 'styre', vet språkmannen, att önamnet en gång har lästs ut *Þjórn* (med långt *o*-ljud), icke *Þjorn* med kort vokal, ty detta skulle i genitiv ha hetat *Þjarnar* (på sin höjd *Þjǫrnar*)[2]. Vid tolkningen av detta *Þjórn* kunna vi icke visa på någon annan med hänsyn till formen passande stam än den som vi ha i substantivet *tjur* (isl. *þjórr*). På denna ha tidigare tolkare också tänkt. *n*-et skulle då vara tillagt just för att av ord stammen bilda önamnet (bestämd artikel är det icke); på sådana önamn med ett tillagt *n* finnas

---

[1]) Om betydelsen av de isl. bokstavstecknen se titelbladets insida.

[2]) Det är icke troligt att Einarr Skúlason skulle ha varit okunnig om vårt önamns rätta uttal. Därtill var ön på grund av sitt sillfiske säkerligen för väl bekant redan då.

icke få exempel. Skola vi alltså antaga, att Tjörn betecknats som 'den på tjurar rika ön'? Den tid, av vilken vi vänta svaret, ligger för långt avlägsen för att vi skola kunna få något svar. Men skulle tolkningen vara riktig, kunna vi icke gå längre tillbaka än till den första tid, varunder boskapsskötsel idkats, d. v. s. till den yngre stenåldern; men detta kan ju tyckas tillräckligt. Det skall icke lämnas obeaktat, att vi i sydöstra Norge ha ett gammalt ånamn *Þiura*, som tyckes böra innehålla samma stam. Förhållandet till begreppet 'tjur' kan dock h ä r icke vara det nyss för *Tjörn* ifrågasatta. En norsk forskare (J. Sverdrup) har antytt möjligheten att vi i detta ånamn och i det kanske besläktade ånamnet *Stjórn* (jfr ty. *stier* 'tjur') borde utgå direkt från den älsta betydelse 'stark, tjock, bred, fast', som ligger bakom djurnamnet *tjur*. Kanske vore då *Þjórn* 'den tjocka, breda, fasta ön'?

Torpe härad (*Thorpahæret* 1410) förutsätter ett gammalt bygdenamn som naturligtvis innehåller vårt vanliga ord *torp*. Eftersom vi ha att göra med en gammal norsk bygd, få vi icke utan vidare hålla oss till ordets svenska betydelse av 'liten utflyttargård, (nyupptagen) lägenhet som icke är självständig gård' o. d. Liksom det ty. *dorf*, som är alldeles samma ord, betecknar 'by', d. v. s. till en helhet sammanslutna gårdar, så har denna, i själva verket ursprungligare betydelse också funnits i fornnorskan, fastän det på grund av gårdarnas spridda läge i den norska bygden är naturligt, att ordet på tal om inhemska förhållanden oftast betecknar en enstaka gård. Vi befinna oss emellertid nu på ett gränsområde mot gammal svensk bygd, i Sverige funnos byar i egentlig mening, och då böra vi måhända räkna med möjligheten att *torp* här verkligen skall tas i betydelse

av 'by'. Någon visshet kunna vi här knappast vinna. Huru som hälst torde vi inte böra översätta *Torpa härad* med 'häradet med byarna eller gårdarna' l. dyl. — en betydelse som väl också vore något svår att förklara —, utan vi få väl ge akt på att inom häradets gamla bygd utmed Göta älv finnas flera gårdar (eller byar) med namn på *torp*, nämligen de gamla herrgårdarna *Torp* (Övre och Yttre) i Hjärtum och *Röstorp* i Västerlanda och dessutom *Brattorp* och ett nu försvunnet *Krokstorp* i Hjärtum. Kanske vi då böra översätta 'häradet med Torp-gårdarna'.[1])

Fräkne härad (*j Friknum*[2]) 1317, y *Freghne* 1526, *Fregnne* 1573) innehåller ett gammalt bygdenamn *Frikn*. Ett önamn med just denna form upptas i den gamla versifierade förteckning på öar som bevarats i handskrifter av Snorres Edda, men man vet ej med säkerhet vilken ö som därvid avses. Stavningen med *g*(*h*) i vårt häradsnamn i äldre tid är säkerligen dansk, ty visserligen övergår i Fräkne härad liksom överhuvud i nästan hela Bohuslän *k* efter vokal till *g*, men i de fall då *k* stod framför *n*, hade det redan före denna övergång blivit långt (»dubbelt»: *ck* i uttalet) och blev då icke *g*. Liksom man i orten säger *räckna* 'räkna', *vackna* 'vakna' o. s. v., så finns också ett gammalt uttal *Freckne* (med »öppet» *e*). — Vid tolkningen av *Frikn* skulle jag tyvärr icke kunna anföra annat än gissningar så osäkra, att jag hällre undertrycker dem. Namnet är ganska sannolikt släkt med det gamla värmländska häradsnamn, som i en handskrift av Äldre Västgötalagen skrives *Friku hærad* och vars namn utan

---

[1]) Jag vill inte helt förtiga den möjligheten, att stammen *þorp-* i vårt namn skulle kunna betyda '(tät) bygd'.

[2]) *-um* är ändelse i dat. pl.

tvivel hör ihop med *Fryken* och *Fryksdalen*, men för dessa senare namn har man icke häller kunnat ge någon säker förklaring. Att *-n* i *Frikn* är en »avledningsändelse» av samma slag som *-n* i *Tjörn*, torde vara säkert.

Lane härad (*Lana* 1405) är lyckligtvis något lättare att komma tillrätta med. Vi böra säkerligen med Noreen förbinda namnet med norska dialekters *laan*, f. (isl. *lǫn*), som bl. a. betyder dels 'husrad, huslänga', dels 'svalgång, täckt gång på sidan av en byggning'; i Västmanland användes samma ordstam om en gång mellan fähuset och foderrummet. Vi böra då spörja efter, om något topografiskt förhållande inom häradet kunnat ge anledning till jämförelse med en 'täckt gång', en 'trång passage mellan stängande väggar' eller dyl.; ty detta blir den betydelse hos substantivet som närmast synes kunna komma ifråga. Man kan då tveka, om man bör hålla sig till karaktären hos vattenvägarna som omge häradet eller till själva landskapets fysionomi. Det finns dock inom häradet ett namn som le-

der oss till att antaga, att det senare är det rätta. NO om Bokenäs kyrka, på halvön mellan Gullmarn och sundet in till Uddevalla, ligger gården *Lanehed.* Den borde heta *Lane-ed*, ty den skrevs *Lanaæið* 1388. Platsen ligger mitt uppe på halvön vid vattendelaren mellan de åar som rinna åt Gullmarn och dem som rinna åt SO; och *ed* anger just 'passage mellan två vatten'. Sannolikt är *Lana-ed* att översätta 'edet inom den trakt som kallas Lan(a), Lan(a)s ed'. Och jag är böjd att tro, att vi skola söka den 'trånga gången', som givit häradet dess namn, strax i närheten. Stora vägen mellan Bokenäs och Högås går ett stycke NO om Lanehed fram mellan tätt ihopklämda bergshöjder; och denna väg är säkerligen gammal. Här håller jag för troligt att vi ha den *lan* vi söka[1]). Sedan bygden i sin helhet redan fått sitt namn, torde namnen *Lanasund* och *Lanaberg* ha kommit till. Med det förra avses i Sverres saga och annorstädes sundet mellan Bokenäset och Orust, det senare (skrivet *j Lanæberghi* 1396) är nu en gård vid Havstensfjorden i Herrestad socken inom häradet, men har från början tydligtvis avsett själva det berg som på en lång sträcka stupar ned mot fjorden. *Lanasund* är 'sundet vid Lan(a)', och namnet *Lanaberg*, 'Lan(a)s berg', torde de söderifrån kommande ha givit åt det höga berg som skönjdes redan på avstånd.[2])

1) Jag vill dock icke dölja, att även annorstädes inom häradet sådana 'trånga passager' kunna påvisas. (Häradet omfattar ju mera än halvön, det går i Ö ända till västgötagränsen.) Och har hela halvön sedan älsta tid kallats *Bokenäs*, skulle detta kunna vara ett skäl att söka den namngivande *lan* på annat håll. Likväl talar också det nedan nämnda *Lanasund* för att söka det ursprungliga *Lan(a)* på halvön.

2) För de icke latinkunnigas räkning kanske det ej kan skada att påpeka, att *Lana kamgarnspinneri* invid Göteborg innehåller det latinska ordet *lana* 'ull'.

Tunge härad (*aff Tunghu*[1]) 1354 [avskrift]) innehåller ordet *tunga* brukat om 'landtunga'. I vårt fall åsyftas den stora, ned i Gullmarsfjorden skjutande halvö som utgör häradets södra del.

Vette härad skrivs visserligen *Vettæ herad* 1353 och t. ex. *Vetteherredt* 1591, alltså med *e*, men *Vætta*(*r*) härad i en isländsk sagohandskrift från c. 1325 samt i Røde bog 1396 och 1398. Då namnet därtill i bygden uttalas med *ä*-ljud, äro säkerligen *ä*-formerna de rätta. Namnet borde därför egentligen stavas med *ä*. — Namn som troligen innehålla samma *Vætta-* finnas flerstädes i det gamla Norge. Sålunda träffa vi, utom det gamla sockennamnet *Vetteland* just inom vårt härad (se nedan och s.72), ytterligare två *Vetteland* och ett *Vettaas* (uttalat med *ä*). Vid förklaringen av dessa namn har man i allmänhet tänkt på ett — i själva verket mycket klent bestyrkt — mansnamn *Vetti*. Om detta torde det i alla händelser näppeligen vara fråga i vårt fall, även om man brukar nämna en del exempel på att härad uppkallats efter en person (särskilt nämnes *Sevede* i Småland, som anses innehålla namnet *Sighvidh*, nu *Seved*). I själva verket vet jag intet bättre att föreslå än det bekanta ordet *vätte*, nor. dial. *vette* (isl. *véttr*, *vǽttr*) 'övernaturligt väsen, mytisk gestalt i folktron, i hednisk tid dels av godartat och hjälpande, dels (vid anledning) av illasinnat kynne'. Att namnet verkligen tidigt till en del uppfattats såsom innehållande detta ord, därom tycks skrivningen *Vættarherað* i den nämnda isländska handskriften vittna (på ett ställe av de tre där namnet här förekommer); ordet *vǽttr* heter i gen. sing. *vǽttar*. Och i reellt hänseende kan det förtjäna nämnas, att häradet inom sig rymde det kanske mest

[1]) *-u* är hos fem. på *-a* ändelsen i alla singulara kasus utom nom.

betydande hedniska kultcentrum i Bohuslän: vi skola nämligen nedan visa, att namnet *Skee* betecknat ett gammalt ansett gudatempel, ett *hov*, tillhörigt en tidigt förbleknad gudom; och strax i S om Skee kyrka ligger *Vettelanda*, vars namn ju sammanhänger med häradsnamnet. Det kan också påpekas, att namn på *-landa* rätt ofta som förled innehålla gudanamn, alltså namn på väsen som åtnjutit dyrkan (se under T o r s l a n d a s. 65), och att det norska *Vettaas* rätt väl kan förstås som 'åsen där vättarna hålla till' — vissa naturväsen tänktes företrädesvis vistas i berg och på höjder. Ett med detta norska namn alldeles likartat, säkert *Vätte*-namn ha vi i ett ångermanländskt *Vitteråsen* i Resele socken (A. Enqvist). Ännu ett säkert *Vätte*-namn ha vi i ett norskt *Vættehaugen*, och till jämförelse kunna ytterligare från Norge nämnas *Dvergsnes* och *Alfaberg*[1]). Till ett häradsnamn 'vättarnas härad' skulle vi ha en motsvarighet i *Othins hæret*, nu Onsjö härad i Skåne. För övrigt ligger nog åtminstone i Bohuslän den gamla betydelsen 'bygd' hos *härad* icke längre tillbaka (se s. 10) än att den älsta betydelsen skulle kunna vara 'vättebygden'. — Trots det nu anförda vill jag hålla den möjligheten öppen, att *Vette* skulle kunna innehålla något oss numera dunkelt naturbetecknande ord. Om det nu försvunna F o x a härad se strax under I n l a n d s. 23.

2. *Sammansatta häradsnamn.*

Inland (*Inland* 1485) är, i plural form, som bekant egentligen ett sammanfattande namn för fyra bohuslänska härad, nämligen utom de båda, som nu kallas *Inlands Södre* och

[1]) *Alfhem*, det gamla namnet på landet mellan Glommen och Göta älv, innehåller däremot säkerligen icke *alver* eller *älvor*.

Nordre, de båda förut behandlade *Torpe* och *Fräkne*. Utgörande ett sammanhängande område, som nästan helt omslutes av Göta älv, fjordar och andra vatten, tyckas *Inlanden* stå i motsats till *Utlanden*. Men med detta senare namn avsågs icke, såsom man skulle kunna tänka, de utanför vid havet belägna bohuslänska häraderna, utan namnet åsyftade de i S och SO belägna Hisingen samt Askims, Sävedals och Vättle härad av Västergötland. Förklaringen härtill är denna: namnet *Utland* är äldre än *Inland*, det träffas redan i Äldre Västgötalagen (1200-talet), och därmed betecknades tydligen, till en början från svensk sida, de bygder av det gamla svenska väldet, som lågo längst ut mot Västerhavet. Namnet *Inland*, som vi icke kunna påvisa förrän vid slutet av 1400-talet, har sedermera skapats såsom motsats. Uton tvivel då från norsk sida. Och då har väl den synpunkten varit ledande, att den som kom seglande från SV över havet upp mot Göta älv först träffade på *Utlanden*, särskilt Hisingen, och först då han seglade inomskärs nådde de andra bohuslänska bygderna[1]).

Att *Inland* icke är ett urgammalt namn, bekräftas också därav, att alla de fyra härad, som räknas dit, hade egna, äldre namn. Detta gäller nämligen inte bara *Torpe* och *Fräkne*, utan också *Inlands Södre* och *Nordre*. Det förra kallas **Foxahereth** 1430. Det skrives visserligen *Faxeherritz skiprede* 1594, men denna form är ganska säkert felaktig. Den härrör från den som nedskrivit biskop

---

[1]) PastorCarl Lindblad har sedan nämnt för mig, att från öarna utanför Orust denna ö halvt appellativiskt (alltså knappt som egennamn) kallas för *inland*, och han tänker sig möjligheten av att *Inlands* fyra härad fått sitt namn på ett motsvarande sätt, med utgångspunkt från öarna utanför, alltså oberoende av *Utland*. Onekligen en tänkvärd möjlighet.

Jens Nilssøns reseanteckningar och skulle kunna bero på inflytande exempelvis från *Faxe* härad på Själland. Det bör dock nämnas, att på gården Röds mark i Kareby socken enligt Holmbergs uppgift fanns en stor, redan på hans tid ı ästan förstörd gravhög som hette *Faxe*. Kanske kan denna ha någon del i Jens Nilssøns-namnform. Formen *Foxa* åter får stöd däri, att Olof Rudbeck i sin Atlantica (1679) nämner *Fosse Hundari;* och detta tydligen med stöd i sin tids språkbruk, ty ännu Oedman (1746) talar om »Häradet wid Bahus» såsom *Fosze-Härad* (Rudbeck hade tillåtit sig en liten ändring). Visserligen är det tydligt, att Oedman blandar in obehörigt, då han strax därefter säger att »Lagsagun härsammastädes behåller Namnet ännu i dag och kallas *Fosze-Lagsagu»;* ty härmed har han kommit att tala om *Foss* socken i Tunge härad. Men detta synes icke böra omintetgöra värdet av upplysningen rörande häradet, utom måhända såtillvida som *-ss-* (*-sz-*) i stället för tidigare *-x-* (*-ks-*) kan hänga ihop med den hos både Rudbeck och Oedman framträdande önskan att för sina kombinationers skull få fram stammen *Foss-*. En stam *Fox-* är det alltså som vi böra söka tolka. Vi finna en sådan även på andra håll; i Sverige träffa vi den rätt nära den trakt där vi nu befinna oss, nämligen i sockennamnet *Fuxerna* i Flundre härad, Västergötland, och dessutom våga vi kanske se samma stam i det nu försvunna gårdnamn i Röra socken på Orust, som 1388 skrives *Foghsæimr*. Men dessa namn ge oss ingen ledning vid tolkningen; de äro själva i behov av förklaring. Bland de norska namn däremot, som tyckas innehålla samma stam, förekomma ett par ånamn — bl. a. finns en å *Foksa* eller *Foksaaen* —; och det är ju därför möjligt att någon av åarna inom Inlands Södre härad en

gång kan ha burit ett sådant namn, som sedan överflyttats på häradet. I så fall skulle väl detta älst ha hetat *Foxu* härad. Man har tänkt på att stammen *fox-* skulle höra till det gamla verbet *fjúka*, sv. dial. *fyka*, da. *fyge* 'fara omkring i luften, stänka, yra', och en sådan betydelse kunde lämpa sig särskilt väl vid ånamn. Men denna förklaring av *fox* är alls icke säker. — *Inlands Nordre härad* åter hette förr **Grötsbacka härad** (*i Grözbakka skipreidho* 1465, *Grøsbacke skiprede* 1594[1])). Namnet *Grötsbacka*, som i egenskap av häradsnamn (jurisdiktionsområde) ännu förekommer åtminstone på 1650-talet, lever in till senaste tid kvar i *Grösbacke*, enligt Holmberg den kala ås i Spekeröds socken, varöver häradsvägen till Ucklum slingrar sig. Så vitt man kan se, är det här icke någon by eller gård, utan en »backe», som givit häradet (skeppsredan) namn. Denna backe bör då ha spelat en betydelsefull roll i bygdens sociala liv. Oedman tycks nu också ha sett dombrev som utfärdats från *Grösbacke* (Oe. skriver *Gräsbacka*), och ännu Holmberg synes känna traditionen om den gamla tingsplatsen på ljungmon, vilken tradition fann sitt beaktansvärda stöd i åtskilliga stensättningar. En plan av en sådan stensättning av bautastenar finns avtecknad hos Brusewitz (Elfsyssel, s. 118). Namnets första led är fornspråkets *grjót* 'sten'. Stenarna på själva tingsplatsen i en s. k. domarring torde dock blott under den förutsättningen kunna åsyftas med namnet *Grjótsbacka*, att dessa stenar voro av helt obetydlig höjd och storlek. Ty *grjót* användes blott om smärre runda »hallar», kullerstenar o. d. Holmberg beskriver sten-

[1]) Indelningen i *skipreiður* hade ursprungligen sannolikt en helt annan grundval än häradsindelningen, i det att den utgjorde grundvalen för ledungens utrustande. Så småningom kunde emellertid skeppsredoindelningen sammanblandas med häradsindelningen.

sättningar på åsen av flera slag, dels en till god del förstörd rektangelform av stenar från en till tre alnars höjd (säkerligen den av Brusewitz avtecknade), dels 25 stenstoder, de flesta av blott en fots höjd, dels slutligen en större rund krets lagd av klumpformiga stenar. Åtminstone de sistnämnda (vilkas tillvaro dock betvivlas av Brusewitz) böra ha kunnat föranleda namnet. Men det framgår ej fullt tydligt av Holmbergs ord, huruvida traditionen om tingsplatsen var knuten just till dem. Oedman tycks snarare ha förbundit den med de höga stenarna. Det blir sålunda möjligt, att *grjót* helt enkelt har avseende på naturlig stenterräng.

Orust skrives i gammal tid *Orðost* i Olov den heliges saga, *Ordost* 1354 (avskrift), 1388, *Ordoust* 1573. I dialektuttalet finns ännu — eller fanns åtminstone för en 30—40 år sedan — ett uttal med *ḷ*, som just har utvecklats ur formen med *rd*, alldeles som *jord* i våra dialekter heter *jȯḷ*. I förbigående påpekar jag också, att riksspråkstalande icke böra uttala namnet såsom *Órust* (med samma betoning som *England*), utan *Òrust* (med samma betoning som *hàndling*). Ty det senare är det äkta uttalet (som dessutom visserligen har *ȯ*-ljud även i andra stavelsen). Man har i senare tid förklarat namnet vara av »oklar upprinnelse» (Noreen) — i äldre tid saknades icke tolkningsförslag. Namnet *Orust* torde dock vara mindre outgrundligt än åtskilliga av de redan diskuterade namnen. Förleden är utan tvivel ett *orð*, identiskt med det väl bekanta ord som i norska bygdemål lyder *or*, *urd*, *ur* och betyder 'stengrund, stenbank, stenfylld terräng'. Vad efterleden angår, hade jag till en början den uppfattningen, att det var *vǫzt* (*vǫst*), ett från isländskan känt ord för 'fiskeplats på sjön'. Detta *vǫzt* sy-

nes ingå i ett bekant norskt önamn, *Alǫst*, nu Alsen i Nordlands amt. Men det tillfredsställde mig icke själv att tro att en ö av den storlek som Orust skulle ha fått sitt namn av »fiskeplatser» vid eller utanför dess kust. Också tror jag det vara rätt svårt att med denna härledning förklara *ǫ*-ljudet i andra stavelsen. En mer tillfredsställande tydning torde vara möjlig att finna, om man förbinder slutleden i *Orð-ost* med det icke i nordiskan bevarade ord som i medelhögty. heter *wuost* och betyder 'förödelse, hög av smuts, uppkastad hög av grus, avfall osv.' (=nyhögty. *wust*, m.). Bekantare än stamordet är det avledda adjektivet fornhögty. *wuosti*, nyhögty. *wüst* 'öde, obebodd, tom', vilket också finns i lågty. och angelsax. samt substantivet ty. *wüste* 'öken'. Ordet är mycket nära besläktat med lat. *vāstus* 'öde, ökenartad, obebodd'. Jag finner det rimligt, att slutleden i *Orð-ost* är ett hithörande *ōst*, f. (äldre *vōst*) med betydelsen 'öde, obebodd mark'. Det är just karakteristiskt för den mot havet vettande sydvästra delen av ön, att »bergen äro allena-herrskande och bilda vidsträckta klippöknar af ytterlig ödslighet och vildhet» (Ekhoff). *Orð-ost* vore då den 'stenfyllda ödemarken, stenöknen'.

Stångenäs (*j Stanganesi* 1338). Att här ingår gen. pl. av ordet *stång* (isl. *stǫng*, gen. pl. *stanga*) är uppenbart. Men vid ett försök att närmare utreda innebörden yppa sig tvänne möjligheter. Antingen har udden sitt namn efter en stång som varit upprest på näset till märke eller ock har udden själv liknats vid en i vattnet utskjutande stång. Om nutidsmänniskan finner den senare tanken mera fjärranliggande, bör hon upplysas om att sådan namngivning verkligen förekommer i otvetydiga fall. Så nyttjas *stör*, *stock*, *skaft* (se under S k a f t ö s. 84) m. m., säkerligen ock *stav*,

på detta sätt för att direkt ange naturlig formation. I självа verket har *Stångenäs* i gammal tid hetat *Stǫng* eller (i plur.) *Stengr* (*Stangir*) rätt och slätt[1]). Så i Magnus Erlingssons saga, så ännu i Biskop Jens Nilssøns reseanteckningar från 1594, där dock tillika namnet *Stangenes* förekommer; där skrives (s. 221): »*Stangen* en lang aadde aff *Stangenes* skiuder sig i sudoust fra Liuse kirche en $^{1}/_{2}$ vggesiøs — —. och staar Stangskircke en liden trækirche yderste paa *Stangen*»[2]). Om nu detta synes tala direkt för att det just är udden själv som från början kallats *Stǫng*, så är det dock knappast något avgörande bevis därför. Ty det vore alltjämt möjligt, att *Stǫng* dock ursprungligen åsyftat en på udden upprest stång, men sedermera blivit ortbeteckning. Till sådant finnes ett otal paralleller. Så t. ex. kan en gård heta *Enetri* ('enträdet') eller *Krokek* ('den krokigt vuxna eken'). Något näs eller bergformation eller dyl. synes icke finnas vid byn *Stång* i Fägre socken, Vadsbo hd, Vgtl., knappast häller vid *Stånga* socken på Gottland. Här är det väl då någon upprest stång det är fråga om. Att udden på *Stångenäs* var en lämplig plats för ett sådant märke, skulle vi kunna förstå även utan Oedmans direkta uppgift, att där vid hans tid »ännu står en *Stång*, them Siöfarande til uplysning». Vilket icke hindrar honom att i samma andedrag låta uddens form vara anledningen till namnet. Han representerade en äldre namnforsknings benägenhet att blanda ihop varandra ofta helt uteslutande förklaringsmöjligheter; de skilda tydningarna fingo så att säga hjälpa varandra till att få fram en mening i namnet.

---

[1]) Pluralformen behöver icke här ange verkligt flertal. Dylik pluralform utan plural betydelse var av vissa orsaker vanlig i ortnamn.

[2]) Stangs fiskläge är föregångaren till Lysekil.

Om vi själva ha svårt för att definitivt bestämma oss för ettdera alternativet, så böra vi dock vara på det klara med att det är två skilda tolkningar vi ha att välja på. Emellertid är det icke utan, att det säkert naturbetecknande namnet *Skaftö* (s.84) på den likartade formationen närmast i S — en holme, som dock utifrån måste ha tett sig som en udde — synes förtjänt att anföras som ett visst stöd för att det gamla *Stǫng* till sist dock är 'den stångliknande udden'.

Sotenäs (*Sótanes* flerstädes i de gamla isl. sagorna, tidigast i Hakon den godes saga, som skildrar händelser på 900-talet, *j Sotanese* 1317, *Sod(e)næs* 1519) leder oss in på en grupp mycket svårhanterliga namn. Det finns ganska många namn som innehålla en förled *Sot(a)*- (*Sote*-). Med rätta har det påpekats (särskilt avJ. Sahlgren), att åtskilliga av dem innehålla det gamla mansnamnet *Sote*. Detta gäller särskilt *Sotared*, *Sotaryd*, *Soterud*: namnen på *-ryd* innehålla synnerligen ofta personnamn som förled. Vid andra namn är emellertid denna förklaring icke användbar. Så t. ex. icke vid *Sothem* (*Sothema* skog 1390) i Tjust (om förledens beskaffenhet vid *-hem* se s. 50) eller för det norska ånamnet *Sota*. Näppeligen ha vi häller personnamn i sådana bildningar som *Sotäng*, *Sotmyra*, *Sotberg* i Norge (*Sottebergh* 1520) eller i det sörmländska häradsnamnet *Sotholm*. Hur det kan förhålla sig med sagans *Sotaskąr* blir väl ovisst trots formen *sker Sóta* hos skalden Sigvat (början av 1000-talet) och trots traditionen om hövdingen *Sote*. Strax utanför Bredsättra på östra Öland ligger ett litet skär som av befolkningen kallas *Soten* (med samma accent som i *stólen*). En motsvarighet till vårt *Sotenäs* tycks vi ha i ett norskt *Sotnes*. Det vill av det sagda synas som om *Sot(a)*-träffas något för ofta just i namn på näs och holmar — eller

i naturnamn överhuvud — för att detta blott skulle vara en tillfällighet. Det torde ha funnits ett naturbetecknande *sot-* (d. v. s. *s*ǫ*t-*), och med detta bör man nog då räkna även i åtskilliga fall där namnbildningslagarna inte lägga direkta hinder i vägen för att tänka på mansnamnet. I *Sotanäs* kan nu utan tvivel detta tänkas ingå. För att kunna avgöra, om företrädet likväl bör skänkas åt det förmodade naturbetecknande *sot-*, borde vi känna dettas betydelse. Men denna är tyvärr alldeles dunkel. Vi känna blott två ordstammar i germanska språk som kunna erbjuda oss ett *sot-*. Den ena är den som finns i ordet *skorstenssot* o. d. Det läte ju tänka sig, att svart färg[1]) någonstädes i terrängen kunde ge anledning till detta ords förekomst i ortnamn; men antagandet bör icke göras, förrän man tydligt lyckats påvisa något sådant fall. Det är nog med rätta som den nuvarande betydelsen av detta *sot* antagits vara utvecklad av en äldre: 'det som sätter sig fast eller avsätter sig' och som ordet sålunda förts till samma rot som *sätta*, *sitta*. Skulle ordet kunna tänkas med denna äldre betydelse (eller någon denna närstående) ingå i ortnamn, måste dessa vara mycket gamla, ty sin nuvarande betydelse har ordet *sot* haft så långt vi på litterär väg kunna komma tillbaka. För övrigt vore det tämligen hopplöst att genom några topografiska fakta få bekräftelse på rättigheten att vid enskilda *Sot*-namn räkna med en ordstam av så obestämd betydelse. Beklagligtvis lika ofruktbart torde det vara att spekulera över om den andra ordstam, som skulle kunna ge oss ett nordiskt *sot-*, kan ingå i några av här ifrågavarande namn.

---

[1]) Vi få väl tro, att det ovan berörda mansnamnet *Sote* hör hit och från början just givits åt svartmuskiga eller i annan mening svarta individer.

Den stam jag åsyftar är den som förekommer i adjektivet *söt* (*ö* är »i-omljud» av *ō*)[1]. — Vi få stanna vid detta: namnet *Sotenäs*, och andra namn på *Sot-*, innehålla troligen, i den mån det icke är fråga om mansnamnet *Sote*, någondera av de nu avhandlade båda ordstammarna, men i oviss betydelse. Det kan tilläggas, att de gamla namnen *Stångenäs* och *Bokenäs* strax i S snarast stämma oss gynnsamma mot det antagandet, att icke häller *Sotenäs* innehåller personnamn. — Det är mycket ovisst, om namnen *Sotefjorden*, *Sotehuvud*, *Soteskär* kunna lära oss något om härledningen av *Sotenäs*. J. Sahlgren har fattat samtliga dessa som förkortade bildningar i st. f. *Sotenäsfjorden*, *Sotenäshuvud* o. s. v. (på samma sätt är *Stångehuvud* bildat till *Stångenäs*). *Soten* som namn på *Sotefjorden* har då fattats som en ytterligare förkortning, likartad med den då seglaren i Stockholms skärgård talar om *Saxarn* och *Mysingen* i st. f. *Saxarfjärden* och *Mysingsfjärden*. Jag är benägen att sluta mig till den nu refererade uppfattningen av dessa namn. Man har emellertid fäst min uppmärksamhet på möjligheten att utgångspunkten för hela namngruppen kunde vara ett enkelt fjordnamn *Sóti* ('den mörka'). Men däremot synes mig utom annat tala det, att Sotefjorden på intet sätt är någon markerad fjord, medan Sotenäs är ett mycket markerat och således namnkrävande näs.

Sörbygden (*Saurbýir* Hakon Herðibreiðs saga i Snorres Heimskringla och annorstädes, *a Saurbiam* [dat. pl.] 1388, *Saurebygden* 1502, *Sørbydenn* [!] 1573, *Sørbygden* 1591) får icke tolkas som 'söder-bygden'. Det visa de

---

[1]) Redan av rent formella skäl är varje tanke på *sot* 'sjukdom' utesluten, ty detta ord har i gammal tid *tt* (*sōtt*).

anförda älsta namnformerna; *söder* hette i gammal tid *suðr* (eller, och i sammansättning med *-by* i dessa trakter vanligen, *Sunn-*). Nej, förleden är ett ord *saurr* 'dy, dyig mark, myr', som är besläktat med *sörja*, f. (Noreen). Men så snart både *saur-* och *suðr* utvecklats till *sör* — i Sörbygden uttalas båda nu på samma sätt —, låg faran för misstolkning nära, och därför träffas den oriktiga skrivningen *Sødherbygden* redan omkr. 1530. Den lämnar ett gott

exempel på en missriktad namnuppsnyggning, utan stöd i vare sig härledning eller bygdeuttal. För att övertyga oss om huruvida en benämning 'den dyiga bygden' passar böra vi söka bilda oss en mening om vilken del av häradet som tidigast åsyftats därmed. Detta är här lyckligtvis lätt. Som vi sett, uppvisa de äldsta formerna icke *-bygd* som slutled, utan *-býir* 'byar'. Och utgångspunkten är en bestämd »by», det vill här säga gård (jfr s. 56), nämligen utan tvivel den från Norges medeltidshistoria bekanta kungsgården *Sörbo* i Krokstad socken (*Sörby* 1573). Denna ligger

strax ovanför den punkt där en liten biflod till Örekilsälven rinner fram på ett stycke lågländt slättmark, som stundom lär översvämmas av ån (jfr kartan). Här måste vi ha vår *saurr*. Namnet *Saur-by* är ganska vanligt i dessa trakter. Gamla bohuslänska gårdar med detta namn finnas i Foss socken och på Tjörn.

Bullaren (*a Bordærnom* 1334, *Bolerna* c. 1530, *Bollern* 1544, *Burdelenn* 1573, *Boleren* 1594) är likaledes med all sannolikhet ett sammansatt namn, vilket i senare tid urspårat och slutit sig till namngruppen på *-aren*. Denna anslutning har särskilt lätt kunnat ske i samma mån som namnet kommit att fästa sig vid s j ö n mera än vid bygden; ty sjönamn på *-aren* äro vanliga (*Mälaren*, *Yngaren* o. s. v., vilka ofta dock även de fått sitt *-aren* först i yngre tid). *Borð-ærni*, vars *rð* (*rd*) i senare tider på i våra dialekter vanligt sätt blivit *ɫ* och här sedan vid riksspråksuttal vanligt tunnt *l*, är sammansatt av *bord* och *ærni*, n. (Noreen). Det förra ordet betyder 'brädd, rand, kant', alltså ungefärligen detsamma som vårt *bård*, vilket också är alldeles samma ord; *bård* har fått *å*-ljud därför att det är ett i vårt språk från lågtyskan inlånat ord, *bord* däremot är den inhemska formen, som torde ha sin direkta ättling i *skepps-bord*. Däremot är det knappt troligt, att vårt vanliga *bord* (att äta vid eller att lägga något på) från början är samma ord. Ordet *ærni* åter torde här vara en avledning av *arn*, ett i norska *arne* 'härd' fortlevande och med sv. *äril* närbesläktat ord, vars älsta betydelse är 'upphöjning'. Vi få alltså översätta *Bord-ærni* ungefär med 'kantupphöjning', d. v. s. 'upphöjd kant, hög, kantliknande ås', möjligen 'höjd, avgränsad genom en skarp bergkant'. Det kan tyckas svårt att inom ett så pass stort område påvisa den

namngivande formationen, så mycket mera som fler än en lokal tyckas kunna passa. Men vi tyckas få hjälp av ett sjönamn i trakten. I Lur socken, nära gränsen till Naverstad i Bullaren, finnes en sjö med namnet *Bolsjön*. Hos Jens Nilssøn 1594 skrives den *Bordsiø(en)*. Östra stranden utgöres av en bergkant, som sedan sträcker sig vidare långt åt S och då till största delen faller inom Naverstad socken. Denna ås har tydligen kallats *borð*. Det är rimligt att det är just efter denna som häradet fått sitt namn. Den nyss nämnda sjön kallas på kartan *Nedre Bolsjön*; Ö därom och helt tillhörande Bullarens härad ligger *Övre Bolsjön*. Dennas stränder synas icke i så hög grad kunna göra skäl för benämningen *borð*. Därför är det rimligast, att denna sjö fått sitt namn efter den västliga sjön och då icke bör tagas till direkt utgångspunkt vid häradsnamnets förklaring. Eljes kan det ju inte bestridas, att mer än en bergås i trakten kan ha benämnts *borð*. — Ett annat bohuslänskt namn som innehåller samma *borð* 'bergkant' ha vi i nuv. *Bårby* i Foss, Tunge härad (*Bordbø* 1391). En blick på kartan visar att gården gör skäl för sitt namn.

II. Sockennamnen.

1. *Osammansatta sockennamn.*

Följa vi även här samma ordning från S till N, ha vi först att göra med:

Backa i V. Hisings hd (*Bakka* 1388), som tydligen innehåller ordet *backe*. Gården *Backa* invid kyrkan, varefter socknen fått sitt namn, ligger liksom kyrkan själv på en icke särdeles brant höjd. För övrigt kan den språkliga anmärkningen förtjäna plats, att *Backa* torde böra betraktas som en pluralform. Om gårdnamn i pluralis utan nödvändigt plural betydelse se s. 28 not 1. *Backa* är ett vanligt namn i Bohuslän.

Säve i samma hd (*Siaffuar* sokn 1354, *Siofuar* kirkia 1388, *Syofua* sokn 1399, *Sewiesogen* 1499, *Seffue* 1573, *Siøffue* sogn. 1591, 1598, *Siøesogn* 1594, *Søe* kircke 1597) har redan av Brusewitz fått sin rätta tolkning: namnet är helt enkelt gen. sing. av ordet *sjö*, isl. *sjór*, *sjár* (gen. *sjófar* eller *sjáfar*). Det gäller bara att visa upp sjön. Redan ett studium av terrängen leder en att antaga, att det en gång funnits en insjö strax S om kyrkan, ungefär där Kvillebäcken nu tar emot en biå från V (se kartan). Den geologiska kartan anger här åkerlera och visar mycket låga höjdsiffror: 0,9 och 1,8 m., i NV upp emot Nordre älv t. o. m. blott 0,1 m. Biskop Jens Nilssøns reseanteckningar ge oss nu den direkta be-

kräftelsen på det gjorda antagandet. Han beskriver sin färd från Säve kyrka så: »Therfra [foro vi] i suduest 3 pilskud til *Søebro*, oc der offuer i vester, huilcken er en stor lang bro, liggendis offuer en strøm eller aa, kallis *Søestrøm* eller *Søe aa* hun kommer aff sødoust aff den søndre elff som løber vd om Løes [d. v. s. Lödöse], och rinder i nordduest i den nordre elff, — —, o c e r s a m m e s t r ø m i c k e a n d e t e n d s o m e n e f f i e [d. v. s. dy]

a t t l i g e e l f f u e n e v o x e r, s a a v o x e r d e n o c h». Vid 1500-talets slut var här alltså ännu en sumpmark, som tidtals var vattenfylld; tidigare vid högre vattenstånd har här säkerligen varit permanent vattensamling. Något överraskande är, att *Søestrøm* säges rinna från S till N, medan Kvillebäck, som väl nu går fram över ungefär samma mark, rinner i motsatt riktning. Här synes någon ändring ha inträtt i sammanhang med att de söderut och norrut rinnande bäckarna råkat i kontakt. — De gamlas uttal på orten vittnar även för den riksspråkstalande

svensken mera om namnets ursprung än skriftformen gör; uttalet är nämligen *ʃö* (tidigare uppges *ʃöe* eller, med en i länets södra kusttrakter vanlig sammanblandning av *ʃ* och *sk*: *Skö*, med hårt *k*). — Det bör kanske uttryckligen sägas, att sockennamnet *Säve* intet har att göra med *Säveån* NO om Göteborg och *Sävedals* härad. Sannolikt är det inte ens samma ordstam i båda. Ty i de senare namnen torde det vara fråga om ett flodnamn *Sæva* 'den lugna, den sakta flytande' (Hellquist); jfr riksspråkets *sävlig*.

Lycke i Inlands Södre (*Lykkiu* kirkia 1354 [avskrift], *Løcke* 1573, *Lycke* 1597) är helt enkelt ordet *lycka*, f. 'inhägnat jordstycke, inhägnad mark' o. d., fastän det nu ej är oss givet att direkt kunna bekräfta detta i terrängen.

Holta i Inlands Nordre (*Holta* k. 1388) innehåller *hult*, *holt* 'mindre skog eller samling av i sht lövträd'. Holmberg, som om socknen i dess helhet säger, att »löfskog finnes här och der», omtalar särskilt beträffande *Holta annexgård*, att den »äger god löfskog af björk och bok». I forna tider, då gården fick sitt namn, fanns det sannolikt än mera därav. För den språkligt intresserade vill jag icke underlåta att påpeka den lilla egenheten, att vi i namnformen *Holta* träffa en pluralform på *-a*, trots det att *hult* är ett enstavigt neutrum; sådana bruka ju sakna ändelse i pluralis (*ett bord*, *flera bord*). Men just då det är fråga om ortnamn har man fäst sig vid, att neutrala ord ofta, då de uppträda i pluralis, antaga ändelse liksom maskuliner och femininer. I Norge träffas t. ex. *Husar*, av *hus*. På samma sätt *Holtar*, varav med bortfallet *r* *Holta* (som dock också kan vara ack.)[1]).

---

[1]) Det skall icke nekas, att gen. plur. (som också hos neutra har *-a*) i sådana vanliga sammanställningar som *Holta k.* eller *s.*

Valla på Tjörn (*Valla* s. 1320) innehåller ordet *vall*, isl. *vǫllr* i pluralis. Vi böra dock inte i ordet inlägga den betydelse som det fått i nutidssvenskan, tack vare tyskt inflytande inom befästningskonsten. Det gamla nordiska *vall* betydde 'slätt, öppet fält'. Den betydelsen återfinna vi exempelvis i sagans *Fyrisvallar*. Och den lever ännu, fastän döende, kvar i *kyrkvallen*, planen där folket samlas utanför landskyrkan. Det är nog ingen tillfällighet att åtminstone i de gamla svenska bygderna namnen *Valla* eller *Vallby* o. d., då de ej själva blivit sockennamn, likväl så ofta återfinnas i närheten av den gamla sockenkyrkan. Detta torde visa, att dessa namn ofta just avse den *vall*, den slätt, där menigheten av ålder var van att strömma samman till gudstjänst.[1]) Och vi ha nog också rätt att tänka, att det i de älsta av dessa namn är fråga om platsen för h e d n i s k a sammankomster till offer och ting, till en del då säkerligen under bar himmel. Då vi i en så gammal bygd som Tjörn träffa *Valla* bland själva sockennamnen, kan man möjligen tänka på en *vall* av detta senare slag. Efter vad den främste kännaren av orten, Hr Olaus Olsson i Bräcke, meddelar mig, lära på höjden V om kyrkan ha funnits sådana stensättningar som gå under namnet domareringar.

Stala på Orust (*Staudla*[2]) 1388, *Stadla* 1399, *Stadell*, *Stalle* c. 1528, *Stale* 1545) är ett sockennamn som ryckt upp till sin ställning från en mycket anspråkslös begynnelse.

---

kan ha en betydlig andel i *a*-formens seger. Detta gäller överhuvud pluralformer på *-a* i ortnamn, särskilt sockennamn (och häradsnamn).

[1]) En liknande iakttagelse har gjorts beträffande namnet *Vang* ('slätt') i Norge. Detta namn är som gårdnamn främmande för Bohuslän.

[2]) *au* anger här (men visst icke i regel) öppet *å*-ljud (= *ǫ*)

Namnet är nämligen plur. till det ord som i isländskan heter *stǫðull*, i norska dial. mest *støl* eller *stul* — även i Norge såsom ortnamn —, som i Bohuslän en gång bör ha hetat *staðul* och som betyder 'ställe där korna samlas till mjölkning', ävenledes 'säterbyggning jämte platsen omkring'. Namnet *Stala* (*Stale*) finns på flera andra ställen i Bohuslän; ett ha vi i *Långelanda* blott ³/₄ mil från vårt *Stala*.

Röra, likaledes på Orust (*Riodra* 1388, *Röre* c. 1528) är en pluralform av det i fornvästnordiskan förekommande ordet *rjóðr* n. 'öppet ställe i skogen', av samma slag som den plural vi omnämnde vid H o l t a. Det är väsentligen detta samma ord som i de flesta svenska bygders ortnamn, med förlust av *-r*, utvecklats till *rȳd*; men detta ord har troligen sammanblandats med ett äldre *rўð* 'röjning' (med kort *y*). En tredje form är *ruð*, som vi träffa t. ex. på Dal och i Värmland. Av de äldsta källorna att döma är det denna sista form som varit den vanliga också i Bohuslän i de många fall då våra nutida kartor uppvisa *-röd*. Då de tre formerna kommo som mindre betonad slutled i sammansatta ortnamn, sammanföllo de i uttalet i ett *-re* och kunde så ej längre hållas åtskils (jfr nedan s. 75). Knappast har emellertid därigenom någon verklig skillnad i b e t y d e l s e n blivit undanskymd. Ty visserligen översättes *rjóðr* med 'öppet ställe i skog', men åtminstone tidigast torde även här ha avsetts en »öppning» som åstadkommits av människohand, alltså en röjning.

Ljung i Fräkne hd (*Lyngs* s. 1341, *Lyngs* k. 1388, *Liong* 1430, *Lywnghz* s. 1519, *Liønngs* Sogenn 1573) tycks icke vålla några vanskligheter. Det får väl också anses säkert, att det är fråga om ordet *ljung*. (Formen med *y* är ej oriktig; jfr nor. *lyng* — sv. *ljung*, no. *synge* — sv. *sjunga*

o. d.) Ljung växer åtminstone på bergen fram emot kyrkan; hur det förut kan ha varit på den öppna platsen alldeles intill kyrkan, därom är svårt att nu döma, sedan kulturen här gripit in.

Torp på Orust (*Þorps* s. 1320) behöver numera ingen annan förklaring än en hänvisning till vad som sagts vid Torpe härad s. 17.

Lyse i Stångenäs hd (*j Lysa* 1317, *Lysa* k., *a Lysu* 1391, *Lysu* s. 1396, *Liuse* 1594). Att namnet har något med *ljus* och *lysa* att göra, är säkert. I Norge användes denna ordstam synnerligen ofta som namn på åar och floder, säkerligen för att utmärka något i vattnets färg. Kanske få vi tro på samma anledning till namnet här. Det är mycket vanligt att ett vattendragsnamn överflyttas på bebyggelsen intill; därpå ha vi redan sett ett exempel vid Säve och vi skola träffa fler. Trakten vid Lyse är ej blottad på åar. En rinner nära kyrkan, en annan i kilens botten förbi Övra Lyse. Det är svårt att nu säga, huruvida någondera kan ha förtjänat att särskilt utmärkas för sitt ljusa vatten. En annan möjlighet att överväga är att fjorden kan ha förtjänat kallas 'den ljusa'. Det skulle väl i så fall ha gällt Trällebergskilens inre, förr uppenbarligen betydligt vidare del, i motsats till den smala passagen mellan bergen längre ut. En iakttagelse av intresse kan göras, om vi jämföra de älsta namnformerna. 1317 skrives *j Lysa*, men 1391 *a Lysu*. Det förra förutsätter en maskulin nom. *Lýsi*, det senare en feminin nom. *Lýsa*. Med stöd av analogier från många håll kunna vi antaga, att *Lýsi* från början var namnet på fjorden, ty fjordnamnen äro i regel maskulina, och att *Lýsa* var åns namn, ty ånamn äro lika regelbundet feminina. Så-

lunda få vi här både ett fjordnamn och ett ånamn av stammen *Lȳs-*. Dessa kunna dock inte ha uppkommit oberoende av varandra. Någotdera måste vara utgångspunkten. Men vilketdera, det förmå vi ej säkert avgöra.

Bäve i Lane härad, nu utan egen kyrka och annex till Uddevalla stad (*Befuia* k., *Befuia* s. 1388, *Beffue* 1573) lämnar oss ett säkert exempel på nyss berörda fall, att ett ånamn ligger till grund för bebyggelsenamn. *Bäveån* har en gång hetat *Befja*. Så kallas den i de gamla kungasagorna. Detta säkert urgamla ånamn är tämligen vanskligt att tyda. Någon anknytningspunkt bjuder sig inte bland de många norska ånamnen. Språkhistorikern kan säga, att stammen *befj-*[1]) tidigare lytt *bafj-* (*e* är i-omljud). Av en stam *baf-* (*bav-*), som skulle kunna passa, ha vi nu verkligen ett par spår: i fornsv. träffas 2 gånger (i samma urkund) ett verb *bava* med betydelsen 'darra, bäva', och detta är säkerligen samma ord som ett från Vgtl. och Smål. antecknat *bava*, som betyder dels just 'bäva', dels 'jäsa (om smutsiga vägar)'[2]). Ordet hänger säkerligen på något sätt ihop med *bäva*. Vi ha då kanske skäl att antaga, att vår å kallats 'den darrande, skälvande'. Den gör skäl för namnet; den är ju full av forsar, vilka redan uppmärksammats och beskrivits av Jens Nilssøn 1594, då där funnos många sågar och kvarnar. Och en sådan benämningsgrund för åar kan uppvisas även annorstädes ifrån. Så är *Skälva* ett i Norge flerstädes förekommande ånamn, och ett liktydigt *Rolla* skola vi träffa vid diskussionen av det gamla sockennamnet Rollin s. 49 f. Att just ordet *bäva* kan använ-

---

[1]) Isl. *f* är här tecken för *v*-ljud.

[2]) Det bör dock sägas, att det smål. *bava* 'jäsa' icke med full säkerhet kan sägas innehålla ett gammalt *v*(*f*).

das om vattnets rörelser, därom vittnar ett från Kalmar län antecknat *återbävning* 'vattenvirvel i ström eller å'.

Ryr i Lane kallas *Riodra* s. 1388, men i samma urkund (Røde Bog) något senare (1399) också *Maggarioder*. Från slutet av 1500-talet har jag antecknat *Ryr* 1573, *Ryren* (1591; väl pluralform), *Ryer* 1594. Ordet *rjóðr* ha vi avhandlat vid Röra (s. 39). Att vi i nu föreliggande fall ha *y* i den nutida formen, beror på olika utveckling i olika trakter. I östra delen av Lane härad har liksom i svenska bygder den gamla »diftongen» *iu* (stammen är ursprungligen *riuðr*) blivit *y*, medan den västerut, liksom i Norge, blivit *io* och sedan *ö*. Därav motsatsen *Ryr: Röra*. Man jämföre sockennamnen *Väne-Ryr* och *Valbo-Ryr*, till skillnad från vilka vårt *Ryr* fått heta *Lane-Ryr*. — Förleden *Magga-* i biformen har man föreslagit att fatta som kvinnonamnet *Magga* (E. H. Lind), en redan från medeltidens Norge väl känd vardagsform för *Margareta*, vilken icke häller är främmande för ortnamn (ett *Maggobør* heter nu *Muggeby*[1])). Och kanske är detta riktigt. Annars saknas icke tecken till att det funnits ett ånamn *Magga*, och ett norskt *Muggerud* har sannolikt benämnts efter sitt läge invid en så benämnd å. Nu ligger Lane-Ryr alldeles intill en ej obetydlig å; och därför bör man hålla den möjligheten öppen att denna en gång i tiden hetat *Magga*. Men spörjes sedan vidare efter detta ånamns betydelse, så uteblir tills vidare svaret.

Bro på Stångenäs (*a Brum* [dat. plur.] 1353, *Bruarsokn*, *Bru* k. 1391) behöver ej tolkas på annat sätt än att vi konstatera, att den naturliga förutsättningen för en bro fun-

[1]) Att *Maggered* i Rödbo (Kungälvs) sn hör hit, är t. v. ej säkert. Det skrives *Magerödt*, *Mogerödt* 1573, *Magerödh* 1659.

nits där av ålder. Det är tydligtvis icke fråga om någon plats omedelbart vid kyrkan, utan om det ställe ett stycke i S, där den i Ö och V gående landsvägen passerar ån. Detta är uppenbarligen en gammal färdeväg. Den gamla skrivningen med *u* har alltjämt sin motsvarighet i uttalet på platsen.

Gravarna uppträder stundom som namn på den kapellförsamling som eljes heter Kungshamn (se s. 102). Den ort som namnet avser ligger alldeles intill Kungshamns gamla fiskläge. Den omnämnes som *Grafwen* hos Oedman 1746. I jb 1748 kallas orten *Grafwenne* (oskattlagt torp). Det är tydligen en sådan form som uppsnyggats till den riksspråkliga pluralformen *Gravarna*. Men *Grafwenne* är artikulerad singular dativform av subst. *grav*, f. (jfr Oedmans form). Redan för formens skull blir då Oedmans namntolkning misstänkt: namnet skulle härleda sig från en kyrkogård för skeppsbrutna, som Margareta Hvitfeldt anlagt. Ordet *grav* står i stället säkerligen i sin från norska ortnamn väl styrkta användning: 'fördjupning i terrängen av ett eller annat slag'.

Foss i Tunge härad (*Fors*, *Forskirkia* i konungasagorna, *Foss* 1391) bjuder inte häller på några konstigheter. Platsen är benämnd »i anseende til then starckt strömmande Älfwen Örekijl, som then fordom kallades, men nu Qwistrums Älf, ther i Sågorna med Miöl-Qwarnarne stå til en stor Myckenhet, ända ned til Qwistrum åt Saltkiällan» (Oedman). Vattendragets namn har överflyttats på bebyggelsen.

Bottna i Kville hd (*Botnna* s. 1346, *Baandesogn* m. fl. dyl. former 1594) har säkerligen sitt namn därav att orten ligger vid *bottnen* av den lilla i landet inträngande *Bottna-*

fjorden; och förr, då vattenståndet var högre, var detta läge än mer utpräglat än nu. Fjorden har fått sitt nuvarande namn i andra hand från gården och kyrkan — om den haft något eget namn förut, är detta oss obekant. Vill man ej tro, att gårdnamnet *Bottna* går så långt tillbaka som till den tid då vattnet gick ända upp emot *Bottna*, kan man anta, att det är fråga om bottnen av den d a l, som i historisk tid fortsätter fjorden inåt (jfr kartan). En

sådan betydelse av ordet tycks ligga till grund för gårdnamnet *Botten* i Naverstad, Bullaren, på östra sidan om sjön. — Formen *Bottna* är pluralform (se under B a c k a s. 35 och jfr s. 28 not 1). Skrivningen *Baande* är danism; jfr da. *bund* — sv. *botten*.

Kville (*á Kvildum* Heimskringla, j *Kuildda* skipreidhu 1346, *Kuilda* k. 1391) har ryckt upp bland häradsnamnen, men har naturligtvis från början betecknat en bestämd lokalitet i närheten av kyrkan. Här kan också utan svårighet den reala grundvalen för namnet påvisas (se kartan).

Det ord vi behöva är ett *kvild*, f., som vi eljes känna dels från 1300-talsanteckningar i den gamla Västgötalagens huvudhandskrift, dels från östsmåländska dialekter. På det förra stället talas bl. a. om *Nizær quild* 'Nissans källa'. Ordet är bildat till det verb som i tyskan heter *quellen* och som genom inlåning därifrån givit upphov åt det svenska *kvälla (fram)*. Men i småländskan betyder ordet ej 'källa'[1]), utan bl. a. 'ställe där en mindre å rinner in

i en större'. Med den betydelsen ingår ordet t. ex. i gårdnamnet *Kvillerum* i Målilla, Aspelands härad. Och den betydelsen är det också vi (med Noreen) skola hålla oss till vid sockennamnet *Kville*. Det är just utmärkande för platsen att t. o. m. flera smååar där förena sig med Kvilleån (såsom den större ån heter åtminstone hos Jens Nilssøn); jfr kartan. Även andra bohuslänska ortnamn uppvisa detta *kvild*. Särskilt nämner jag *Killebäck* i Lundby mitt

[1]) Det torde alldeles inte kunna anses säkert, att det bör översättas så i Västgötalagen häller.

emot Göteborg. Namngivningen torde här ha försiggått på följande sätt: sammanflödet av de båda åarna (vid byn Kvillebäck) har först kallats *kvild*, och platsen därintill har så fått alldeles samma namn; så har huvudbäcken efter denna ort kallats *Kvillebäck* i hela (eller åtminstone större delen av) sitt lopp, och så har ån ånyo överflyttat sitt namn på byn, så att även den har fått heta *Kvillebäck*.

Hede i Sörbygden (*Hæida* k. 1391) är ett vanligt namn i Bohuslän, fast det blott här blivit sockennamn. Det är ordet *hed*, fornnorska och isl. *heiðr*, f. En *hed* får definieras som 'en öde, särskilt skoglös och ouppodlad högslätt eller bergsträckning'. I synnerhet södra delen av socknen innehåller sådana. Var — exakt bestämt — vi skola söka den naturliga grundvalen för sockennamnet, blir här något ovisst därigenom att vi icke kunna påvisa någon gård eller by med samma namn som kyrkan. Denna står emellertid tydligen på en mindre högslätt. Formen *Hede* är att förstå som B a c k a (se s. 35 och jfr s. 28 not 1). Också ur en ortbestämning *á Heiði* (dat. sing.) kan den ha uppstått.

Sanne i samma hd (*Sandarudz* k. 1391, *Sanda* k. 1399) gör skäl för sitt namn genom sin sandiga jordmån (Holmberg). Formen är pluralform (se under B a c k a s. 35 och jfr s. 28 not 1). Det älsta litteraturcitatet visar, att socknen även haft ett längre namn: 'sand-röjningen'.

Mo i Bullaren (j *Moa* s. 1334, J væstra *Moom* [dat. plur.] 1391) innehåller likaledes en terrängbeteckning: *mo* 'torr och sandig slätt'. »Kyrkan är belägen på en skogsmo» (Holmberg). I äldre tid har det skilts på flera *Mo*-gårdar, eftersom det 1391 talas om *Västra Mo*.

Lur i Tanums hd (*Ludærs*, *Lude*(*r*)*s* k. 1391, *Luur* 1573,

Lursogn 1594) Namnet är samma ord som isl. *lúðr*, som betyder 'den undre tvärbjälken i en kvarn', men särskilt 'ihålig stock' (därför också 'ihåligt instrument, *lur*'), 'tråg, primitiv vagga'. Ordet är inte så sällsynt i ortnamn, men man har mera sällan lyckats fastslå vad det egentligen är för terrängformation som föranlett benämningen. Än synes det vara likheten hos en berg- eller åsformation med en stock eller bjälke i all allmänhet, än torde huvudvikten ligga på det »urholkade». Det senare tyckes mig ligga närmast i vårt fall, och då kan man antingen tänka på den däld som går åt S och i vars botten Lursjön ligger, eller ock på den som går åt NV mot Lursäng.

2. *Sammansatta sockennamn.*

a. Sockennamn som sammansluta sig i grupper

Först behandlar jag sådana sammansatta sockennamn som genom gemensamhet i efterleden bilda större eller smärre grupper. Vi få då att göra med vissa sammansatta ortnamnstyper som därför att de överhuvud äro mer eller mindre vanliga inom landskapet då också fått in representanter bland sockennamnen; såsom *-by*, *-rud*, *-landa*. Den nyare ortnamnsforskningen anser sig, delvis i samarbete med arkeologin, ha kunnat ordna vissa av dessa sammansatta ortnamnstyper i en åldersserie, så nämligen, att vissa av dem antagas blott tillhöra den allra älsta tiden, då jorden först togs i besittning för varaktig bebyggelse, andra åter blott en framskridnare odlingsperiod. Åter andra slutligen vittna om en tid, då de i förstone mindre inbjudande skogs- och hedmarkerna måste tagas i anspråk för befolkningens uppehälle. Av detta ortnamnsforskningens

resultat låter jag ordningen i det följande bestämmas. Vi börja med de älsta namngrupperna.

-vin. Detta nu utdöda ord betydde 'gräsrik äng, betesmark'. Det är mycket vanligt i gårdnamn i Norge, Bohuslän och Västergötland — eljes förekommer det mer sparsamt —, och gården angives alltså därigenom såsom anlagd vid en sådan 'äng'. Redan i de älsta namnformerna är *v* ofta försvunnet, och blott språkmannen kan våga avgöra, när han verkligen har att göra med ett hithörande namn. Det synes icke vara för djärvt att antaga, att dessa namn på *-vin* delvis gå tillbaka ända till bronsåldern. — Hit höra tre bohuslänska sockennamn.

Först från S räknat kommer **Tossene** på Sotenäs (*Tossini* k., *Tossini* s. 1387, *Tossina* s., *Tossinar* k. 1391, *Thossing* 1573). Vi träffa alldeles samma namn i Akershus amt i Norge (nu *Taasen*), men man har inte kunnat ge någon tillfredsställande förklaring därav. Den rimligaste tolkningen är den, att förleden är gen. av det i alla nordiska språk förekommande *to*, n., vars grundbetydelse synes vara' råämne att spinna utav'. Särskilt nyttjas ordet om ull, lin och hampa; och att det i de senare fallen icke är otillåtet att tänka också på växten medan den ännu står på fältet, det tycks visas av det sydsvenska *toland* 'åker där lin (eller hampa) sås'. Av intresse är också *tofrö* 'linfrö' från S. Möre i Kalmar län. *Tós-vin* skulle alltså förstås antingen som 'ängen varav man får råämne till spånad' eller bestämdare som 'lin- eller hampängen'. Av ålder ha vi ett annat ord för 'lin' i Norden, nämligen isl. *hǫrr*, skånska och da. *hör*. Detta ord är icke i något fall anträffat som förled i norska namn på *-vin*. Det är ovisst om detta bör förstås så, att *vin*-namnen äro äldre än linets odling i Norge, eller så, att

vin ej nyttjats om odlade marker. Beträffande linets ålder i Norden veta vi ej mycket mer än att den med säkerhet går tillbaka till förhistorisk tid. I fråga om hampans ålder bland germanska folk ha vi däremot det värdefulla vittnesbörd som är att hämta ur ordets egen form: då emot *k* *(c)* och *b* i lat. *cannabis* svarar *h* och *p* i sv. *hampa*, vilket är samma ord, visar detta, att ordet blivit bekant före den s. k. första germanska ljudskridningen (varigenom *k* blev *h*, *b* blev *p*), och denna får måhända anses ha varit genomförd åtskillig tid före Kr. föd. Men fullt visst är ju icke därför att växten redan då odlades i Norden. Tro vi nu att vårt *vin*-namn verkligen går tillbaka t. ex. till den äldre järnåldern, till tiden före Kr. föd., måste vi vara rätt ovissa, huruvida vi ha rätt att tolka förleden som 'lin' eller 'hampa'. Nu ha emellertid säkerligen *vin*-namn bildats också något längre fram i tiden, och *Tōs-vin* kunde ju höra till dem. — Vida mindre gärna böra vi tänka på det andra ord *to*, som betyder 'gräsklädd bergavsats' o. d., och detta av det skälet, att detta ord nästan alltid, och alltid i här ifrågavarande trakter, är femininum och då i det gamla språket icke kan få *-s* i genitiv. — Formen *Thossing* 1573 visar en tillfällig anslutning till namnen på *-ing*, sådan som vi skola finna såsom konstant i ett annat *vin*-namn (Näsinge s. 50).

Näst i ordningen kommer det försvunna sockennamn som i Røde Bog 1391 och 1399 flera gånger nämnes som *Rollina* k., *a Rollini*. Kyrkan stod på nuv. **Rellens** gård i Skee socken, Vette härad. Den var, som vi erinra oss (s. 13), antagligen en s. k. högindiskyrka, anlagd av gårdens ägare. Socknen synes före reformationen ha gått upp i Skee. Litet besvärlig är motsatsen mellan den gamla namnfor-

men och den nutida, som rättare har *ä* än *e*, ty dialektuttalet är *rålln*. Gårdnamnet skrives redan i jb av 1544 *Rellend*. Jag tänker likväl, att vi måste ge den älsta formen vitsord och antaga, att den genom avskrivare förvanskats och slutligen undanträngts också i uttalet; ty på någon »ljudlagsenlig» övergång av *o* till *ä* synes icke här vara att tänka. Ett *Roll-vin* låter sig också väl tolka. Förleden är nog ett gammalt namn på den förbiflytande ån. Från Norge känna vi *Rolla* som ånamn. Det hör säkerligen ihop med isl. *hrolla* 'skälva, darra' — *h* framför *r* faller alltid bort i norskan som i svenskan — och betyder då 'den darrande', d. v. s. 'den oroligt framilande, virvlande', alltså detsamma som vi antogo för *Befja* (s. 41). Den älsta formen vore då *Hrollu-vin* 'ängen invid Rolla'. Jens Nilssøn, som rätt utförligt talar om den ifrågavarande ån, har emellertid intet namn på den (åtminstone ej i dess nedre lopp).

Slutligen ha vi **Näsinge**, likaledes i Vette hd (widr *Næsini* k. 1378, *Nesina(r)* k. 1391, *Nessem* 1573, *Nessing* 1584). Namnet har i senare tid förvanskats genom anslutning dels till namnen på *-hem*, dels till namnen på *-ing*, och den senare förvanskningen blev beståndande. Förleden är omisskänneligen *näs* (isl. *nes*), varmed här synes åsyftas en framskjutande bergformation inne i terrängen.

-hem (isl. och nor. *heim(r)*) är likaledes en i dessa nejder vanlig slutstavelse i ortnamn, och i ålder torde den kunna mäta sig med *-vin*. Vi böra inte här översätta ordet vare sig med 'hem' eller ens med 'bostad, boningsort', ty då skulle vi vänta att såsom förled finna personnamn, namnet på uppodlaren eller bebyggaren. Det göra vi emellertid aldrig. Förleden anger alltid någonting i naturen eller terrängen eller något som finnes på platsen. *-hem* har

väl betytt 'plats, trakt'. Nästan alltid har det nu förvandlats, vanligen till *-um* (på andra håll också *-im;* jfr motsatsen mellan *Askum* i Bohuslän och *Askim* i länets västgötadel). — Hit höra fem av våra sockennamn: *Norum*, *Hjärtum*, *Askum*, *Vrem* (nu ej längre socken) och *Tanum.*

Norum i Inlands Nordre (*Noræima* k. 1388, *Noremsokn* 1485, *Norum* 1573). Förleden i namnet är det särskilt i svenska ortnamn vanliga *nor*, n. 'trång passage'; det ingår t. ex. i stadsnamnet *Nora.* I Sverige synes ordet åtminstone vida övervägande nyttjas om trånga sund (eller om ett invid ett sådant beläget ställe), i Norge användes det också om platser där en ström från en liten insjö faller ut i en flod eller om en liten gren eller arm av själva floden. Ja, granskar man närmare ordets förekomst i norska ortnamn, får man skäl att förmoda, att det också nyttjats i den ännu ursprungligare betydelsen 'trång passage i allmänhet', utan någon förbindelse med vatten. Vid bestämmelse av innebörden i föreliggande fall bör man hälst veta, om man skall hålla sig till *Strandnorum*, *Kyrkenorum* eller *Högnorum*, alla tre byar inom socknen. Vilken av dessa har först fått namnet *Norum?* Redan naturförhållandena tala för att det är *Strandnorum:* denna by ligger bäst till från sjön, är störst och har den bästa jorden (jfr Holmberg). Denna förmodan tycks bekräftas av jordeboken av 1573. Här nämnas *Norum*, *Högnorum* och *Kirkenorum.* *Strandnorum* är alltså ett yngre namn på den älsta *Norum*-byn, till åtskillnad från de andra. Här rinner en å alldeles förbi. Likväl synes anledningen till namnet *Nōrheimr* här icke kunna vara någon annan än tillvaron av ett pass mellan bergen, vilket dock icke synes så påfallande trångt att det framför andra, även närbelägna orter hade

bort utmärkas som ett *nor*. Troligen har emellertid i den långt avlägsna tid, då namnet kom till, en liten fjord här skjutit in i landet — höjdsiffran vid Strandnorums by angives som 3,9 meter —, och lokalen invid denna har då med en viss rätt kunnat betecknas med *nor*.

Hjärtum i Inlands Torpe härad (*Hjartæims* k., *Hiærteims* s. 1388, i *Jartemmæ* s., *Jartim* 1472, *Hiertum* 1573) frestar oss att tänka på *hjärta*, men den frestelsen böra vi säkerligen motstå. I stället böra vi fästa oss vid att ordet *hjort* (isl. *hjǫrtr*) i vissa kasusformer hade en stam *hjart-*. För visso är det, såsom också Brusewitz antog, denna vi ha att göra med. Vi böra då tolka namnet som 'hjorttrakten, platsen där hjortar hålla till'. Holmberg anför en notis att hjortar ännu 1789 funnos i det angränsande Fräkne härad, och Brusewitz påpekar att en mängd hjorthorn funnos uppspikade i annexförsamlingen Västerlandas kyrka. Realia lägga således intet hinder i vägen för tolkningen.

Askum på Sotenäs (*Askæims* k. 1391, *Askim* 1519, *Askom* 1573, *Askum* 1594) innehåller trädnamnet *ask* ock är samma namn som *Askim* socken och härad i länets västgötadel. I vår tid synes asken åtminstone ej i större antal träffas i trakten, som överhuvud är skoglös, men väl träffas den strax i Ö på Herrenäset, liksom på Bornön i Gullmarsfjorden. Vi ha således här ett fall då ett ortnamn skänker oss en välkommen upplysning om forntidens vegetation.

Vrem socken, som ännu på 1590-talet nämnes som annex till Kville, skrives *Roæims* s. 1326, a *Roæimi* 1346, *Roæims* k. 1391, *Wrim* S.1573, *Vrem* 1594 (här om gården). Förleden är ordet *vrå*, i fornnorskan *rǫ́*, *ró*, i de flesta nor. dial. *ro*. Från Bohuslän är denna form emellertid anteck-

nad blott från Tanum och Vette hd längst i N; alla övriga bygder ha *vrå* (Bullaren dock delvis *vro*). Det saknas mig anledning att antaga, att denna form först är en senare inträngling i Kville. Motsatsen mellan den nuvarande formen med *Vr-* av vårt ortnamn och de älsta formerna med *R-* menar jag mig då böra förklara så, att de norska skrivarna, som från Norge voro förtrogna med ordet *ro*, satte in detta i det *Vrā-eimr* (eller möjligen *Vrå-*, *Vro-eimr*) som de hörde. Sannolikt kunde de inte ens själva prestera ett ordentligt *vr-*. Vi skola dock märka, att *v*-ljudet i den tidens *vr-* sannolikt icke var vårt nuvarande, med underläppen mot övertänderna, utan ett som uttalades med läpp mot läpp, och detta gjorde sig betydligt mindre gällande. Emellertid ha skrivarna i andra tidiga bohuslänska urkunder sökt få fram detta *vr-* genom att skriva *ru-*, t. ex. *Ruangstadha* 1346, nu *Vrångstad* (uttalat *Vrangsta*), Bottna, likaledes Kville hd. Men i Røde Bog 1391 skrives *J Rangstadum*. Och det är blott naturligt, att vi i äldre tid vanligen finna *r-* skrivet också i de n o r s k a namnen från den mindre del av landet (innefattande eller berörande Buskeruds, Jarlsberg och Larviks, Lister och Mandals samt Bratsbergs amt), där *vr-* bevarats till vår tid. Sålunda träffa vi av *Vraadal* socken *i Rodale* 1470, *Roedall* 1570-t. o. s. v. och *Wraadall* först 1665, av *Vraa Roo Reaa* på 1500-t., ett *Rennde* 1600 heter nu *Vrenne*, och särskilt finna vi även här ett nutida *Vreim* skrivet *Roeim* o.d.[1]) — Ordet *vrå* användes

---

[1]) Efter det som här ovan meddelats, blir det nog obehövligt att fatta *Vr-* i *Vrem* såsom uppkommet ur *Roeim* (vilket då skulle varit uttalsform även på orten) därigenom, att *Ro-* kastades om till *Vr-*. Exempel på sådant har man nämligen eljes i personnamnet *Roaldr* (äldre *Hróaldr*, men aldrig med *V-*), som nu i vissa trakter av Norge — dock blott där *Vr-* eljes bevarats — heter *Vraal*; ett *Vråvshögen*

här och i många andra ortnamn om en avsides under bergsbranter liggande plats, ett undangömt »hörn» i terrängen. Vårt *Vrem* ligger nära intill en sådan vinkel i en bergssluttning.

Tanum, som ryckt ända upp bland häradsnamnen, skrives *a Tunnæimi* 1349, *Tunæims* s. 1356, *Tunhem* 1361, *Toneims* k. 1378, *Tonem* 1464, *Thønøm* omkr. 1501, *Tønnem* 1529, *Thonum* 1573, *Tonnum* 1580, slutligen *Thanum* 1591, efter vilken tid dock skrivningar både med *ø* och *o* ännu förekomma. Namnet erbjuder ett ganska intressant problem. Icke beträffande själva tolkningsspörsmålet, ty detta är enkelt nog: förleden är det gamla alltjämt i norskan fortlevande ordet *tun* 'inhägnad plats, gårdsplats'. Då vi höra, att Tanums by var urgammalt kronogods — man har förmodat att detta kan ha varit orsak till att kyrkan förlades dit —, kan man möjligen tänka, att *tun* här betecknat någon därmed i sammanhang stående 'inhägnad'. Dock ha vi ännu ett gammalt *Tunheim* i Bohuslän, varpå vi icke känna någon anledning att tillämpa en sådan tanke, nämligen nuv. *Tänum* i Brastad på Stångenäs (*thanom*, *thonum* 1573). Också här träffa vi en äldre skrivning med *Tan-*. Det är detta som är problemet, hur *Tanum* har kunnat få ett uttal med *a*. Vi återfinna detta uttal i den nutida dialekten: *tànnum* eller *tànnam*[1]). Det bör märkas,

i Skee sn tycks ock vara uppkommet ur *Hróarshaugen* (K. Lindberg). Genom en motsvarande förklaring av *Vrem* skulle man, visserligen lätt förstå att *o* i *Roeim* försvann, medan *ei* bevarades (och sedan blev *e*), men jag tänker att det vokalmöte som uppstod i en form *Vrā-eim* kan vara tillräcklig förklaring till att *ā* försvann, trots sin från början starkare betoning. Att namnets s l u t l e d av ålder varit betonad, synes mig ej antagligt.

[1]) Pa kartorna har denna namnform *Tan(n)am* kommit att fästas vid gården med samma namn i N inom socknen. Om detta

att på åtskilliga av de icke få ställen där samma namn träffas i Norge det likaledes både skrives och uttalas med *a*. Visar redan detta, att saken inte kan avfärdas genom att skylla på slarv hos äldre tiders avskrivare, framgår detta tydligt också därav, att även andra norska ortnamn, som en gång innehållit ljudföljden *-ūn-*, nu uttalas med *-an-;* sålunda ha vi av *Mūnhammar* fått ett *Manum*, av *Hūnaborg Haneborg*, av *Brūnheim Branem*. Språkvetenskapen tror icke på någon regellös tillfällighet inom språkets utveckling; de nu anförda likartade exemplen ger den ju också rätt att tro på en regelbundenhet även i detta fall. Men det är märkvärdigt, att man blott kan visa upp vissa strödda fall av den ifrågavarande övergången av *ūn* till *an* och detta blott från ortnamn, ej från språkets vanliga ordförråd, och därtill blott från förleder i sammansatta ortnamn: det enkla *Tun* blir aldrig *Tan*. Ett *ōn* bruka vi däremot såväl i Bohuslän som i östra Norge få av äldre *ūn* — ända ned i Göteborgstrakten tyckas vi ha ett spår därav i *Donsö* (uttalat med *ø*) av äldre *Dunsö* 'dun-ön, ön där man samlar fågeldun'. Också visa de gamla namnformerna av vårt *Tanum*, att detta *ōn* varit en station på vägen till *ān*[1]). På tolkningsfrågan inverkar emellertid inte det nu berörda spörsmålet.

Namnet *Ucklum* hör inte hit, ehuruväl det väsentli-

---

namn se nästa not. Redan Jens Nilssøn (1594) skiljer de båda namnen: socknen heter *Tønum*, gården *Tonnam*.

[1]) I ett brev av 1317 omtalas en gård i Tanums om *j Tunhamre*. Säkerligen med rätta har man däri sett det nuvarande *Tannam* i N (märk dettas *a* i slutstavelsen). Det låter nu ganska väl tänka sig, att *a* i *hammar* här kunnat inverka på vokalen också i *Tūn* (*Tōn*). Och därifrån kunde så *Tanum* stamma. Det samma kunde gälla det norska *Mūnhammar*. Men de övriga exemplen bleve lika svårförklarliga.

gen just är namnen på *-hem* som genom inverkan förskaffat namnet dess *-um* i senare tid (se s. 69).

-b y. Namnen på *-by* äro svåra att tidfästa. De utgöga alldeles icke någon enhetlig grupp. Först är att märka, att flera grupper med från början o l i k a slutled till en del ha sammanfallit i norska namn på *-by* och säkerligen då ock i bohuslänska. Vi ha nämligen dels gammalt *-by*, dels ett *-bø*, dels slutligen ett från båda skilt *-bū*, n. Och de tre ha nog varken använts liktydigt eller samtidigt. Men varken de gamla skrivarna eller språket självt ha hållit dem ordentligt isär. Sedan ha vi också en skillnad med avseende på f ö r l e d e n s beskaffenhet: i en del *by*-namn är förleden ett substantiv av vad slag som hälst, vanligen en terrängbeteckning l. dyl., men i c k e personnamn, i den andra gruppen består den just av ett personnamn. Att vi ha skäl att hålla dessa båda senare grupper åtskils också med avseende på deras plats i uppodlingshistorien, kan ses i vissa av de bygder där båda slagen av *-by* mötas, såsom t. ex. i Uppland. Det är där tydligt, att typen med personnamn är avsevärt yngre. Denna typ har häller icke utbildats mer än i vissa skandinaviska bygder; i Götaland saknas den nästan helt. I samma mån vi närma oss Norge ha vi visserligen också i Götaland namn på *-by* med personnamn, men vi ha då anledning att misstänka, att vi i själva verket i stor utsträckning ha att skaffa med namn på *-bø* (se nyss ovan), där personnamn nämligen är vanlig förled. I Uppland är det däremot säkerligen gammalt *-by* vid båda slagen av förled. — Utan att fästa oss vid den skiftande härkomsten hos namnen på *-by* torde vi kunna säga, att *by* med personnamn som förled betyder 'gård', medan vi inom den andra gruppen finna en mängd namn

där ordet betyder 's a m m a n s l u t n i n g av gårdar (med olika ägare)'. I det egentliga Götaland är denna senare betydelse helt och hållet dominerande. — Efter denna översikt ta vi i vanlig ordning från S till N upp dem av de många bohuslänska *-by* som blivit sockennamn.

Torsby i Inlands Södre (*Thoresbiarsokn* 1354 [avskrift], *Þoresby* 1383, *Þorsby* 1396) innehåller omisskänneligen personnamnet *Tore*, isl. *Þórir*. Också finns det en sägen, att byn har sitt namn efter en viss hövding Tore Brack, som bott där. Det är Oedman som först omnämner sägnen, och han har åtminstone vissa huvudpunkter från folkmun. Mannen skall först ha bott på Levstad, men därifrån fördriven slagit sig ned på västra sidan om ån och röjt upp platsen för nuv. *Torsby*. De skrivna hävderna förmäla eljes intet om Tore Brack, men ett och annat som kommit i dagen rörande gamla sägners sanningshalt i de grova dragen bör hindra oss att kategoriskt bestrida möjligheten av att också denna sägen kan ha räddat några fakta. Förtroendeväckande är det, att man icke som förklaring till namnet *Torsby* dukat upp någon historia om guden *Tor*, utan verkligen har den rätta namnformen *Tore*, vilken form dock i ortnamnet var mycket tidigt försvunnen (se ovan). Hur nära den förra tolkningen ligger, ses av Oedmans trots en viss tilltro till sägnen gjorda påstående att byn har sitt namn av guden.

Ytterby i samma härad (*Yttrabyar* s. 154 [avskrift], *Ythrebysokn*, *Ytherbysokn* 1485) har ögonskenligen sitt namn av sitt läge i förhållande till någon annan ort. Beteckningen *yttre* bör avse läge längre ut mot havet. Och utgångspunkten är då säkerligen Kungälv, vartill Ytterby av ålder är annex. Men därvid måste vi ha klart för oss, att det

varken är fråga om det nuvarande Kungälv eller om den nuvarande platsen för Ytterby kyrka. Kungälv, det gamla Konungahälla, låg vid nuv. Kastellegården, och Ytterby äldre kyrka låg helt nära älven V därom, S om den nuv. kyrkan. Och då passar beteckningen *yttre* bra.

Kareby i samma härad (*Karlaby* s., *Kallaby* 1388, *Karlby* c. 1528, *Karrebye* k. 1571, *Karby* 1573, *Kareby* 1587). Dialektuttalet är *kárrby såckn*. I en mängd namn med *Karla-* har man, och nog med rätta, sett gen. av mansnamnet *Karli*. Men det är icke troligt att det är detta som vi här ha för oss. Ty namnet *Karlaby*, *Karleby* o. s. v. är vanligt även i sådana trakter, där personnamn + *-by* icke förekommer. Det vore också eget, om namnet *Karli* skulle vara så vanligt just i förening med *by*. Nej, namnet innehåller tydligen gen. plur. av ordet *karl*. Om vi alltså böra översätta 'karlarnas by', kan meningen dock inte gärna vara att framhäva denna by såsom i särskilt hög grad bebodd av manfolk l. något dyl. På Öland ha vi ett bekant *Karlavi*. Lika säkert som det (trots förslag i annan riktning) synes mig att också där gen. plur. 'karlarnas' ingår, lika litet tillfredsställas vi där med den nakna översättningen 'männens, manfolkens helgedom[1]).

Då vi vilja söka förstå innebörden i detta *karla-*, är det lämpligt att här i ett sammanhang behandla vissa likartade namn, av vilka vi just bland våra sockennamn finna representanter, nämligen **Tegneby** på Orust och **Svenneby** i Kville härad. Också dessa båda namn äro ganska allmänna, och de innehålla båda i förleden gen. plur. av

---

[1]) Så har visserligen en forskare (E. Noreen) översatt och därvid tänkt på att kvinnorna icke fingo beträda helgedomen. Men om detta var en allmän regel, fanns intet skäl till namnet just här.

ord som beteckna manlig individid med bestämd egenskap eller i någon viss ställning (ordet *þegn* är nu utdött). Ännu ett namn, som vi icke finna i Bohuslän, men eljes på åtskilliga håll, skola vi ta med till belysning, nämligen *Rinkaby* (*Rinkeby*)[1]). Detta innehåller ett ord som vi eljes blott träffa i forngermansk poesi. Hos de nordiska skalderna heter det *rekkr* (av äldre *rink*-), i anglosax. *rinc*, fornsax. *rink*, och det brukar översättas 'krigare, kämpe', särskilt: 'en furstes handgångne kämpe'. Ordet har också fått en mer avbleknad betydelse av 'man'. Men om denna senare betydelse kan det inte vara tal i vårt fall; då byar litet varstädes i Sverige och Danmark heta *Rinkaby* — och det återigen i trakter där personnamn med *-by* inte nyttjas —, måste det vara fråga om något särskilt slags män. Detsamma gäller, såsom redan antytts av Prof. Hellquist, *Tegnaby*. Detta *þegn*, som f. övr. är samma ord som det ty. *degen* 'värja' (egentligen = krigaren själv), är ett i de nordiska fornspråken fullt levande ord. Man översätter det med 'man som är fri och oberoende och som utövar alla en sådans rättigheter'. Men därjämte är det tydligt, att också en *þegn*, liksom en *rinkr* (*rekkr*), kunde stå i ett alldeles särskilt förhållande till fursten. Þegnarna voro sådana frie män som på något sätt stodo i dennes tjänst eller åtminstone i ett direkt förhållande till honom. I Sverige synes begreppet under medeltiden ha kommit bra nära 'riddare'. Vad som i älsta tid har skilt en *rinkr* och en *þegn* veta vi inte närmare. Att det verkligen var en skillnad är sannolikt också därför, att vi träffa *Rinkaby* och *Tegnaby* i samma trakter, ja stundom i allra närma-

[1]) Däremot finns på nuvarande Lysekils område ett *Rinkenäs*, där den gamla staden låg. Namnet innehåller sannolikt samma förled som *Rinkaby*.

ste grannskap, såsom i Dänningelanda, resp. Hemmesjö socknar i Konga hd, Värend. Vi ha i dessa namn troligen vittnesbörd om bosättningsförhållanden som sammanhänga med en slags »klassindelning» redan i förhistorisk tid. Men vi ha tyvärr inga medel att tränga saken närmare inpå livet. En by kunde emellertid alltså genom sitt namn karaktäriseras såsom helt eller företrädesvis innehavd av män som hörde till en viss social kategori. Att detta inte bara gällde samhällets förnämste, *rinkar* och *þegnar*, därom vittna nu *Svenneby* och *Karlaby*. Ordet *sven* (isl. *sveinn*) betyder — utom 'yngling', vilket näppeligen kan passa här — 'tjänare' i allmänhet, ja t. o. m. 'träl'. Under den senare medeltiden kan det i Sverige nyttjas om stormäns väpnare, men då vi här vid våra ortnamn troligen ha att göra med en tid som ligger före historisk medeltid, är det ovisst, om vi böra hålla oss i närheten av den speciella betydelsen. Betydelsen 'träl' vore åtminstone inte av d e t skälet utesluten, att det skulle vara otroligt att trälar — om frigivne eller ej, blir oftast osäkert — kunde bilda efter dem benämnda byalag; ty därpå ha vi exempel (*Trälebo*, *Trällebo* m. fl.). Också vid *Svenneby* förbli vi emellertid i okunnighet om den exakta innebörden. Vid *Karla-* i *Karlaby* slutligen, vilket var vår utgångspunkt, få vi säkerligen tänka på allmogefolk, fria enskilde män som icke genom särskilda förmåner eller särskild tjänstemannaställning ryckts upp inom furstlighetens sfär. På ett par ställen i Sverige förekommer ett namn *Bondeby*. Om däri ligger något annat än i *Karlaby*, är ej gott att säga; måhända kom i det förra namnet besuttenheten mer till uttryck. För oss har *bond(e)by* blivit ett appellativum i språket; spår därav finnas redan i fornsvenskan (Södermannalagen). Då namnet

Karlaby (och dess biformer) är så pass vanligt, skulle man möjligen, vartill Prof. Lidén är benägen, kunna tänka på att också detta i äldre tider, då *karl* hade den ovan återgivna innebörden, hade appellativ betydelse, alltså var ett *karlaby*. — Beträffande *Tegneby* på Orust meddelar Oedman »en gammal saga», att där kyrkan nu står förr i världen varit »ett Afguda-hus eller ett Spelhus, ther thet Hedniska Unglydet [ungfolket] samlades ock öfwade sig i kämpande ock flera dylika Exercitier eller öfningar». Då Oedman själv har den uppfattningen, att namnets förled är da. *tegn* 'tecken', har han således icke tänkt på ordet *þegn*, och han kan då icke misstänkas för att ha diktat sin uppgift till förmån för sin namnförklaring. Sägnen kan då måhända ha ett visst värde såsom minne om 'þegnarna'. Det är rätt anmärkningsvärt, att vi strax V om Tegneby kyrka ha ett *Gilleby* (så skrivet 1573). Det kan icke råda något tvivel om att vi här som förled ha ett ord som på något sätt hänger samman med ordet *gille*. Om de gamla gillenas uppkomst och historia har förts en ganska livlig vetenskaplig debatt. Vi torde nu kunna anse oss med tämlig säkerhet veta, att gillen i Norden redan funnits under vikingatiden, troligen redan på 900-talet, och att institutionen — väl även o r d e t *gille* — kommit till oss från det frankiska riket, där den omnämnes redan i en urkund av 779. Gillena voro sammanslutningar i brödraskapets form till inbördes hjälp vid fattigdom, nöd och förluster. Vi tycka kanske, att detta verkar föga »hedniskt». Sammanhanget med hedendomen kan ej häller säkert fastställas mer än sannolikt i ett avseende: gillena voro tillika sammanslutningar till gemensamma högtidliga fester och dryckeslag, och härvid torde de åtminstone i Norden direkt fortsätta

traditionen från de hedniska offerhögtiderna, de s. k. *blótveizlur*. Också språkligt röjes sambandet t. ex. då det av en kristen man i Olov Tryggvesons saga säges, att »öl» ägnades åt Tor och Odin vid de hedniska »gillena», eller då bönder i Savolax år 1545 beklaga sig över att de blivit bötfällda för att de druckit *Thordns gildhe*. Hur vikingatidens gillen eljes voro organiserade, däri kunna vi få kunskap endast genom att försiktigt sluta tillbaka från de gillesförordningar som vi äga från senare tid. Ordet *gille* förekommer såsom förled i åtskilliga nordiska ortnamn. Det brukar då ha sammansättningsformen *Gildis-*. Detta är ett skäl varför det är sannolikare att vårt *Gilleby* i stället innehåller avledningen *gildi*, m. 'gillesbroder'. Ett norskt *Gildabu* från 1333 har nog med rätta tolkats så. — Den närmast föregående korta utredningen har velat bana väg för den frågan, om det är en ren tillfällighet att namnen *Tegneby* och *Gilleby* ligga intill varandra och att de båda ligga på en plats där den kristna helgedomen kom att resas.[1]) Vi böra för visso akta oss för att pressa fram för många svar ur det sätt varpå ortnamn, som i sig själva äro upplysande och intressanta, ligga i förhållande till varandra. Men här kunna likväl vissa skäl dras fram till förmån för tanken på ett inbördes sammanhang. I Cambridge i England fanns under tidig medeltid ett »thegnagille». Dessa engelska thegnar (thaner) voro ursprungligen ungefär detsamma som de nordiska hirdmännen, högättade kungliga tjänare; de utgjorde en över de vanliga frie männen stående riddarklass. Och dessa voro alltså sammanslutna till ett gille. Frändskapen med de nordiska þegnarna är ögonskenlig.

[1]) Strax V om Gilleby ligger gården *Hov*, vilket namn ganska säkert åsyftar ett hedniskt tempel.

Man har t. o. m. menat, att den engelska organisationen haft sin rot i nordiska förhållanden. Måhända voro då även de nordiska þegnarna organiserade till något slags gille. Man kan ha anledning att erinra om hurusom sagokonungen Hálfs kämpar, de s. k. Hálfsrekkarna (märk *rekkar*=*rinkar*) voro gemensamt bundna av stränga lagar. Längre än till detta allmänna övervägande kunna vi ej komma. Men kanske alltså Oedmans berättelse om att »thet Hedniska Unglydet samlades» på orten innehåller en tradition som kan stå i samband med vad de båda ortnamnen *Tegneby* och *Gilleby* säga oss. — De här ovan i ett sammanhang behandlade namnen ha sitt stora intresse också därför, att de visa hän på en överensstämmelse mellan Bohuslän och Sverige, som tillika innebär en olikhet mot Norge. Det gäller nämligen om både *Karlaby* och *Tegneby* att dessa namn träffas i Sverige (det förra även i Danmark), men äro främmande för Norge. Det nordligaste *Tegnaby* i V. Sverige ligger uppe i Tanum, och ½ mil i S ligger i samma socken det nordligaste *Kalleby* (*karlleby* 1544). Om denna överensstämmelse tyder på någon förhistorisk anslutning till Sverige också av politisk art, därom kunna vi i brist på källor icke döma. Det kunde ju vara nog med att anta ett blott i n f l y t a n d e från Ö.[1]) Namnet *Svenneby* har tvärtom sin tyngdpunkt i södra Norge och går i Sverige utom i Bohuslän blott in i Värmland, Västergötland och Östergötland.

Myckleby på Orust (*Myklabiar* k. 1388, *Myklaby* k. 1399) är helt enkelt *mykla by* 'den stora byn'; *mykla*, äldre *mikla*, är svag böjningsform av adj. *mikill* 'mycken, stor'. Man har på mindre sakkunnigt håll härlett namnet ur helgonnamnet *Mikael* och då hållit sig till att den katolska

---

[1]) Jfr vad som sagts s. 10 om häradet i Bohuslän.

kyrkan på orten verkligen invigdes åt detta helgon. Sammanhanget är nog rimligt, men vi böra kasta om orsak och verkan: därav att kyrkans herrar tyckte sig finna *Mikael* i byns namn — de voro inte så drivna etymologer —, togo de sig anledning att också inviga kyrkan åt honom. Det bör nämligen framhållas, att vi icke säkert känna någon annan Mikaelskyrka i Bohuslän, utom Bäve kyrka, annex till Uddevalla stad.

Åby (*Abya* k. 1391), som tidigt (före 1573) införlivades med Tossene i Sotenäs härad, har sitt namn av läget vid den *å* som från V rinner ut i Åbyfjorden.

Håby i Tunge hd (*Haugbya* k. 1391, *Haugbiaar* k. 1399, *Hoby* s. 1485, *Ha(a)by* 1573) har till förled uppenbarligen subst. *hög* (isl. och fornnor. *haugr*). Vi ha inte medel att säkert avgöra om det är fråga om någon naturlig jordhög l. dyl. eller om gravhög(ar), åtminstone icke förrän socknen är ordentligt topografiskt-arkeologiskt genomforskad. Trakten ett stycke NO om kyrkan uppges emellertid rymma vidsträckta gravfält (Holmberg). Med *høgaby* menade de gamle en by med gravhögar (ett gravfält) som av ålder hörde till byn och som därigenom röjde att byn uppstått i en tid då ingen allmän begravningsplats fanns kring en för hela bygden gemensam helgedom. Så skall troligtvis namnet *Högby* tolkas på åtskilliga ställen. Kunde vi tro, att vårt *Haugby* framgått ur ett ännu tidigare *Haugaby*, borde vi nog också här taga samma tolkning i övervägande — om verkligheten skulle giva stöd däråt. Men den nämnda formella förutsättningen är mycket osäker; ett *Haugaborde* snarast ha haft kvar sitt *-a* på 1300-talet. — Mot den nutida skriftformen *Håby* svarar i dialekten ett uttal *hɵbby*, och detta bör kunna vara »ljudlagsenligt» utvecklat ur

haugby. Subst. *hög* heter nu åtminstone i Svarteborg (i samma härad) *hou*, men vid en tidig förkortning av vokalen bör nog *ɵ*-ljud ha kunnat bli resultatet.

-l a n d a (stundom med biformen *-land*) behandlar jag härnäst i ordningen, oaktat typens tillkomsttid inte ännu med större visshet kan bestämmas. Vi veta dock, att den till god del måste vara hednisk; ty förleden är ej så sällan ett gudanamn eller annat ord som vittnar om den hedniska kulten. På andra håll träffa vi *Odenslanda* och *Vislanda* (*vi* 'helgedom'); också i Bohuslän skola vi finna åtminstone e t t exempel därpå. För övrigt är det ett starkt intyg om ålder, att så många av landskapets *-landa* blivit sockennamn, detta visserligen knappast i trakter där andra med säkerhet äldre namntyper därjämte finnas. Vi finna bland våra sockennamn ej mindre än 10 *-landa*. — Betydelsen hos *-landa* synes vara 'terräng, område, mark', troligen speciellt 'öppen, fri terräng'; först om en sådan specialisering funnits i betydelsen, förstår man att ordet *land* också, ehuru sällan, kan förekomma som enkelt ortnamn.

Torslanda i Hisings Västra hd (*Þorslanda* k. 1388) bjuder oss genast det åsyftade exemplet på om heden kult vittnande *-landa*. Ty förleden är säkerligen gudanamnet *Tor* (isl. *Þórr*). Här har alltså varit en plats för Torsdyrkan. Vad det sedan närmare innebär, att »landet» varit Tors egendom — huruvida det innebär att guden dyrkats under öppen himmel just på fältet eller att jorden ägts av ett Torstempel —, det sammanhänger med omstridda frågor, som det skulle föra oss för vida att här inlåta oss på.

Björlanda i samma hd (*Biorlanda* kirkiugard 1382,

Biorlanda k., i *Biorlandum* 1388, *Bjørnland*, *Biørnlandt* s. 1550, *Biørlandtz* Sogenn, *Biørnlandz* Sogen 1573, *Biørlandt* 1591). Döma vi efter vissa av de yngre formerna, ser det ut som om ordet *björn* ingår i namnet; och så ha nog vederbörande skrivare fattat det. Men det är knappast troligt, att detta är det ursprungliga. Att inte *n* är utskrivet i de älsta formerna, betyder visserligen i och för sig ej mycket, ty ett *n* skulle lätt falla bort mellan två konsonanter. Men en blick på hur den urkund (Røde Bog), där formen *Biorlanda* förekommer 1388, eljes skriver sådana namn som med säkerhet innehåller *björn*, gör saken mycket tvivelaktig. Ordet *björn* hette i gammal tid i gen. *bjarnar* och i sammansättningsform *bjarn-*, och det är också dessa former som den nyssnämnda urkunden eljes visar i ortnamnen. Vare sig vi tänka på djuret *björn* eller på personnamnet *Björn*, passar det alltså illa till formen *Bjorlanda* 1382, 1388. Vi ha då i första hand att välja på två andra gamla ord, nämligen *bjórr* 'bäver' (fsv. *bjur*) och *bjórr* eller *bjóri* 'kil, kilformigt eller trekantigt jordstycke'. Tyvärr är det, åtminstone utan noggranna terrängstudier, svårt att säkert säga, när det i ortnamn är fråga om det ena eller det andra av dessa gamla ord. I vårt fall torde man emellertid kunna säga, att det näppeligen är troligt, att *bävrar* skulle ha uppehållit sig vid den å som rinner förbi kyrkbyn; därtill var väl trakten även i forntiden för öppen och tillgänglig.[1]) Alltså har man väl anledning att förmoda, att här funnits någon kilformig terräng (kanske något gärde l. dyl.) som varit namngivan-

---

[1]) Om det är riktigt, att det i Norge ganska vanliga ånamnet *Bjóra* betyder 'bäver-ån', så är det då redan därför icke här skäl att tänka på ett sådant ånamn.

de.[1]) — En språkman kan ställa sig tveksam gent emot mitt antagande att ett ord som i fornspråket hette *biór(i)* eller *bjur(e)* i denna bygd nu skulle kunna uttalas *bjö(r)*-; uttalet är nämligen *Bjòlanne*. Men — vare sig det nu är den språkhistoriskt lagbundna utvecklingen eller ej — så visar gårdnamnet *Röra* inom socknen, vilket skrives *j Riodrom* 1388 och nu uttalas *Röra* (med slutet *ö*), att vi kunna i ortnamn ha *ö*-ljud i sådana fall. Man jämföre också namnet *Jörlanda* strax nedan.

Romelanda i Inlands Södre (*Rimalanda* s. 1354 [avskrift], *Rimalanda* k. 1388, *Rymmelandsokn* 1485, *Rømeland* c. 1528, *Remeland* s. 1558, *Rømelandtz* Sogenn 1573, *Rommelandsogn* 1594) har tydligen i senare tider fått sitt namn något förvanskat. Ty den regelbundna ljudförskjutningen från det ursprungliga *i* har icke kunnat gå längre än till ett *ö*-ljud eller ett öppet *u*. Något *ɷ*-ljud har häller icke det äkta bygdeuttalet, ty detta uppges såsom *Rùmmelann*. Varifrån har då *o*, *ɷ* kommit in i skriften och riksspråksformen? Säkerligen, såsom Hellquist föreslagit, från gårdnamnet *Romebacka* (*Romeback* 1573) och sjön *Romesjö* strax intill i Kareby (sjön ligger t. o. m. delvis i Romelanda). Visserligen träffas också här skrivningen *Rømmesiø* 1594, men att denna är felaktig och beror på obehörigt inflytande i motsatt riktning, utgående från vårt sockennamn, det visas av bygdeuttalet *Rɷ̄mbacka*, *Rɷ̄meskö*.

---

[1]) I Lundby socken, ganska nära i SO, ligger en gård *Bjurslätten*. Den skrives emellertid *Buberslätt* (*-slett*) 1576—1585. Förleden är ett *Buberg* (alltså *Bubergsslätt*), och detta torde återfinnas i de gårdar i socknen som skrivas *Buberig*, *Buberickh* 1565, *Buberg* 1566. Det berg som härvid ursprungligen varit namngivande, har väl varit det c. 500 m. från *Bjurslätten* belägna, som nu (enl. upplysning av Redaktör H. Hedlund) heter *Burshäll*, uttalat *Búrsel* (med kort stamvokal). Detta är då uppkommet ur *Bubergs-häll*.

I dessa namn ingår nog ordet *rum*, som på många håll i Bohuslän heter *rōm*. *Rimalanda* däremot, utgångsformen för *Romelanda*, innehåller det norska dialektordet *rimi*, m. 'långsträckt terrängförhöjning, jordrygg, bergrygg' (isl. *rimi*). Det är säkerligen åsen SV om kyrkan som åsyftats. Även åt NO går en liknande åskant.

Jörlanda i Inlands Nordre (*Jorolanda* k. 1388, *Jorlanda* 1399, *Jørlandtz* Sogenn 1573) innehåller med säkerhet ett gammalt namn på den förbiflytande ån (som dock redan 1594 kallas *Jørlandtz aa*, *Jørlands aa*). Detta kan slutas av följande fakta: Ett ånamn *Jora* kan påvisas från andra håll, nämligen ganska säkert från det egentliga Norge och fullt säkert från två ställen inom Bohuslän. Det ena av dessa senare *Jora* ha vi att söka i Kville socken och härad. Vi finna där nu en by *Jored* (uttalas enl. uppgift *jōre*). Den hette förr *Jora*. Att detta egentligen är åns namn, som övergått på bebyggelsen, intygas redan därav att fjorden utanför kallas *Jordfjorden* på Generalstabens karta, *Jored Fjord* på sjökortet, uppenbarligen egentligen *Jor(o)-fjorden* (liksom vi ha ett norskt *Jor-angr*). Men denna fjord kan ej ha fått sitt namn efter b y n *Jora*, ty denna låg ganska långt uppe vid ån; utan tydligen är det ån själv, som givit sitt namn åt fjorden.[1]) Ån *Jora* har avgivit sitt namn åt både bebyggelsen och fjorden. Den andra ån *Jora* finna vi i Hjärtum socken i Torpe härad. Här ha vi Jens Nilssøns direkta uppgift från 1594, att den å som faller ut i Göta älv strax SO om Hjärtums kyrka på hans tid hette *Jore*[2]). Att nu slutligen också *Joro-* i *Joro-*

---

[1]) Hela bygden kring ån hette under medeltiden *Joro fiordong*.

[2]) Vi kunna ej våga betrakta byn *Jordfallsslätten* ett stycke upp vid ån som ett minne om dennas äldre namn. Ty namnet *Jordfall*

landa innehåller gen. av samma ånamn, det intygar också här ett bynamn högt uppe vid ån, nämligen *Jordal* (*Jordall* 1573); detta namn betecknar älst själva Jora-åns dalgång. — Betydelsen av ånamnet *Jora* är icke åtkomlig med hjälp av det litterära eller i dialekter bevarade språkets ordförråd.

Ucklum i Inlands Nordre (*Auklanda* k. 1388, *Auckelandessokn* 1448, *Ouklanda* s. 1465, *Hogland* Soghnn c. 1528, *Wglum* 1573, *Ocklamsogn*, *Vggulums* k. 1594, *Wclum* 1629) har tydligen helt spårat ur sin rätta grupp. Till en del tycks det vara namnen på *-um* (ur äldre *-hem*) som dragit namnet till sig. Men det äkta bygdeuttalet har ännu ej hunnit så långt i förvanskning; uttalet är nämligen *ȍcklam* och visar således god överensstämmelse med den ena formen av 1594. Den rätta utgångsformen är tydligen *Aukland*(*a*). I själva verket hör detta namn kanske icke egentligen till den namntyp på *-landa*, som vi eljes här ha att göra med. Det antages ha en gång i norskan funnits ett subst. *auk-land*, vilket skulle ha betytt 'ökat eller tillfogat land', d. v. s. 'senare (till de redan odlade ägorna) tillkommet land, nyodling'. Tillvaron av detta ord har man slutit sig till av norska ortnamn, ty varken i den äldre litteraturen eller i dialekterna är det funnet. Detta senare faktum synes ganska egendomligt i fråga om ett ord som skulle ha betytt 'nyodling' och som då icke gärna kan såsom ortnamn vara äldre än medeltiden. Vårt *Auk-land*(*a*) står isolerat såtillvida som det är ensamt i Bohuslän och som de motsvarande norska ortnamnen uteslutande träffas i sydvästra Norge (från Nedenes amt

---

träffas flerstädes som gårdnamn i Bohuslän. Ett *Jordfall* i Bokenäs skrives *Jordfald* (*-fold*) 1573.

västerut). Skulle jag bedöma vårt sockennamn för sig, skulle jag icke vilja bortse från den iögonenfallande topografiska egenheten, att kyrkan ligger vid basen av en ut i sjön Hällungen utskjutande stor bergudde, eftersom jag nämligen finner, att ordet *auke*, m., och *auka*, n., i norska dialekter nyttjas om 'kilformigt stycke' av skilda slag (egentl. ett sådant som fogas till ett annat större) eller om (egentl. väl just kilformig) bank som skjuter ut i vattnet. Detta

auke tycks också träffas som ortnamn i Norge. Skulle nu vårt *Aukland(a)* ha en sådan betydelse, vore det ingen anledning att skilja det från de övriga namnen på *-landa;* det kunde betyda 'den öppna terrängen vid den kilformiga udden'. Men då kunde det måhända löna sig att litet noggrannare undersöka naturförhållandena också vid de sydvästnorska *Aukland* för att se efter om en motsvarande betydelse också där vore tillämplig.

Västerlanda i Inlands Torpe (*Vistalandasokn* 1354 [avskrift], *Vistulanda* k., j vestra *Vistulandum* 1388, *Vi-*

stelanda k. 1399, *Vestelandesoghen* 1472, *Westerland* 1573, *Vesterlandt* 1591, *Vistelands* k. 1594) har tydligen endast genom ett missförstånd, vilket framträder redan på 1500-talet, kommit att innehålla väderstrecksbeteckningen *väster* (isl. *vestr*). Själva skrivningen med *e* är dock ingen förvillelse, ty det gamla *i* bör i dessa dialekter bli ett spetsigt *e*-ljud, och detta lever också alltjämt kvar i ortens uttal: *vèstlan såckn*. (Vore det fråga om väderstrecket, skulle vi ha *ä*-ljud.) *Vistu-* synes böra anses som förledens ursprungliga form, och däri ha vi ganska säkert att åter se ett ånamn, vilket har lytt *Vista*. Alldeles så kallas nu icke den å, som går N om kyrkan, i oss tillgängliga urkunder. Men då Jens Nilssøn 1594 säger att »5 gaarde kallis *Viste*», är det säkerligen just ånamnet som överflyttats på bebyggelsen invid vattendraget.[1]) Ån kallas hos biskopen *Viste aa*, vilket snarast bör fattas som i andra hand härlett av gårdnamnet. Åns källsjöar, som nu skrivas *St. och L. Vestersjön* (*Väster-*), kallas av samme resenär *Vistesiø*, vilket är att översätta 'ån Vista's (käll)sjö'. — En ånamnsstam *Vist-* är väl bekant från Norge. Man är ej säker på dess upprinnelse, men tror att den hänger ihop med ordet *vistas*. Man har då bl. a. tänkt på att *Vista* kunde vara 'den vid vars stränder lämpliga vistelseorter (boplatser) finnas'. Men detta är bara en ganska oviss förmodan.

Långelanda på Orust (*Langlandz* k., *Langalanda* sokn 1388) är ett av de fyra bohuslänska exemplen på detta i Norge vanliga namn, som helt enkelt tycks betyda 'lång-

[1]) Egendomligt nog har jag icke här funnit *Viste* som gårdnamn ens i jb av 1573. Där omtalas *Westerland* och *Kirkeby*. Sannolikt innefattas J. N:s *Viste* i endera av dessa byar.

sträckt (öppen) terräng'. I vårt fall passar det bra att tänka på den avlånga dälden mellan bergen i riktning SV—NO.

Morlanda likaledes på Orust (*Molanda* k. 1388) har från början intet *r*. Förleden är samma *mo* som vi berörde vid sockennamnet *Mo* (s. 46). Det är trakten kring säteriet *Morlanda* vi främst ha att hålla oss till. Jordmånen på dettas ägor »består omvexlande af lera, svartmylla och sand» (Holmberg).

Vettelanda i Vette hd (*Vettaland* i en vers i Olof d. hel:s saga, *Vettaland* Snorres Heimskringla, *a Vettalandum* Fagrskinna[1]) samt 1391, *Vetteland* 1594), som tidigt gick upp i Skee socken, har jag uttalat mig om vid behandlingen av V e t t e h ä r a d (s. 21)[2]).

Lomelanda i samma härad (*af Lumalǫndum* i Hakon Hakonssons saga i en handskrift från början av 1300-talet, *Lumulandæ* s. 1359, *a Lumolandum* 1387, *Lumulanda* 1391, *Lommelandh* 1573) innehåller säkerligen återigen ett ånamn: bäcken invid har säkerligen hetat *Luma* (gen. *Lumu*), ett ånamn som man också spårat på flera ställen i Norge och som direkt nämnes bland ånamnen i den förut berörda uppräkningen av namn i en handskrift av Snorres Edda. Man har med skäl hänfört namnet till det norska dialektordet *lum* 'ljum, mild'. Denna ordstam kan dock också betyda 'dåsig, slapp, lugn'. Vilketdera som passar bäst på bäcken, får direkt

---

[1]) En bearbetning av kungasagorna från omkr. 1235, bevarad i pappersavskrifter av två något avvikande, förlorade pergamenthandskrifter.

[2]) I jb 1573 nämnes ett *wetteland* också i Kville sn och hd. Men av vissa skäl anser jag osäkert, om detta innehåller samma *Vetta-*. Samma källa nämner i samma socken också ett *wettesta*.

iakttagelse avgöra, om ens sådan förmår det, så långt efter namnets tillkomst.

Härnäst i ordningen tar jag upp namnen på - s t a (d). De nordiska namnen på *-sta* bilda i själva verket icke någon enhetlig grupp, varken i fråga om tiden för deras bildning eller i fråga om upprinnelsen och betydelsen av detta *-sta;* och med en skiftning i dessa senare hänseenden följer också en olikhet i förledens beskaffenhet. Då vi nu röra oss med gamla norska förhållanden, ha vi anledning att beakta följande fakta. Somliga *sta*-namn stå i de älsta urkunderna i regel i plural böjning, i dessa namn betyder *-sta* sannolikt 'bostad', och förleden är i överensstämmelse därmed vanligen namnet på (den förste) bebyggaren. Dessa *sta*-namn synas i Norge ha uppkommit huvudsakligen under folkvandringstid och tidig vikingatid. I de namn däremot, där *-sta* redan tidigt uppträder i singular form, har vi antingen att göra med betydelsen 'plats' rätt och slätt — och förleden är då i c k e personnamn — eller också med ett *sta* som är ett helt annat, ehuru besläktat ord, nämligen med ett f e m i n i n t *stad* (isl. *stǫð*) 'landningsplats, båtplats'. Dessa båda senare gruppers uppkomsttid kan nog inte bestämt angivas. Vissa formella sammanblandningar mellan de tre grupperna skönjas redan tidigt. — Namnen på *-sta* äro överhuvud inte många i Bohuslän. 3 av dem ha blivit sockennamn. Men namnen *Harestad* och *Brastad* räknas då icke med. Det förra har högst sannolikt, det senare säkert först genom obehörig påverkan kommit med bland *sta*-namnen. Dessa båda sockennamn behandlas vartdera på sitt ställe längre fram (s. 91, 104). Av de tre bohuslänska sockennamn som verkligen innehålla

-sta tillhöra två med säkerhet den första gruppen, personnamn + *-stad* 'bostad'.

Herrestad i Lane hd (*Heregstader* c. 1330, *Hærastada* k. 1388, *Hærixstada* k. 1399, *i Herestade*, *Heristade* 1405, *Hærestadh* 1457, *Herrestadt* 1591) innehåller tydligen ett personnamn, men det är ej lätt att noggrannt ange dettas form. Ortnamnet träffas också på ett par ställen i Norge, och man har då vid förleden gissat på *Herekr*, *Hærekr*, ett namn som dock icke eljes är känt. Snarare tror jag då på *Hæringr*, varav man känner flere bärare.

Krokstad i Sörbygden (*Krokstada* k. 1391). Vid de norska *Krokstad* har man icke funnit anledning att tänka på något annat än personnamnet *Krókr* (väl egentl. 'den krokige'), fastän detta personnamn ej är vanligt i gammal tid. Då vårt *Krokstad* emellertid ligger vid en stor krökning av Örekilsälven, kan redan detta fresta oss att tänka på appellativet *krok* 'krökning'. Denna lösning får nu ett kraftigt stöd därigenom att, såsom Lektor Nilén meddelar, en bygd inom socknen alltjämt kallas *Öster-Krøgen*. Det är kanske ock med rätta som samme sagesman vill se detta *krókr* i *Kŀø-skøuen*, en ort ungefär ½ mil N om kyrkan, alltså icke långt från den våldsamt slingrande älven.[1]) Om därmed åsyftas den redan i kungasagorna omnämnda bohuslänska *Krókaskógr*, synes emellertid vara något ovisst. Är nu förleden substantivet *krok*, betyder efterleden, om den ovan gjorda distinktionen håller streck, antingen blott 'plats' eller kanske 'båtplats'.[2])

---

[1]) *r* och *ŀ* utbytas ej sällan i dialekterna. Här ha vi särskilt anledning att märka att riksspråkets *krog* i Sörbygdens mål heter *kŀø*.

[2]) Ett säkert bohuslänskt exempel på denna senare betydelse torde vara *Grebbestad* i Tanum, uppkommet av *Grebby(a)stad* 'Grebbybornas båtplats'.

Naverstad i Bullaren (*a Nafuarstodum* 1334, *Nafvastadz* k., *Nafuarstada* k. 1388). Förleden är det väl bestyrkta mansnamnet *Nafarr*.

Bland de för bebyggelsens gång belysande namngrupper som äro företrädda bland sockennamnen återstår nu blott att beröra -r ö d. Vi ha redan (vid behandlingen av R ö r a s. 39) påpekat svårigheten att skilja *rjóðr*, *rýð* och *ruð*; såsom senare led i ortnamn uttalas de nu alla i bygderna *-re*. Det kan icke anses på förhand säkert, att alla dessa typer ha varit i bruk alldeles samtidigt. Men försåvitt som väl alla beteckna 'röjning' i förut obrukad terräng eller i skogsmark, tillhöra de båda en ganska framskriden period av bebyggelsen. Dr Ekhoff påpekade redan för länge sedan, hurusom i Kville härads nordöstra och sydöstra delar saknaden av fasta fornlämningar är förenad med en riklig tillvaro av namn på *-röd*. — Vi ha 3 bevarade sockennamn på *-röd*. Alla dessa tyckas till slutled ha formen *-rjóðr*. Detsamma gäller den försvunna namnformen *Maggarjoder* (se s. 42). Däremot synes den en gång anträffade biformen till Sanne, *Sandarud* (se s. 46) vara ett *-rud*. — De tre socknarna äro:

Spekeröd i Inlands Nordre (*Spikkarioders* k. 1388, *Spikerudsokn* 1485, *Spegerød* s., *Spegeredtz* s. 1500). I flera norska ortnamn har man menat sig finna en stam *spikk-*. Man har emellertid inte lyckats säkert komma tillrätta med den. En stam med *-kk-* (= *-ck-*) kan det nu inte gärna vara tal om i vårt sockennamn, trots den älsta skrivningen, som nog i den punkten får anses felaktig. Ty ett *Spick-* skulle i nutida bohuslänska väl kunna bli *Speck-* (jfr *stecka*, *drecka* för *sticka*, *dricka*), men ej *Speg-*; och *Spègere* är det genuina uttalet av namnet. Detta förutsätter ett

äldre *Spĭk-* (med »enkelt» *k*). Men sannolikt är detta *spĭk-* s l ä k t med en del av de norska ortnamnens *spikk-*. Vid tolkningen av vårt namn synes något personnamn av passande form inte finnas att reflektera på. Det sannolikaste synes mig vara, att *Spekeröd* innehåller ett adj. *spĭk-* 'torr, mager' (besläktat med *spicken*); möjligen har adjektivet också betytt 'trång, smal'. Benämningen skulle kanske kunna avse platsen alldeles inne under fjället där kyrkan ligger; i övrigt består Spekerödsslätten av bördig lera. Olyckan vill nu, att det verkligen finns en annan ordstam *spĭk-* som just betyder 'fett', nämligen den som ingår i ordet *späck*. Och sålunda stå vi tämligen rådvilla vid valet.

Grinneröd i Fräkne hd (*Gryndariodærs* k. 1388, *Grindarioders* k. 1399, *Grinderudt*, *Grinderudsogn* 1594). Tidigare har jag förklarat detta namn innehålla ett personnamn *Grinde*, som jag ansåg mig böra söka också i åtskilliga andra ortnamn. Numera vågar jag icke anse tillvaron av ett sådant personnamn tillräckligt säkert styrkt. Man har i övrigt att välja på det vanliga ordet *grind* 'spjälstängsel o. d.' och ett helt annat, i de nordiska språken ej som levande ord anträffat (jfr dock strax nedan) *grind* 'sand, grus' (lågty. *grind*, fornhögty. *grint*, *crint*). Detta senare måste obestridligen sökas i åtskilliga nordiska ortnamn, och Hellquist har antagit, att det är detta som ingår i vårt sockennamn. För denna tolkning talar ju, att jordmånen (enligt Holmberg) består endast av sand och myrjord. Emot den kunde man kanske vilja anföra, att det nämnda *grind* hittills icke tycks ha uppmärksammats som ett i nordiska språk levande ord; emellertid tycks det dock vara en mycket nära släkting som räddats undan förgängelsen i sörmländskans *grindä*, f., 'plats med sämre växtlighet

än omgivningens' (jfr önamnet *Grinda* i Stockholms skärgård). Eljes har man menat sig i många nordiska ortnamn ha skäl att se det ovan nämnda vanliga substantivet *grind*. Och åtminstone i åtskilliga fall troligen med rätta. Därvid behöva vi icke bara tänka oss att orten benämnts efter en *grind* på platsen (dit höra dock sådana namn som *Grindstugan*); *grind* betecknar nämligen i norskan icke blott själva »grinden», utan ock en hägnad som helt består av flera sammanlänkade grindar. Vid förklaring av norska ortnamn på *Grind*- har man särskilt haft i tankarna den gamla seden att hägna in kreaturen genom flyttbara dylika stängsel för att i tur och ordning göda de olika ägolotterna. En genom »grindar» kringgärdad röjning borde ju kunna kallas *Grinda-rjóðr*. — Beklagligtvis alltså även här mera än en möjlighet att överväga.

Resteröd i samma hd (*Rista riodræ* k. 1388, *Rysterødz* s., *Rysteredt* 1526, *Røstherodtz* s. 1526, *Røsterødtz* S. 1573, *Risterud* 1597). Vid förklaringen bör uppmärksammas, att en by *Restenäs* finns i SV inom socknen, tämligen långt ifrån kyrkan. Det bör då vara något av ganska stor utsträckning i terrängen, som givit anledning till båda namnen. Vi finna vid närmare efterseende, att en skarp bergkant, sträcker sig från Restenäs udde fram intill *Resteröd*. Då vi så i norska dialekter träffa ett *rist* f. 'bergkant, översta kanten av en bergrygg, kammen av en svagt stigande backe', kunna vi anse oss ha funnit problemets lösning.

Nu återstå mig av sådana sammansatta namntyper, varav vi bland våra sockennamn finna mera än rent isolerade representanter, blott några som vi icke kunna avvinna några bebyggelsehistoriska lärdomar.

På -d a l ha vi tre sockennamn. Söderifrån räknat kommer först **Klövedal** på Tjörn (*Klouadalssongh* 1377, *Klaufwadals* s. 1377, *Klaufuadals* k. 1388, *Klofuadals* s. antagl. c. 1400, *Klavadals* s. 1425, *Klouedals* s. 1546). De gamlas uttal på orten synes vara *Klövedars* s., och detta hjälper oss såtillvida som detta *ö* efter sockendialektens lagar inte tycks kunna vara uppkommet ur äldre slutet *ö*-ljud (vilket i sin tur ofta har uppkommit ur tidigare *au*). Det tycks i stället gå tillbaka till ett öppet *å* (vilket såsom l å n g t ljud nu inte längre finnes i svenskt riksspråk). Och då ledas vi till att antaga, att förleden är det gamla isl. *klofi*, m., nor. dial. *klove* (icke att läsa med *o*-ljud som i *stol*), vilket betyder 'vinkel, sådan öppning i landskapet som omslutes av höjder vilka begränsa öppningen på båda sidor och löpa ihop i en vinkel'. Detta synes stämma med verkligheten. Skrivningen *au* i ett par av de älsta formerna är då, såsom även eljes, blott ett tecken för detta *å*-ljud.

Berf(v)endal i Sotenäs härad (j *Bærofiærdale* kirkiusokn 1317, *Berofiardardals* k. 1391, *Bærafærdals* k. 1399, *Bergfferdalssokn* 1456, *Berfardal* 1472, *Berfendall* 1573) kan nu synas skäligen dunkelt till sin förled. Den näst älsta formen är emellertid fullt genomskinlig; förleden är *Berufjarðar*[1]), gen. av det fjordnamn *Berufjǫrðr* som nämnes i den gamla sagolitteraturen; men därvid är det fråga om en isländsk fjord. Samma fjordnamn finnes också i Norge på flera ställen. Överallt innehåller det ett ånamn *Bera* (gen. *Beru*), som även förekommer, ja är mycket vanligt, utanför denna sammansättning med *fjord*. Vad detta *Bera* betyder, vet man ej fullt säkert. Också i vårt fall är det då den genom dalen flytande ån, nu Daleån, som hetat *Bera*

[1]) I isl. tecknas det korta *å*-ljudet med *e*; *u* och *o* växla i ändelser.

och fjorden vari den utmynnar *Berufjǫrðr* 'Bera's fjord'. Numera heter denna Åbyfjorden, men vi kunna alltså veta, att åtminstone dess botten, där ån mynnar ut, en gång burit ett annat namn. I forna tider gick fjorden betydligt längre upp; det kan man säga redan på grund av vad man vet om landhöjningen, och därom vittnar också »den oerhörda mängd af ostronskal, som här i synnerhet vid bergsrötterna under gräfning i jorden kommer i dagen» (G. A. Gustafson). — Det är intressant, att dialektuttalet också här som så ofta står på en ursprungligare ståndpunkt än skriftformen, i det att det *l* (till att börja med *ł*) som uppkommit ur grundformens *rð* finnes bevarat. Uttalet är nämligen *bäffeldarn* (*rn* = ett tjockt *n*).

Hogdal i Vette hd (*Hodals* k. 1391, *Odall* 1457, *Odalss* s. 1501, *Hodalz* s. 1519, *Hoffuedall* 1573). Dialektuttalet uppges som *hǫ́ddał*. Förleden är en äldre form *hór* av det adjektiv, som i vårt riksspråk heter *hög* (en vanligare biform är *hár*). Alltså betyder namnet 'den högt liggande dalen'.

Av namn på -*ö* ha vi att behandla 5 (6). Alla beteckna naturligtvis skärgårdsförsamlingar. Först ha vi **Öckerö** i V. Hisings hd (*Eikreyjar*, *Ekreyjar* [plur.] i de isl. sagorna, tidigast i Olof d. hel:s saga, *Øykrai* 1388, *Øykrøya* k. 1399, *Eyckerøøen* s. c. 1528, *Øggerø* S., *Øgeröö* 1573). Man har från visst håll (Finnur Jónsson) antagit, att *Ekrøy* är den rätta formen, i vilket fall namnet skulle höra till *ekra* 'igenlagd åker'. Men att det rätta är *Eikrøy*, som innehåller trädnamnet *eik* 'ek', framgår av flera omständigheter. För det första kan den form med begynnande *ö*, som träffas både i gammal tid och i det levande uttalet, icke språkhistoriskt väl förklaras på annat sätt. Visserligen är

det tillsvidare rätt dunkelt hur ordet *ek* här fått sitt *ö*-ljud, men vi ha en parallell därtill i den över stora områden i Norden spridda *ö*-formen av orden *eka*, *ekstock*, som ju innehålla samma *ek*. Vidare förtjänar nämnas, att ännu Oedman vet att förmäla om tidigare tillvaro av en stor eklund på Öckerö. Slutligen bör kanske märkas, att grannön i NO heter *Björlö* (*Birckö* 1573, *Biørckerøe*(*n*) 1594); de båda önamnen stå måhända i en viss direkt kontrast till varandra. Det *r* som vi finna i *Eikrøy* måste tolkas såsom visande hän på gen. sing. av trädnamnet (isl. gen. sing. *eikr*). Men i så fall kan ön inte ha fått sitt namn av någon hel lund av ekar, utan av ett enstaka träd som kunnat skönjas på avstånd.

Käringön i Orust Västra hd (*Kierlingøon* [fel för -*øøn*] 1659) kräver i likhet med övriga kapellförsamlingar ävenledes att här behandlas. I rent yttre måtto tyckes namnet ju klart nog; det innehåller för visso ordet *käring*. Men den frågan är likväl naturlig: vad har *käringen* där att skaffa? Namn på *Käring*- finnas ett otal, i synnerhet om vi taga med sådana som icke blivit bebyggelsenamn. Dessa *Käring*-namn tyckas, i den mån man alls kan yttra sig om deras härkomst, huvudsakligen vara av tre slag. Först ha vi en del namn som uppkallats efter en *käring* (eller flera käringar) som ägt gården eller vistats på platsen eller där omkommit o. s. v. i en mängd variationer. Att här komma åt någon kunskap i enskildheter är naturligtvis i regel fåfängt. Namn som *Käringbo*, *kærlingearf* (1468), *Kiäringestugu* (c. 1640) höra tydligen hit.[1]) Så ha vi en

[1]) Man får nog (med Prof. Hellquist) också hålla den möjligheten öppen, att *Kärlinga*- i något fall kan betyda '*Karls*-ättlingarnas' (jfr *Knytlingar* = ättlingar av *Knut*).

del »naturnamn» som äro knutna till tron på *trollkäringar*. Dit tyckas vi böra räkna några av våra *Käringberg*.[1]) Närmast till denna grupp kanske man får föra sådana namn, till vilka äro fästa sägner om att t. ex. en *käring* där förvandlats till en sten (*Käringasten*). Slutligen finns det anledning att antaga, att *Käring-* i somliga namn härrör från folkhumorns benägenhet att likna allehanda döda föremål vid levande varelser och då särskilt vid högre djur och människor. Utrymmet medger mig inte att här anföra några exempel annat än på sådana fall då just ordet *käring* så nyttjats om döda föremål. Detta ord (isl. *kerling*) brukas redan i isländskan om stockar av visst utseende, och på skeppet tycks kölsvinet så ha benämnts (likhetsmomentet är här något dunkelt). I nyisländskan och i norska dialekter kan ordet beteckna den ställning eller det spant vari masten sitter. I Sätersdalen kallas så en hissinrättning varpå kroken av ett ämbar hänges. Besläktade användningar i svenska dialekter är det, då t. ex. i Halland med *lyskärring* menas en i en träkloss nedstucken meterhög trästång i vars övre ända finnes en klyft för ett tjärvedsbloss — en liknande användning av ordet träffas också i Västergötland, och i Lysekilstrakten lär saken heta *stickkäring* —, eller då i Västergötland skorstensluckan (täppet) jämte den stång varmed dess rörelser reglerades kallas *täppkärring* (på Öland kallas detta tvärtom *täppgubbe*). Med en *täljkäring* menas somligstädes en liten krökt inrättning avsedd att vid bänken hålla fast grangrenar då man klyver dem till gjordar till fiskredskap, korgar o. d.

[1]) Om *Käringberget* invid Göteborg hör dit, saknar jag åtminstone tillsvidare medel att avgöra, men jag finner det vida troligare att det hör till den grupp som vi här till sist skola behandla.

Det är, såsom delvis antytts, inte alltid lätt att säga var den likhetspunkt ligger som framkallat sådana namn; ibland kan det vara en sidoarm som leder tanken på en mänsklig varelse, ibland bara det, att det är fråga om en ställning som står för sig själv, ibland ytterligare något annat. Och har bara tanken letts hän på likheten med en människa, ligger det för det folkliga betraktelsesättet närmast att taga till de speciellare och därför uttrycksfullare orden *käring* eller *karl*, *gubbe* o. s. v. Tämligen naturligt finna vi det, då sedan långt tillbaka blästerugnen (vid järntillverkningen) i Dalarna kallas *bläst*(*er*)*källingen*. Den ser ungefär ut som en gumma. Också bland ortnamnen finna vi nu säkra exempel på denna av likhet framkallade namngivning. Ganska klart är detta, då ett berg i Tjust heter *Käringryggen* eller ett skär utanför Kalmar *Käringlåret*. Folklig liknelse är det nog ofta också — om än stundom av oklar natur —, då en liten holme direkt heter *Käringen* (i Östhammarsleden heta två små skär *Käringarna*). Men ett sådant namn kan också vara en förkortning av ett äldre *Käringskär* eller *Käringholmen*. Och när det gäller att söka meningen i dessa senare namn, ha vi tydligen anledning att dra in också vårt *Käringön* i diskussionen. Såsom namn på en obetydlig holme kan säkerligen *Käringholmen*, *-skär* ibland ha sitt namn efter någon verklig *käring* (som bott där, förolyckats där o. s. v.), namnen kunna m. a. o. höra till den ovan f ö r s t berörda gruppen av *Käring*-namn. Mindre trolig blir emellertid den tolkningen, då det är fråga om en större ö. Om *Käringön* är för stor för en sådan tolkning, kan synas ovisst. Men av betydelse är, att vi känna detta namn på ön, innan vi veta av någon bebyggelse där. I alla händelser böra vi uppmärksamma,

att ordet *käring* ganska vida omkring har nyttjats som namn på ett slags sjömärken, vitmålade rösen o. d. — alltså åter ett fall, då den jämförande fantasien tagit detta ord i sin tjänst.[1]) Ett *Käringskär* som nämnes redan 1314 i en gränsbestämmelse mellan Gästrikland och Uppland torde ha sitt namn efter det stora röse som av ålder stått där, och den lilla *Kärringen* långt ut i Gävlebukten bär också ett sjömärke, och man kan måhända våga sätta namnet i samband därmed. *Käringön* i Gräsösundet i nordöstra Uppland har nu en fyr, som efterträtt en »kase», utritad på en karta från 1708. Än tidigare fanns här möjligen ett röse. Gå vi till våra trakter, så benämnas direkt med ordet *käring* både det stora sjömärket på Ramnö utanför Kungsbacka och det vitlimmade röse som står på en låg klippa (på Generalstabens karta kallad *Röret*) mellan Torsö och Mariestad i Vänern.[2]) Ramnö-*käringen* är till c. 12 fot upplagd av stenar som överdragits med kalk så att röret ter sig vitt utifrån sjön (enl. meddelande av Kustöveruppsyningsman C. Stenberg, Gottskär). Herr Olaus Olsson i Bräcke (Tjörn) meddelar mig nu också, att de runda, mestadels vitlimmade, manshöga rösena eller kumlen utefter snart sagt hela bohusländska kusten kallas *käringar*.[3]) Man kan då knappast tveka om uppkomsten av namnet *Käringön*. Vissa tecken tyda verkligen på tidigare tillvaro av vägledande rösen på ön. På södra udden finnes

---

[1]) Till jämförelse nämner jag att *gumman* åtminstone i forna tiders Växiö var benämningen på det av flera stenar »uppmurade» mål varemot man kastade vid leken »stenpick» (Ödmann Hågkomster, s. 84). Och då ett råmärke kan kallas *gubbe*, kan också ett berg där ett sådant står heta *Gubbeberget* (J. Nordlander).

[2]) Detta röse kallas även *Gästgivarmor*.

[3]) »Så långt som *käringarna* står från vattnet, så långt är vattnet rent (d. v. s. farbart)».

(enl. uppgift av infödd) en plats som kallas *rössa* 'röset'; en del stenar ligga ännu kvar där, något gravröse anses det inte kunna vara fråga om. Berget invid kyrkan heter (enl. Pastor Carl Lindblad) *Röseberget*, och det kan då ha intresse, att i en beskrivning av svenska sjömärken från 1834 kapellet på Käringön anges som ett sådant märke, nämligen för inseglingen till Käringöns och Gullholmens ankringsplatser. Det är ganska rimligt, att man tidigare varit van att styra efter ett uppmurat röse på samma plats. Jag vågar därför anse det vara högst sannolikt att det är något sjömärke (eller några sjömärken) som givit ön namn. Ett stycke i S ligger holmen *Bonden* likaledes med ett sjömärke (en stång), och det kan väl just vara detta märke som åsyftas med namnet. Är detta gammalt, är det tänkbart att *Bonden* och *Käringen* stå i något inbördes förhållande. Dylika namnpar finnas just i skärgården på flera håll.

Skaftö (*Skaftøy* 1388) har varit och är alltjämt blott ecklesiastik församling i Orust Västra hd. Namnet innehåller ordet *skaft*, n. (isl. *skapt*), i den från norska ortnamn kända betydelsen 'utlöpare från fjäll, udde eller holme som ligger ytterst i en längre rad'. Detta passar ju förträffligt, om vi se Skaftö som en fortsättning av Bokenäset. Som bakgrund till den nämnda betydelsen hos *skaft* böra vi icke välja den nusvenska speciella betydelsen 'handtag', utan andra fornspråkets betydelser: 'stång, spjutstång, lans, något som sticker ut från något annat'.

Malmö(n), kapellförsamling under Tossene, Sotenäs hd (*Malmöö* 1573) innehåller vårt ord *malm*, m. Detta ord betyder i svenska ortnamn eljes vanligen 'sand, sandmo, grusslätt', men det passar knappast här. Då ön är känd

för sin utmärkt vackra och lätt tillgängliga granit, förefaller det rimligt att det är denna som namnet avser.

Tjärnö i Vette hd (*Tiarnøy* 1391, *Tiernoy* 1459, *Tiernøe* 1594) kan säkerligen icke innehålla annat än ordet *tjärn*, liten insjö (isl. *tjǫrn*, f.). Vi få då av namnet sluta, att en sådan en gång funnits på den ö där kyrkan ligger. Det ser också ut som om terrängförhållandena mycket väl skulle medgiva, att en insjö funnits ungefär mitt på ön, Ö om kyrkan. Den geologiska kartan visar här en fläck med saltvattensgyttja nästan omgiven av granitberg.

Namnet **Mollösund** behandlas under -sund s. 90.

Efter *-ö* tagas lämpligen de båda kapellnamnen på -holmen: **Klädesholmen** under Stenkyrka på Tjörn och *Gullholmen*. Den förra skrevs *Kledesholmen* 1594, *Klessholmen* 1659. Kapell fick holmen på 1790-talet. Det kan ju vid första påseendet synas vågat att här tänka på vårt vanliga ord *kläde*. Ser man frågan i sammanhang med förhållandena på orten under medeltiden, ställer sig tanken dock mindre orimlig. Och till medeltiden ha vi rätt att gå för att förstå namnets uppkomst. Jens Nilssøn kallar Klädesholmen 1594 för »en gammel fiskeleye». Holmen ligger strax intill Tjörn, och här blomstrade i samband med det givande sillfisket en säkerligen livlig handel (jfr under Stenkyrka s. 97). Att också Klädesholmen var indragen häri, är troligt, om nu samhället är så gammalt. Det är alltså icke alltför långsökt att med Prof. Alexander Bugge tänka på att främmande köpmän här hade klädesbodar. — I södra Norge ha vi eljes två alldeles dunkla namn med en stam *kläd-*, vilka icke gärna kunna ha något att skaffa med *kläde*, nämligen ett försvunnet *Klædløysa*

som nämnes i Røde Bog[1]) och ett *Klæstad* (skrivet *Kledstadt* 1520 och i senare källor).[2])

Gullholmen under Morlanda i Orust Västra hd (*Guldholmen* 1592) är icke, såsom ännu Brusewitz påstod, densamma som *Gulley* i Hakon Hakonssons saga, ty därmed menas *Gullön* invid Kungälv. Förleden är emellertid tydligen i båda ordet *gull*, *guld*. Detta ingår i många ortnamn och tycks därvid ha ganska skiftande innebörd. Än tycks verkligen föreställningen om tillvaron av *guld* ligga bakom — iblarid sammanhängande med att på platsen finns guldglänsande glimmer — än tycks annan folktro ha framkallat namnet, vilket stundom tycks gälla namnet *Gullberg*. En forskare (J. Sahlgren) har antytt att *Gull*-namn dessutom kunna vara berömmande namn som ges åt i själva verket farliga orter för att vederbörande skall slippa lyckligt undan naturens makter. Sådant kan gälla särskilt holmar i en skärgård. Namnen äro då givna utifrån vissa mytiska föreställningar. Det förefaller också som fiskare skulle kunna beteckna särskilt goda fiskeplatser med namn på *Gull-*. Något av vad senast antytts skulle väl kunna tänkas som upphov också till vårt *Gullholmen*.[3]) Men till att avgöra saken har jag åtminstone ännu ej material.

Namn på -s t r a n d ha vi två att behandla. Först ha vi stadsnamnet **Marstrand**, som vi böra taga med, eftersom

---

[1]) På tolkningen 'gården där det råder brist på kläder', vilken försökts för detta namn, är jag av flera skäl obenägen att tro.

[2]) I östra Blekinges skärgård nämnes år 1569 ett *Klädeskier*, som synes motsvaras av Generalstabskartans *Klåskär*. Uttalet är *Klåaskår*. (Upplysning av Fil. Mag. Bertil Ohlsson.)

[3]) Sahlgren nämner såsom ett ex. på dylik mytisk namngivning särskilt *Gullskären* NV om Marstrand. Denna namnform är emellertid oriktig. På folkmun heter det *Gulskär*.

det ganska snart efter reformationen uppträder som sockennamn. Såsom stad grundlades Marstrand av konung Hakon Hakonsson under förra hälften av 1200-talet, och redan under detta århundrade fanns där ett minoriterkloster. Åtskilliga både lekmän och lärde ha yttrat sig om namnets betydelse. Man har från auktoritativt håll härlett förleden från isl. *már* 'mås'; *Mar-* har man då ansett bero på inverkan från *mar(r)* 'hav' och *Mal-* på »förväxling» av *rs* och *ls* (Noreen). Det finns utan tvivel skrivningar som peka på denna tolkning, men just därför är det viktigt att genom en kritisk undersökning av formmaterialet söka bilda sig en uppfattning om vilken som är den äkta formen och hur de andra former ha uppkommit, som icke synas vilja stämma med denna. Men en sådan undersökning har icke gjorts. De äldre, för tolkningen betydelsefulla formerna se så ut: de *Mastrande* 1291, *Mastrand*, *Mastrant* 1293 (två olika urkunder), *i Mástraundum* Eirspennil (handskr. av kungasagorna) c. 1300 eller början av 1300-talet, *Malstrand* 1313, in portu (= i hamnen) *malstrandis* 1324, *i Masstrondum*, *Malstrandir* Codex Frisianus (handskr. av kungasagorna) c. 1325, *Malstrandir* 1353, jn portu *Mastrande* 1366, tho *Mastrande* 1368, *Mastrant* 1369, *j Malstrandom* 1370, aput *Mastrandis* (lat. böjning) 1379. Först längre fram komma former med *Mar-*. Det vill då synas som om vi bara hade *Ma(s)-* och *Mal-* att välja på. Och försåvitt som vi inte tro att staden haft två olika namn, som båda äro lika rätta, måste vi ge endera formen företräde. Ser man på ovan givna namnserie, synes vågskålen avgjort luta till förmån för *Ma(s)-*. Men formerna måste också v ä r d e s ä t t a s. Alla de tre älsta formerna (1291, 1293) härröra från i ut-

landet skrivna urkunder (Italien, Holland). Marstrand blev tack vare sillfisket redan på 1200-talet en handelsstad med vidsträckta förbindelser söderut; det drogs in i den hanseatiska handeln. Det är då ytterst naturligt att den namnform, varunder staden uppträder i dessa handelstraktater, fick spridning och hävd. Hansedagarnas recesser skriva alltid *Mastrand.* Den närmaste grundvalen för denna form är de hanseatiska köpmännens och sjöfarandes uttal. Jag menar, att detta uttal antagligen är ett icke fullt lyckat återgivande av ett inhemskt *Malstrand* och att detta är den äkta formen. Den möter i det älsta diplom som är skrivet i staden själv (1313). Sedan följde (se ovan) ett brev från 1324 med samma form; detta är daterat i Varberg. Det därpå följande brevet från 1353, som åter har samma form, är skrivet i Bohus. Så ha vi från 1366 och 1368 *Mastrand*; men dessa källor äro från Lübeck. Urkunden från 1370 med *Mal-* är åter daterad Marstrand. *Malstrand* har uttalats med »tjockt» *l* (*ɭ*), detta kunde tyskarna och holländarna inte uttala, och så ha de ersatt *Malstrand* med ett bekvämare uttal, och detta har blivit *Mastrand* (sannolikt med kort, och i alla händelser med relativt »öppet» *a* i första stavelsen). Jag finner det inte häller betänkligt att anta, att denna form kommit in i kungasagorna — Codex Frisianus har ju för övrigt på ett ställe *Malstrand.* Dessa sagohandskrifter äro skrivna av isländingar ganska långt från Bohuslän, och dessa ha haft goda förutsättningar för att stanna för den inom sjöfarten officiella formen *Mastrand.* Isländingarna voro själva bevisligen med vid sillhandeln på Tjörn,och deras färder gingo i övrigt till Slesvig, England och Rouen. Måhända ha de för sin del trott sig i *Ma-*

strand finna gen. av ordet *már* 'mås'.[1]) — Vid tolkningen av *Mal-strand* har man att hålla sig till det i sv. dialekter förekommande *mal*, f. eller m., 'bank av småsten, grusbank, stenbunden och grusfylld mark', i norska dial. *mol*, f. (*o* uppkommet ur *a*) eller *mal*, m. Detta ord är ganska vanligt i ortnamn; vi ha det t. ex. ävenledes i *Malen* vid Hälsingborg. I isländskan betyder *mǫl*, f., 'samling, hög eller vall av smådelar', och härvid är det, liksom vid ordet överhuvud, särskilt fråga om strandbräddar. Helt säkert är det berättigat, att vi vid *Mal-strand* tänka på det djupa lager av skalsand vilket som en ofantlig bank täcker (och än mer förr täckt) stranden där staden ligger. — Formen *Marstrand* är direkt utvecklad ur *Malstrand* därigenom att *ɫ* och *s* sammansmälte till ett enhetligt ljud liknande det vi annars beteckna med *rs*. Detta hindrar ej att också *Masstrand* — om nu detta, såsom uppgivits[1]), skulle vara det äkta ortsuttalet — också kan direkt härstamma från *Malstrand*.

Hunnebostrand, kapellförsamling under Tossene sedan 1908, innehåller till en början gårdnamnet *Hunnebo* (*Hunnebou* 1659). Detta lär nu i bygden uttalas *Hunebu* och synes innehålla det gamla personnamnet *Hune*. Det är emellertid anmärkningsvärt, att jb 1573 i Askum socken upptager en gård *hoffuenbo*. Hunnebo ligger nu nära intill sockengränsen mellan Tossene och Askum. Och något annat namn som kunde åsyfta denna gård finns ej i nämnda jb. *Hoffuenbo* ser snarast ut att innehålla det forna mansnamnet *Hǫgne*. Ett norskt *Hundbo* i Hedemarken, vilket just innehåller detta mansnamn, visar följande för vårt

---

[1]) Accenttecknet (′) i Eirspennil är dock icke ett säkert intyg om lång vokal, ty denna handskrift nyttjar detta tecken rätt godtyckligt.

[1]) Av språkforskaren Rydqvist, som själv var västkustbarn.

spörsmål belysande namnserie: *Houffnebo* 1594, *Hognebod* 1616, *Hundeboe* 1667, *Hunneboe* 1723.

De båda gamla kapellnamnen på -k i l behöva ej uppehålla oss länge: **Fiskebäckskil** är bildat till *Fiskebäck*, och **Lysekil** (nu egen stadsförsamling) är bildat till sockennamnet *Lyse*. Det skall bara uppmärksammas, att *kil* naturligtvis först i andra rummet blivit benämning på bebyggelsen invid »kilen».

Nu återstå av de sammansatta typer som ej ha helt enstaka representanter blott de båda kapellnamnen **Mollösund** och **Grundsund**, båda under Morlanda på Orust. Det senare behöver ingen språklig förklaring; men det bör beaktas, att namnet härleder sig från en tid, då det just gick ett grunt sund förbi där kyrkan nu står, varigenom den nu med Skaftö sammanvuxna Ösö var skild från denna. Vid *Mollösund* kan väl ej underlåtas att säga något om förleden *Mollö* i och för sig. Namnet skrives *Mollö* 1573, *Mollø* 1594, och dessutom ha vi *mollesundt* 1584, *Mullösund* 1587. Det har antagits, att det är detta namn som skrives *Malley* i Røde Bog 1388. Men av flera skäl är det troligt, att det är *Malön* längre i N som därmed avses; denna skrives *Mallö* ännu 1573 (dialektuttalet är *Màłöa*; även uttal med *l* har dock uppgivits). Mot en form *Malley* strider också det nutida dialektuttalet av *Mollö*, som (där det är äkta) synes i första stavelsen ha ett mellanljud mellan *å*- och *ö*- ljud. Vi böra som utgångsform sannolikt antaga *Moldö*, *Muldö* (jfr formen av 1587). Formellt sett skulle detta *Mold*- kunna tänkas vara ordet *mold*, *muld* 'mull'; men naturförhållandena lägga hinder i vägen för att tänka på detta ord. Vi ha nog att göra med det gamla, i nordiska språk blott genom

åtskilliga ortnamn åt oss räddade ord som i anglosaxiskan heter *molda*, som där betyder 'huvudskult, toppen på hjässan' och som i de åsyftade nordiska ortnamnen nyttjas om hjässliknande berg. Mollön (som i äldre tider torde ha utgjort flera öar) består väsentligen av grå gneis, och sedd ifrån Mollösund ter den sig som en avrundad kulle (enligt uppgift av Mollösundsbo).

b. Isolerade sammansatta namn.

De namn som här behandlas behöva ingalunda i den meningen vara isolerade att de falla utanför kända namngrupper. Men de stå isolerade om vi hålla oss blott till det material som våra sockennamn bjuda oss. — Vi följa vår vanliga ordning från S till N.

Harestad i Inlands Södre (*I Harund stada* s. 1354 [avskrift], *Harondastaf*, *Harundarstafs* k. 1388, *Harundastafs* k. 1399, *Haristadsokn* 1485, *Harrestad* c. 1528) har av den norske språkforskaren Prof. Magnus Olsen varit föremål för en mycket intressant behandling, enligt vilken vi här ha ett av de namn som skänka oss en inblick i våra hedniska förfäders gudadyrkan. Olsen utgår från att *Harundarstaf* är den rätta formen, och däri gör han nog rätt; det är lättare att förstå att *-staf* missuppfattades som det vanliga *-stad* än tvärtom. I förleden *Harundar* ser han gen. av det ord som i isl. heter *hǫrund* och betyder 'manslem, »phallos»'. Vi veta med säkerhet att både vårt och andra folk ägnat mannens födslolem sin dyrkan såsom symbolen på avlingskraften i naturen, och Olsen visar nu också att vid denna dyrkan en under öppen himmel upprest *stav* i form av det nämnda föremålet, eller med detta fastbundet därvid, kan ha förekommit. Om detta skulle då namnet *Harundarstaf* tala. O. jämför ett uppländskt *Nærthastaff*,

nu *Nälsta*, där förleden är gudanamnet *Njord*. Jag har likväl inte kunnat bli helt övertygad om att Olsen träffat det rätta. Enligt min tanke är det åtminstone lika rimligt, att *staf* här har sin naturbetecknande innebörd (jfr s. 27) och således syftar på någon bergformation.[1]) En mycket framträdande sådan skjuter ju fram mot byn från VSV, man kan nästan säga som en »stav». Men *staf* kan måhända också beteckna mindre bergknallar. Ej långt från Harestad, i grannsocknen Torsby, ha vi ett *Staby*. Detta skrives visserligen *Stadby* 1396, men skrivningen *Stafbij* 1354 (avskrift) är säkerligen ursprungligare. Gården ligger på ett litet rundaktigt, väl avgränsat berg, och jag vågar förmoda, att detta också varit namngivande. Någon »guda-stav» ha vi i alla händelser intet skäl att här tänka på. Det återstår att uttala någon mening om vad *Harundar-* med denna tolkning av *staf* skulle kunna vara. Olsen nämner själv, att *Hǫrund* (vars *ǫ* är uppkommet ur *a*) är känt som ånamn i Norge och att en å flyter förbi Harestad. Kanske har denna då hetat *Harund*. Annars kan man väl tänka på att ordet *harund* i någon av de skilda betydelser det haft i fornspråket — det betyder 'kött, hull', 'lekamen', 'manslem' — kan ha varit terrängbetecknande, såsom så många andra benämningar på kropp och kroppsdelar. Prof. Olsens mening, att ortnamnet här, om vi tänka på ett »naturnamn» *Harund*, borde ha hetat blott och bart *Harund*, icke *Harundar-staf* (med en gen. som förled) förlorar sin betydelse särskilt om vi anta att här verkligen först funnits ett sådant enkelt *Harund*, som först sedan utvidgats (kanske sedan man icke längre begrep dess

---

[1]) Även tanken på en i något helt världsligt syfte upprest *stav* finner jag här förtjäna övervägande.

verkliga innebörd). Om en backe hetat *Lid*, kan därav bildas ett *Lidar-ås*. Så (*Lidaras* 1354) hette nuv. *Lirås* i Stenkyrka sn, Tjörn.

Kungälv (*Konungahella* mångenstädes i den isl. sagolitteraturen, *Cunungelle*, *Coninguhelle* c. 1180, *in Konunghellis* [lat. abl. plur.] 1277, *Konunghelliam* [lat. ack. sing.] 1302, *i Kononghællo* 1306, *Kongiællie* 1330, *j Konunghellu* 1331, *Kongældæ* 1442, *Kungeld* 1457, *Kungeell* 1498, *Congelff* 1498) är ju en av vårt lands minnesrikaste orter. Dess historia förlorar sig i sagans dunkel, och dess tidiga roll som kyrkligt centrum hänvisar på uråldrig betydenhet: Konungahälla var platsen för den ena av Ranrikes båda fylkeskyrkor (den andra var i Svarteborg). Första gången vi höra talas om Konungahälla är i Nials saga, enligt vilken Harald Gråfäll och hans moder Gunhild (omkr. 960) »uppehöllo sig» där. Nästa gång orten nämnes, är det som mötesplatsen för det ryktbara mötet mellan Olav Tryggveson och Sigrid Storråda år 998. Vi veta ju ej med säkerhet att de nu nämnda händelserna äro historiska, och därför kunna vi inte heller blott på grund av dem påstå som fullt visst, att namnet *Konungahälla* går tillbaka till 900-talet. Namnets senare led är tydligen *hälla*, f., 'berghäll', och därmed åsyftades väl den utvidgning åt SO som finnes på den ås, *Brattås* (sagornas *Brattsáss*), som sträcker sig NV om Kastellegården — här är det ju, såsom vi redan påpekat (s. 58), som vi skola söka det gamla Kungälv. Vad förleden beträffar, är det att märka, att den är en gen. plur., som betyder 'konungar(na)s'. Då det är fråga om något som tillhört konungen eller »kronan» som sådan, pläga vi finna gen. sing. *konungs*. Det är därför icke riktigt tillfredsställande att låta förleden i vårt namn syfta

på att platsen varit urgammal kungsgård, även om så verkligen skulle ha varit fallet, vilket väl är troligt (Nials saga talar om en kunglig »stenhall»). Ej häller efterleden passar riktigt väl till denna förklaring. Ty den måste tydas som 'berghäll(a)'. Däremot kunna vi förstå att platsen låg synnerligen väl till vid förhandlingar mellan Nordens furstar. Som en sådan mötesplats omnämnes Konungahälla ju ock i sagorna. Olof Skötkonung och Olof den helige träffades här 1019 och kastade därvid lott om en del av Hisingen, den sistnämnde och kung Anund i Sverige möttes här 1026 och konungarna Inge, Magnus och Erik 1101. På denna karaktär hos orten kan namnet mycket väl syfta. Skulle vi nu finna tillräckliga skäl att tro, att ortens namn redan på 900-talet varit det samma (jfr ovan), bleve det rimligt att orten redan före vår första kunskap därom varit en sådan mötesplats. Och näppeligen kan något bestämt hinder anföras mot att så kan ha varit redan på fylkeskonungarnas tid. — Förvanskningen av *hälla* till *älv* kunna vi följa i de ovan meddelade äldre formerna. Den danska (eller av danskan påverkade) stavningen skilde icke på äldre *ld* och ursprungligt *ll;* då båda hade sammanfallit i uttalet, kunde lätt även det senare få stavningen *ld.* Men en skrivning *Kongældæ* 1442 är då ett vittnesbörd om att efterleden icke riktigt förstods. Detsamma gäller nog om *Kungeell* 1498, ehuru detta ju kan vara direkt framgånget ur *-hella.* Sålunda voro omständigheterna gynnsamma för den anknytning till ordet *älv* som spåras redan på 1400-talet. Att det härvid är *älven*, Göta älv, som övat påverkan, synes i och för sig rimligt.

Rödbo i Hisings Västra tycks eget nog ej träffas i gamla källor. Anledningen är den, att namnet blivit jordeboks-

socken först 1888; dessförinnan hette socknen Kungälvs landsförsamling eller socken. Och dock måste namnet vara gammalt. Det uppges att *Rödbo* kyrka legat nära färjestaden och Vedbacka och att den där ännu i senaste tid förefintliga begravningsplatsen skall ha hört dit. Kyrkan skall ha förstörts 1645 (Bexell). Hurusomhälst måste vi utgå från ett gårdnamn *Rödbo.* Dettas efterled är, om man får döma av den nutida formen, det med *by*, *bu* o. s. v. (se s. 56) besläktade *bod*(*a*) 'bod för mer tillfällig vistelse, fiskarbod o. s. v.' Förleden kan utan gamla former ej säkert tydas, ty det finns flera möjligheter att välja på (adj. *röd*, *rjóðr*, *rȳð* 'röjning' m. m.).

Solberga i Inlands Nordre (*Solbærgha* s. 1320) representerar ett i Norden mycket vanligt namn, vars rent språkliga tolkning är enkel, men som till sig knyter ett betydande sakligt intresse. Förleden är ordet *sol.* Granskar man läget av de svenska *Solberga*, skall man finna, att de ytterligt ofta antingen själva blivit sockennamn, alltså plats för helgedomen, eller ock ligga i dennas närmaste närhet. Blott ett par exempel på det senare förhållandet: Ålems kyrka — *Solberga* i Stranda härad, Kalmar län; Köping — *Solberga* på Öland; Fröjel — *Solberga* på Gottland; Roma (där gutarnas gamla centralhelgedom låg) — *Solbergatorp* samt Visby — *Solberga* likaledes på Gottland (till det sistnämnda Solberga förlades ett kloster). Detta läge intill sockenkyrkan är säkert ingen tillfällighet, utan visar hän på, att platser med namnet *Solberga* haft en uppgift i kulten; men då naturligtvis icke i den kristna kulten, utan i den hedna. Vi styrkas i detta antagande genom sådana fynd som *solristningar* på *Solberget* invid Växiö. Av vad art den på dessa berg, säkerligen under bar himmel,

bedrivna kulten kan ha varit, därom kan man bilda sig en föreställning endast genom en vidlyftig undersökning, i vilken rester av vissa urgamla folkliga fester och bruk måste dragas in. För detta är här icke platsen. Det må vara nog att framhålla att våra förfäder med största uppmärksamhet följde den oumbärliga ljus- och livbringarens både dagliga och i all synnerhet årliga lopp på himlen och att de med magiska medel sökte till eget gagn inverka därpå. Bör detta icke kallas en verklig soldyrkan, så torde dock en skarp gräns emot sådan vara svår att upprätthålla. Emellertid är det ingalunda min mening, att a l l a gamla namn på *Sol-* skulle ha denna kultiska innebörd, ja, jag vågar inte ens göra tolkningen gällande vid alla *Solberga.* Särskilt i fråga om de gamla norska bygderna anser jag stor försiktighet påkallad därför, att Norge uppenbarligen har ett stort antal *Sol*-namn som icke ha någon djupare syftning än att ange tillvaro eller frånvaro av sol — något ytterst naturligt i ett sådant dalbebyggelsens land, med mycket ojämnt fördelat solljus —; ibland är namnets uppgift möjligen att ange, att orten belyses av solen någon viss tid på dygnet o. d. Och sådana *Sol*-namn ha vi utan tvivel också i Bohuslän, t. ex. *Solhem* (*Solum*), *Solbräcka;* ett dylikt namn skola vi också strax finna i sockennamnet *Forshälla* (se s. 100). Vad särskilt de 8 bohuslänska *Solberg*(*a*) beträffar som nu leva kvar som gård- eller byanamn, så finner jag sockennamnet vara det enda, där något särskilt skäl, hämtat ur ortens läge i förhållande till helgedomen, kan med någon styrka göras gällande till förmån för en mytisk innebörd. Kanske kan här tillvaron av ett *Vallby* strax i närheten ha något att betyda (jfr s. 38). Jag vill dock fästa uppmärksamheten på konungasagornas *Sól-*

bjargir (*bjarg-* = *berg*), en ort belägen alldeles intill den gamla huvudorten Konungahälla och efter vad man antar på eller invid den nordliga utvidgningen av Brattås, ONO om nuvarande Kastellegården. Naturligtvis åsyftas från början berget självt, och kanske hör detta *Solberg* till dem med kultisk betydelse.

Rönnäng kapellförsamling under Stenkyrka, Tjörn (*Rønningh* c. 1528, *röninng* 1568) uttalas på orten *Runnenga* och har från början varken med *rönn* eller med *äng* att göra. Namnet är helt enkelt samma ord som i nor. dial. heter *rudning*, *rydning* och som betyder 'röjning' (släkt med *rud* m. m., se s. 39).

Stenkyrka på Tjörn (*a Stæin kirkiu* 1325, *Stæinkirkia* 1388, *Stenkercke* 1558) betyder naturligtvis rätt och slätt 'stenkyrkan'. Till tolkningen behöver endast läggas ett påpekande av att denna sockens kyrka således redan tidigt måste ha utmärkt sig därigenom att den var byggd av sten, medan övriga kyrkor i närheten ännu voro av trä. Stenkyrka är den gamla huvudkyrkan på ön, och Prof. Alexander Bugge har troligen rätt i att denna kyrkas förnämliga karaktär beror på det givande sillfiske som här bedrevs på öns västsida och som lockade dit folk även från främmande land. Härmed följde varuutbyte och handel av skilda slag (jfr under Klädesholmen s. 85), och orten fick därigenom en kontinental prägel, varpå nutida tjörboar icke göra anspråk.

Ödsmål i samma härad (*Auzmala* k. 1388, *Audzmala* k. 1399, *Ødzmåall* 1519, *Ødtzmall* 1573, *Øssmaal* 1587) är icke alldeles så lättolkat som det kan synas. Det tycks ligga nära att däri helt enkelt se ordet *ödesmål* och alltså tro, att vi ha att göra med en gård som »legat i ödesmål»,

men så ånyo bebyggts, ja tidigt blivit så betydande att sockenkyrkan förlagts dit. Den nämnda tolkningen har verkligen också föreslagits för *Ödesmåla* by i Kongsäters socken, Marks härad, Västergötland. Men så enkelt får saken inte tagas; i alla händelser duger förklaringen inte för vårt sockennamn. Redan de gamla formerna visa, att alldeles samma ord som vårt *ödesmål* kan det inte vara fråga om. Detta skulle i fornnorskan heta *eyiðsmál*, men ett sådant ord är okänt både som appellativ och som ortnamn. *Ödsmål* har förr begynt med *au*, icke *ey*. Samma namn träffas som by- eller gårdnamn på ytterligare icke mindre än nio ställen i Bohuslän, spridda över hela landskapet, och dessutom tycks det ha funnits en lika nämnd, nu försvunnen (och av det norska ortnamnsarbetet förbisedd) gård i sydöstra Norge. Dessförutom känner jag från hela Norden blott två namn, som kunna höra hit: det ovan nämnda *Ödesmåla* i Marks härad och ännu ett västgötskt *Ödesmål*, i Malma socken, Viste härad. Med hjälp av fornformerna också vid dessa andra nu nämnda *Ödsmål* kunna vi till en början som grundform sätta *Auðs-mál*. Så vanligt som detta namn alltså är i Bohuslän, bör det där ha haft en viss bestämd, mer eller mindre appellativisk innebörd. Det kan icke utan vidare föras ihop med namnen på *-måla* eller det enkla *Målen* särskilt i sydöstra Sverige, ty denna namngrupp är alldeles främmande för dessa trakter. Jag anser den ursprungliga formen vara *Auðns-mál*[1]), och i förleden ser jag det med det ovannämnda *öde* (i *ödesmål*) nära besläktade *auðn*, n. (ordet finns också som f.) som bl. a. bety-

---

[1]) De gamla formerna upplysa visserligen ej bestämt om huruvida förleden var *mál* eller *máli* (ack. *mála*). Det förra synes mig dock här giva bättre anknytningspunkter för en förklaring (se strax).

der 'obebodd, ouppodlad mark'. I vissa norska bygder är ordet vanligt som ortnamn och användes då om nyröjda åkrar. Namnet är häller icke sällsynt i Bohuslän, där det nu lyder *Ön*, *Önne*. Ordet *mál* torde i vårt fall böra tagas i samma betydelse som i de norska lagarnas *fløðar-mál* 'stranden så långt som vattnet når upp vid »flod»' och *fiski-mál* eller *vazt-mál* 'fiskeplats'. Egentligen torde *mál* i dessa fall betyda 'område av viss utsträckning, avgränsat område' (jfr *mál* i betydelsen 'mått'). *Auðns-mál* är då enligt min tanke 'ett avgränsat område, som röjts upp på förut obrukad mark', men kanske hade ordet i praktiken blivit väsentligen liktydigt med 'röjning, nyodling' överhuvud[1]).

Dragsmark i Lane härad (*Dragsmǫrk* i Hak. Hakonssons saga, *Dragsmark* 1261—80 [avskrift], *Drasmarc* 1290, *Dragsmork* 1331, *Draghsmork* 1341, *Draxmark* 1370) hade från början ingen sockenkyrka, utan blott den kyrka som hörde till det rika och berömda premonstratenserkloster som anlades här på 1200-talet. Socken blev Dragsmark först efter klostrets upplösning under förra hälften av 1500-talet. Slutleden är *mark*, f. (isl. och fornnor. *mǫrk*), och att detta ord här bör tas i den vanliga betydelsen 'skog', synes intygas av det officiella latinska namnet på klostret: »Monasterium de *silva* Sanctæ Mariæ» (*silva* = 'skog'), varav genom översättning bildades det *Mariskogh* som år 1277 träffas som norskt namn. Förleden måste vara det *drag*, n., som nyttjas om ställe där man drager en båt över ett näs eller ed (för att slippa omvägen) eller där man släpar timmer eller ved'.[2]) En av dessa synnerligen närbesläktade

---

[1]) Ett *Auðns-akr* 'den i obygd upptagna åkern' tror jag mig böra se i det *Øsaaker* i sydöstra Norge (*j Audzakre* 1397), där man hittills gissat på ett mansnamn *Auðr*, som är klent bestyrkt.

[2]) Ordet *drake*, som sagan vill se i namnet, heter i fornspråket i

betydelser är det säkerligen fråga om. Med hänsyn till såväl form som betydelse bör, hälst med kartan i hand, jämföras det i Blekinge, Småland, Östergötland och Södermanland förekommande *Dragsnäs*. Det är emellertid vid *Dragsmark* ej så alldeles självklart, vilket *drag* man tänkt på. Måhända på det som sträcker sig från Rörbäcks kil söder- eller västerut (här måste tidigare ha varit sund). Vid näset åt NV däremot, hän emot Gullmarn, ligger *Essvik*, som är ett äldre *Eiðsvik* (*Edhswijck* 1703), och denna passage synes alltså ha benämnts *eið* 'ed', ej *drag*. Den ligger väl ock något för avlägset för att komma ifråga. Hurusomhälst betyder *Dragsmark* 'skogen invid stället där man drager något över land'.

Forshälla i Fräkne hd (*Forsøla* i en av konungasagorna, *Forsœla* s. 1326, *Forsøla* k., *j* østra *Forsølom* 1388, *Forsølis* k. 1399, til *Forsølœ* 1457, *Ffasszyllœ* s. 1519, *Forsille* 1573, *Fossel* 1591, *Førsel* 1594) har blivit förvanskat och alldeles missförstått. Namnet har varken med *fors* eller *hälla* att göra. Det visa ej bara de äldre formerna, även det äkta bygdeuttalet har i slutleden bibehållit det »tjocka» *ł*, som alltid är bevis för ursprungligt kort (»enkelt») *l* (icke *ll*). Namnet är ett appellativt ord *for-søla*, f. (i ett av citaten ha vi växelformen *for-søli*, n.) 'för solen skyddat ställe, skuggig plats', som finns både i isländskan, norska dialekter och i norska ortnamn. Med ungefär samma betydelse träffas namnet *Sóllausa*, *Sólleysa* och någon gång *Afsøla*. Forshälla ligger på norra sidan av ett berg som skyddar mot S. Mitt emot, tvärtom öppet mot

---

gen. *draka* (utan något *-s*) och kan redan av det skälet ej komma i åtanke.

S, ligger ett av våra *Solberg* (jfr. s. 95 f.). Också ett *Solum* (äldre *Sol-heim*) finnes inom socknen.

Bokenäs i Lane hd (*j Boknese* 1317, *Boknæs* 1388, *Bogheness* 1493) är lätt att tyda: förleden är trädnamnet *bok*, efterleden är *näs*. Det är likväl anmärkningsvärt, att ortsuttalet nu är *bὼcknäs*, ej *bὼg*(*e*)*näs*, vilket senare man skulle vänta med hänsyn till att gammalt *k* i dessa trakter övergått till *g*. Men uttalsformen skall förstås på samma sätt som *k*-formen av *Fräkne* (s. 18): framför *n* har *k* blivit långt (»dubbelt») redan innan tiden kom för övergången till *g* och sålunda undgått denna förskjutning, som blott drabbar kort (»enkelt») *k*; att *k* och *n* i förevarande fall tillhört skilda ord i sammansättningen (*bok*+*näs*), har tydligen icke utgjort något hinder. Namnet är icke bildat med en böjningsform av ordet *bok* (*boka-*), utan med själva ordstammen. — Bokskog på Bokenäset omtalas ännu av Oedman såtillvida som han säger att Dragsmarks kyrka var omgiven av ek-, bok- och granskog. Längre i N vet Pehr Kalm från sin resa i orten år 1742 att förmäla om en stor bokskog i Skredsvik.

Högås i samma hd (*Haukaas* 1388, *Høgaas* 1573, *Høckaass* 1594) betyder 'hök-åsen, åsen där hökar hålla till'. Att där verkligen finnes en bergås därintill, behöver knappt omtalas, då det gäller dessa bergrika trakter.

Uddevalla kan också göra anspråk på en plats, eftersom stadens kyrka blev sockenkyrka sedan Bäve kyrka omkr. år 1600 nedlades. Såsom stad nämnes Uddevalla först mot slutet av 1400-talet: jn Opido ('i staden') *Oddewalla* 1495. Men själva namnet kan gott vara betydligt äldre (jfr strax här nedan). Andra äldre skrivningar äro: *Oddewallæ* 1497, *Aaddeuald* 1584, *Oddevaldt* 1591, *Aadde-*

valdt 1610. Betydelsen är säkerligen 'slätten (l. slätterna) vid udden'. Jens Nilssøn säger (1594) att staden »haffuer sit naffn aff den aadde, som kallis *Oddeuald*, huor der haffuer standit marckit ij gammel dage». Åsyftas här udden N om flodmynningen? De äldre skrivningarna se ju något fördanskade ut. Det *o*- (*å*-)ljud som tydligen angives i första stavelsen, behöver dock icke skrivas på fördanskningens räkning, ty åtminstone i flera bohusländska mål är *o* säkerligen den gamla vokalisationen i ordet *udde*. Snarare kunde man då betrakta formen *Uddevalla* som en försvenskning.

Kungshamn, kapellförsamling under Tossene, var tidigast ett fiskläge. »Stranden *Kongs-Hamn*» omtalas av Oedman (1746). År 1772 fick fiskläget tillstånd att uppföra ett kapell, vilket ock uppfördes 1779. Församlingen kallades också *Gustaf Adolf* efter landets unge kronprins, men detta namn var man sedan icke angelägen att behålla (Skarstedt). Den 1788 gjutna tornklockan bär emellertid ännu namngivarens namn inflickat i de därpå inristade båda stroferna. Vilken konung som avses med namnet *Kungshamn*, förmår jag däremot icke avgöra. Namnet kan gå långt tillbaka; jfr *Kongsviken*, Morlanda, Orust, som 1423 skrives *j Kunungx vikkenne*. — Kapellet har också kallats Gravarna (se s. 43).

Skredsvik i Lane härad (*Skriksvik* i Sverres saga, *Skriksuik* 1388, *Skrixuik* 1391, *Skrædzwigh* 1519, *Skregsuigs*, *Skredzwikz* s. 1573, *Skresuig* 1591, *Skredzuig* 1594) är tidigast tydligen namn på en vik, och namnet måste väl avse den nu s. k. Gullmarsvik, vilken fordom måste ha gått betydligt längre in i landet. Grundformen är tydligen *Skriksvik*, och detta *Skriks*- kunna vi (vare sig vokalen *i* i förle-

den från första början varit lång eller kort) fatta som genitiv av ett subst. som hör till verbet *skrika*. Jag skulle i så fall snarast förmoda, att fjorden närmast utanför (alltså den nämnda Gullmarsvik) en gång hetat *Skríkr* (*Skrĭkr?*). Att fjordar kallas 'den tjutande' o. d., är väl betygat. Med avseende på antagandet av ett dylikt osammansatt fjordnamn kan man jämföra de norska fjordnamnen *Harmr* och *Glaumr*, båda syftande på vågornas gny under storm. För användbarheten av stammen *skrik-* i dylika namn tala de norska ånamnen *Skrika*, *Skrikja*. Likväl bör påpekas, att ett dunkelt *Skrīk-*, som icke gärna kan sammanhänga med *skrika* (alltså icke häller vara fågelnamnet *skrika*), träffas i åtskilliga svenska ortnamn, bland vilka jag nämner *Skrika*, Fliseryds socken, Handbörds härad, Småland. Det finns en stam *skrik-* (även *skrick-*) med betydelsen 'glida, förskjuta sig, vackla, vara ostadig', men om denna härvid kan komma ifråga, är tillsvidare osäkert. Den som vill tänka på att söka denna stam i vårt *Skriksvik*, kunde finna stöd däri, att ett norskt *Skredsvik*, som 1668 skrives *Skredtzuig*, förts till *skrida* och antagits kunna syfta på jordskred genom den i viken utfallande ån. Också i Gullmarsvik utfaller en å. — I närheten av Torp, helt nära inom grannsocknen Högås, finnes enligt Oedman ett berg med namnet *Skredsås*.[1]) Oedman antar (alternativt) ett samband mellan detta namn och sockennamnet *Skredsvik*. Sammanhanget torde inskränka sig till att det är genom påverkan från åsens namn som vi i yngre tid fått formen *Skredsvik*. Men skulle *Skredsåsen* syfta på berg- eller jord*skred*, kunde detta vara ytterligare ett stöd för en liknande tolk-

---

[1]) Det vore önskvärt att få veta åsens exakta utsträckning och hur omfattande namnet är.

ning av (det språkligt icke besläktade) *Skriks-* i det närbelägna *Skriksvik.*[1])

Brastad i Stångenäs härad (*Bragasætre* s., *Bragasætes* k., *J. Bragasætre* 1391, *Braghasætirsokn* 1425, *Brasse* S. 1573, *Brasetter* 1594, *Bragesetter* 1598, *Brasit* 1610, *Brastadh eller* [detta möjl. något senare tillagt] *Brasätter* 1659) har tydligen först i sen tid råkat in bland *sta*-namnen. Den ursprungliga efterleden är *säter*. Detta *säter* representerar egentligen två skilda, ehuru nära besläktade ord, nämligen dels isl. *setr*, n. (med kort vokal), dels isl. *sǽtr*, n. (i nor. dial. även f.). Båda betyda egentligen 'plats där man sätter eller slår sig ned, tillfälligt tillhåll, uppehållsort'. De äro icke lätta att säkert hålla isär. Om man ser vårt namn i sammanhang med kringliggande trakters *Säter*, *-säter* — man märke särskilt detta enkla *Säter*, som har sina närmaste representanter i Dalsland —, så stannar man nog vid den särskilt från Norge bekanta betydelsen 'ställe där kreaturen släppas på sommarbete och där bodar uppförts för sommarvistelse'. Förleden *Braga-* är inte så lätt att säkert komma tillrätta med. Man har tänkt på personnamnet *Brage*, vilket man då också velat se i ett dalsländskt *Brasäter* i Högsäters socken, Valbo härad. Men nu känna vi icke med säkerhet detta mansnamn annat än genom vår bekantskap med skalden *Brage* den gamle, den älste kände isl. diktaren, som till och med blev upphöjd till diktkonstens gud. Att vilja se gudanamnet *Brage* i vårt eller något annat ortnamn är säkerligen alltför vågat; vi veta intet om någon verklig Bragedyrkan. Kanske inte ens diktarnamnet *Bragi* var ett verkligt mansnamn. Vi torde då böra se

---

[1]) Då fornformer av *Skredsås* icke äro kända, får man dock räkna med möjligheten att detta egentligen är ett *Skriks-ås*.

oss om även efter andra möjligheter att förklara *Braga-* i de få ortnamn där det ingår. Dessa namn äro, så vitt mig hittills bekant, utom de båda *Bragasäter* (av vilka det dalsländska icke är betygat i fullt otvetydig form) blott dessa båda: *Braberg* i Skönberga socken, Hammarkinds härad, Ögtl. (*Braghabærgh* 1410), och ett nu försvunnet *Bragelunda* nära Borgholm på Öland. Det senare namnet och röret därintill sammanställas i som det synes folklig tradition med en *Brage*. Äro här namn och tradition gamla, kan man tänka på den västnordiska diktningens *bragi* (gen. plur. *bragna*) 'furste, hövding', vilket egentligen är en substantivering av ett *bragr* 'den ypperste, förnämste'. Denna betydelse av 'furste' har kanske en gång funnits också i prosan. Om man beaktar, att vi tyckas ha två *Bragasäter* bland de få namnen på *Braga-*, och därtill att vi i Marks härad, Älvsborgs län, ha en socken *Kungssäter*, så finner jag för närvarande även vid dessa namn *bragi* 'furste, hövding' vara värt att reflektera på. För ingen del anser jag en sådan tolkning slutgiltig. Ur norska dialekter skulle man kunna hämta vissa stöd för att ifrågasätta att *Braga-säter* kunde vara 'den präktiga, förnämliga, stora sätern'. — Förvanskningen till *Brastad* låg nära till hands; ty sedan man genom sammandragning av *Braga-säter* — en sammandragning som här gått ut över efterledens stamstavelse — kommit till det alltjämt i bygden kvarlevande uttalet *bràste*[1]), låg det för en riksspråkstalande närmast att snygga upp detta till *Brasta(d)*, eftersom ett slutande *e* i dialekten brukar motsvara högspråkets *a*.

Tose i Tunge härad (*Þossæides* k. 1391, *Þosæidis* k. 1399, *Thosse* 1573, *Thosseyde* 1598), numera uppgången i Svarte-

[1]) Invånarna i socknen kallas dock ännu *brasättnengar*.

borg, kan till förled innehålla antingen gudanamnet Tor eller den yngre gen.-formen *Þórðs* av mansnamnet *Þórðr* (den äldre formen är *Þórðar*); vilketdera, torde vara omöjligt att avgöra, dock gör efterledens natur, att man icke är särskilt frestad att tänka på gudanamn. Efterleden är nämligen *eiði*, n. 'ed, (smal) passage mellan två vatten' (väsentligen = *eið*, jfr s. 20). Då kyrkan legat i närheten av nuvarande *Tosemark*, torde med »edet» åsyftas den delvis mellan höjder gående passagen mellan de två rätt betydliga åarna, av vilka den västliga är den i Åbyfjorden, fordom Berufjǫrðr, utmynnande Bera (se s. 78).

Svarteborg i Tunge härad (*Suærtuborgh* 1300—1325, *Sværtiborgh*, *Suertiborgh* 1300—1350, *Suortuborg* ung. samma tid [dessa former ur Magnus Lagaböters Hirdskra], *Suaurtuborghær* s. 1330, *Suartaborgh* c. 1330, *Suartuborgh* k. 1391, *Suartaborgs* k. 1399). Att vi här ha med den färgbetecknande stammen *svart* att göra, kan anses säkert. Sedan kunna vi nog icke undgå att skänka de älsta formerna med *Svært-*, *Svert-* vitsord gent emot de yngre med *a*, av vilka senare vi då få anse det nutida bygdeuttalet påverkat (detta har näml. klart *a*-ljud, t. o. m. *a*). De älsta formerna härröra från Norge; visserligen kanske ej från Bohuslän, men om vi besinna, att Svarteborg var en av Ranafylkes två gamla fylkeskyrkor och sålunda en mycket bekant ort, ha vi skäl att tro att den rätta namnformen var känd vida omkring inom riket. Våra älsta handskrifter av »hirdskråt» äro också blott c. 30—50 år yngre än originalets tillkomst. Den rätta formen torde vara *Svertu-borg; Svart-* har lätt kunnat komma in genom påverkan från de många andra namnen på *Svart-*, icke minst det rätt vanliga *Svarteberg*. Att ett *Svart-* omvänt skulle ha förbytts till *Svert-*, är vida

mindre sannolikt. *Svertu-* är genitiv av ett *Sverta*, sv. *Svärta*. Just detta ord ha vi som ortnamn i sockennamnet *Svärta* i Södermanland (*Suertø* början av 1300-talet [med oriktigt *-ø* för *-o*], *Sverta* 1386, *i Swærto* 1409, *i Swærtonne* 1412 [avskrift], *i Swærtone* 1419, de båda sistnämnda artikulerade dativformer, som givit upphov åt den falska växelformen *Svärtuna*). Ordet *svärta* betyder här egentligen 'något som är svart', därför kan det bli namn på en svart fågel (sjöfågeln *svärta*), men också betyda 'en svart fläck eller strimma i terrängen'. Den betydelsen har ordet i östnorska dialekter. Och till något sådant böra vi antagligen hålla oss såväl vid det sörmländska *Svärta* som vid det som ingår i *Svertų-borg*. Då det närbesläktade norska *svorta*, *surta*, f., kan syfta på svart myrjord, kan man tänka på något sådant även vid våra *Svärta*, om terrängen passar. S. om Svarteborgs kyrka breder sig en vidsträckt slätt, »der jordmånen omwexlar emellan lermylla, mo- och sandjord» (Holmberg). Det är emellertid icke alldeles uteslutet att förleden i vårt sockennamn skulle kunna vara ett namn på bäcken nedanför det höga berget där kyrkan ligger. *Svart-* är ytterst vanligt i ånamn (man tänke på alla våra *Svartåar*). Är formen *Sverta* den äkta, såsom här antagits, är den tolkningen dock icke särdeles trolig, ty den formen känna vi ej som ånamn; att det sörmländska *Svärta* icke bör så förstås, torde framgå av de meddelade artikulerade formerna. — Slutleden är *borg*, vilket här bör tas i betydelsen bygdeborg, ty Holmberg känner rester av en sådan på berget. Vi böra dock alltså näppeligen tänka på att direkt översätta *Svarteborg* med 'den svarta borgen'.

Aspång i Tunge hd (*Aspanga* k. 1391) hade redan på Røde Bogs tid (varifrån namnformen är tagen) gått upp i

Svarteborgs socken. Som gård finns orten dock kvar i våra tider (*Aspanng* 1573). Namnet står tydligen i samband med *Aspesjön* ett stycke i S (N om Svarteborgs kyrka). Sjön kallas hos Jens Nilssøn (1594) *Aspe vand*, men har säkerligen en gång burit ett enkelt namn, och detta har lytt *Asp*, *Aspe* (eller möjligen *Aspa*). Betydelsen har varit 'aspsjön', 'sjön vid vars stränder aspar växa'. Detta sjönamn utgör förleden i vårt sockennamn, och efterleden är tvivelsutan *angr* 'trång vik'. Visserligen innehåller detta ord egentligen *r* i själva stammen (*r* är ej blott ändelse), och vi skulle därför vänta *Aspangra* k.; men vi ha även vid andra namn på *-angr* tidiga exempel på att *r* försvunnit. (På *vangr* 'slätt', med bortfallit *v*, böra vi av det skälet ej tänka, att detta ord ej synes förekomma i bohuslänska ortnamn, se s. 38 not 1) Betydelsen är alltså 'den trånga viken av sjön Asp(e)'. Namnet har kommit till på en tid, då sjön sträckte sig något längre åt N än nu.

Fjällbacka kapellförsamling i Kville träffas ej i gamla källor (*Fiälbacka-Strand* Oedman 1746), ehuru det i senare tid varit ett synnerligen livligt och väl bebyggt fiskläge. Då ortsuttalet är *Fjällbacka*, synes det inte vara någon risk att i förleden se ordet *fjäll* och låta namnet syfta på berget S om fiskläget.

Skee i Vette härad (*a Skædiofe* 1339, *a Skoediofue* 1349, j *Skæidiufs* sokkn, j *Skiædufssokn* 1371, j *Skediofs* sokn 1385, 1387, *aa Skediofue* 1388, *a Skediofue* 1391, *Skeidiofs* s., *Skeidofs* s., *Skøydiofs* s., *Skiedofs* s. 1396, *Skæidiofs* s., *Skidofs* s. 1398, *Skediofs* s. 1419, *Skediw* s. Røde Bog sen. hand, *Skedhioff* 1453, *Skedie* 1504, *Skædieæ* 1519, *Skiedesogn* 1594, en form som är vanlig långt fram i tiden) hör till de allra intressantaste bland våra sockennamn. V

ha åtminstone fyra orter i Norge som burit samma namn. Och dettas grundform kunna vi säkert angiva därför, att en av dessa gårdar — vi kunna ej med bestämdhet säga vilken — omtalas många gånger i Hakon Hakonssons saga. Den skrives där i de älsta och bästa handskrifterna *Skeðju-hof*. Slutleden är *hof* 'tempel'. Vi ha alltså här en hednisk helgedom för oss, och detta en av hela bygdens betydelsefullaste, att döma av den rikedom som ännu under kristen medeltid utmärkte Skee kyrka. Förleden måste, som jag annorstädes visat, vara namnet på en hednisk gudom. Och denna har hetat *Skeðja*. Från de litterära urkunderna känna vi ingen så benämnd gudinna, men det är tydligt, att vi böra förbinda namnet med gudinnan *Skade*, gudinnan med det maskulina namnet och i viss mån också manliga prägeln. *Skedja* är helt enkelt en feminin form till *Skade*. Enligt min bestämda mening är det denna gudinnas namn som också ingår i stadsnamnet *Skövde* (älst *skødve*, *skødhwi* ur *Skeðju-vī*; *vi* 'helig plats'). I den isländska litteraturen träder Skade oss tillmötes som en skidlöperska och jägarinna. Av vissa skäl är det ovisst, om häri röjer sig något av de funktioner hon utövat på den tid, då hennes dyrkan i Norden stod på sin höjdpunkt. Denna tid ligger nämligen sannolikt ganska långt före den tid, varifrån våra första litterära minnesmärken härröra. Det finns enligt min mening skäl att antaga, att Skade-Skedjas kult och väsen varit närbesläktade med guden Ulls, en annan tidigt förbleknad hednisk gud, vars namn är vanligt i ortnamn (*Ullevi* m. fl.). Men om dessa gestalters ursprungliga väsen kunna åtminstone tillsvidare endast mer eller mindre välgrundade hypoteser framställas. — Här skänkas oss då åter av ortnamnen inblickar i den forntida kulturen,

vilka vi på ingen annan väg kunnat vinna. Men namnen tala tyvärr ett svårtolkat språk, eller de ge oss blott spridda glimtar som vi själva ha att foga samman till en hel bild, så gott vi förmå. Vi stå dock till sist framför förlåten till en tid, som oåterkalleligen hemfallit åt förgängelsen. Men det är vår uppgift att åt kommande släktens kunskap rädda så mycket därav som vi mäkta.

NOGGRANNARE CITERING AV I TEXTEN NÄMNDA FÖRFATTARE:

Brastad: Lind Norsk-isl. dopnamn 162.
Bullaren: Noreen Spridda studier 3,106.
Grinneröd: Hellquist Sv. sjönamn 1,187, Lindroth Ortn. på -rum 29.
Gullholmen: J. Sahlgren i Namn o. Bygd 1915, s. 133 n. 2 (jfr Lindroth Ortn. på -rum 115).
Harestad: Olsen Hedenske kultminder 1,251.
Hjärtum: Brusewitz hos Holmberg (2 uppl.) 1,224.
Kareby: E. Noreen i Namn o. Bygd 1914, s. 125 not 4.
Klädesholmen: A. Bugge i Maal og Minne 1916, s. 38.
Kville: Noreen Spridda studier 3,107.
Käringön: Hellquist Ortn. på -inge 66, 85, 86, J. Nordlander hos E. Noreen Rå 'vätte' 11.
Lane: Noreen Spridda studier 3,109.
Marstrand: Noreen Altschwed. Gramm. 215, 261, Spridda studier, 3,95, Rydqvist Sv. spr: lagar 6,291.
Orust: Noreen Spridda studier 3,107.
Romelanda: Hellquist Sv. sjönamn 1,479.
Ryr: Lind Norsk-isl. dopnamn 752.
-röd: E. Ekhoff i Bidr. t. känned. om Gbgs Boh:s fornm. o. hist. 2.123.
Skee: Lindroth Antikv. Tidskr. 20:4.
Sotenäs: Sahlgren Skagershults sn:s naturn. 1,49 ff.
Stenkyrka: A. Bugge i Maal og Minne 1916, s. 35.

Säve: Brusewitz Elfsyssel 195, Hellquist Sv. sjönamn 1,604, Arkiv f. nord. filol. 25,206.
Sörbygden: Noreen Spridda studier 3,104.
Tegneby: Hellquist Ortn. på- inge 154 not 1.
Tjörn: J. Sverdrup i Maal og Minne 1910, s. 149 f.
Vette: A. Enqvist i Folkminnen och folktankar 4,67.
Vrem: Lindborg Skeemålets ljudl. 195 (jfr 211).
Öckerö: Finnur Jónsson Snorres Heimskringla 3,567.

NAMNREGISTER

(De bohusländska härads- och sockennamnen kursiverade).

INNEHÅLLSFÖRTECKNING:

utgiv... ...skriftserie, vars första nummer härmed förelägges allmänheten. Då denna skriftserie alltså kommer att lämna viktiga bidrag till utforskningen av den västsvenska hembygdens kultur och historia, vågar Institutet påräkna verksamt stöd av alla härför intresserade. Framställningen skall hållas så populär som ämnets ofta redan i sig själv folkliga natur medgiver.

Serien kommer att bestå av tvångsfria häften, som utsändas med lämpliga mellantider. Priset skall, för att spridningen må bli desto större, hållas så lågt som möjligt.

Prenumeration mottages i varje boklåda.

Prenumerera själv på Skrifter utgivna av Institutet för ortnamns- och dialektforskning vid Göteborgs Högskola och sprid kännedomen därom till Edra bekanta.

Pris Kr. 2:75.

Elanders Boktryckeri Aktiebolag, Göteborg 1918.